

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐRÁ

XXIX. ÉVFOLYAM VI

2020/6. SZÁM

CSILLAGFELHŐ
ÁGH ISTVÁN VERSEI

A KÖLTŐ
ÉS A HADVEZÉR
ZRÍNYI MIKLÓS

50 ÉVES
AZ ADÁSHIBA

A KERTÉSZ IMRE
INTÉZET
MEGNYITÓJÁN

KÜLÖNSZÁMUNK
ERDÉLYI UTAZÁS

A LÉLEK TÁJAIN JÁRVA

Zsin Judit akvarelljei

Cikkünk a 24. oldalon

1. Ócsa
2. Szent Vendel
3. Legelésző lovacska
4. Szélmalom, Tés
5. Zsámbék
6. A szigligeti vár borús időben

SZAKONYI KÁROLY

EZERHATSZÁZHÚSZ

Gróf Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér születésének négy századik évfordulóját emlékévként szavazta meg tavaly decemberben a parlament. A honatyák érdeklődési körét ismerve inkább a XVII. század legnagyobb politikusára, a birtokait és velük Magyarországot, Erdélyt, Karintiát és Stájerországot védelmező, a törökkel örökké harcban álló hadvezérré irányul figyelmük, mintsem a lírikusra. Pedig hadvezéri és államférfiúi hírnevével együtt kell emlegetnünk lírai munkásságát, hiszen századában a legjelesebb költő volt. Nagy munkájával, a *Szigeti veszedelemmel*, dédapjának, a várvédő Zrínyi Miklósnak és az ostrom hőseinek állított maradandó emléket. *Arma virumque cano*, iktatta be az egyik strófába *Vergilius* sorát az *Aeneis*ből. Fegyvert és vitézt énekelt meg a tizenöt szakaszából álló költeményben, az egyenlőtlen és mégis dicső véget érő harcot a keresztény Európáért. Drámai erővel ábrázolta az égő várból a halálra szántak kitörését, a közelharcot, a Zrínyi kardjától levágott Szulejmán halálát, de a gróf elesését is. A költő szabadkozott, hogy hadi és politikusi elfoglaltságai miatt nem volt ideje átfűsülni a strófákat (*Vergilius* tíz évig írta eposzát, míg ő egyetlen télen, jegyzi meg), s úgy adta közre, ahogy kifutott a tolla alól. Arany János egy ízben, ahogy a Madách-művel tette, belekezdett nyelvezete átigazításába, de a munka félbemaradt. Kétségtelen, miként a reformkor előtti magyar szövegek, kissé nehezek a szemnek Zrínyi sorai, költőiségük mégis gyönyörködtető.

A horvát főnemesi családba született Miklós (Nikola Zrinski) és a rá egy esztendővel világra jött öccse, Péter, hamar árvaságra jutottak, anyjuk az öcs születésébe halt bele, apjukat hat esztendővel később járvány vitte el. Batthyány Ferenc, a kanizsai végek vicegenerálisa felügyeletével gyám bizottság védelmébe kerültek, de Pázmány Péter esztergomi érsek, bíboros, az ellenreformáció vezéralakja is rajtunk tartotta a szemét, annál is inkább, mert apjukat ő vezette vissza a pápista vallásba. Miklós tízesztendősen öccsével együtt a grazi jezsuitáknál kezdte tanulmányait a protestantizmustól már megtisztított városban, majd Nagyszombat következik, a retorikai képzés. Pázmány később érseki udvarába fogadja őket, hogy a magyar irodalommal és tudománnyal is megismerkedjenek. Innen indul aztán

Miklós itáliai útjára, ahonnan a reneszánszsal feltöltekezve tér haza, európai értékű könyvtárat hozva magával. Tizenhét évesen kora nagy műveltségű fiatalbembere, német, török, horvát, olasz nyelvtudással, horvátból magyarrá vált lélekkel, vitézi neveltetéssel. Csáktornyára költözik, légrádi és muraközi főkapitányi rangban örökdió birtokain és a hazán. A kanizsai basát olyan alaposan megveri, hogy az egy ideig nem mer támadni. Hadi küzdelmekben telnek évei, részt vesz a harmincéves háborúban saját dandárjával mint a horvát hadak főkapitánya. Mindezt zalai és somogyi főispán lesz, és tábornok (tábornok). Amikor Ali basa feldúlja a Muraközt, megveri őt is, kinevezik horvát bánnak. Az ország harmadik zászlósura.

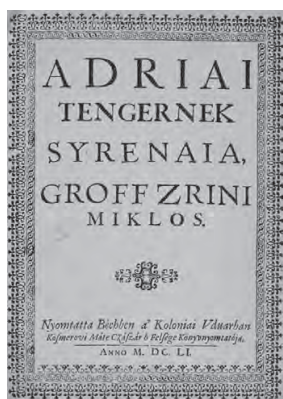
A szerelmi érzés tette költővé, de közelebb áll hozzá az epikusabb líra, mint amilyen a *Szigeti veszedelem*. Irodalomtörténészek szerint alapeszméje már rég lappangott a szellemi életben, a XVI. században a büntudat és kölcsönös vádaskodás erkölcsi megújhodást igényelt, olyannyira, hogy az országos rendek az 1542-i törvény egyik cikkelyében kimondják, a magyar nemzetet büneiért veri az Isten. Ez

az idea vallásos elbeszélésekben és fejtegetésekben is meg-megjelenik. Zrínyi 1645–46 telén írott eposzának is ez az alapeszméje. Hőse, Zrínyi Miklós, kire Szigetvár védelmét bízták, bátran várja a szultán haragját, hiszen Isten a magyarok erkölcsi romlását látva maga küldi a törököt az országra. A török császár az ő választott eszköze, és amikor Zrínyi fohászodik, és háromszor meghajlik a szent

kereszt, az Úr sugallatából megtudja, hogy Szulejmán majd az ő kezétől esik el, de ő is vértanúságot szenved, s ezzel bűnbocsánatot nyernek (az angyalok az Égbe viszik a magyar vitézeket). Zrínyi e művét a magyar nemzetnek ajánlta, hogy fellelkesítse a török elleni háborúra, mert, ahogy mondta: *maga volt, aki a török ígát hozta, maga legyen, aki azt összetöri.*

Életének javát a pogány elleni küzdelem töltötte ki. Megírja a politikai röpiratot – *Az török áfum ellen való orvosság* –, melyben a veszélyre figyelmeztetve a magyarokat nemzeti fegyverkezésre szólít. Hadi győzelmeit egész Európa csodálja, uralkodók köszöntik. *Tábori kis trakta* címmel a hadrendet, a szolgálat szabályait írja meg. Kitűnő hadvezér. A költészetre alig marad ideje. Amikor a Mura vonalának védelmében sereget kér Bécstől a további sikerre számítható harca, külön hadtestet a saját parancsnoksága alá, nem kaphatja meg, mert az udvar megkötöti a törökkel 1664 augusztusában a húsz évre szóló vasvári békét. Elkeseredésében visszavonul. Öccse, Péter, és annak felesége Frangepán Katalin a velencei francia követtel merész tervet szövöget: elszakadást a Habsburg-háztól, és XIV. Lajos védnöksége alatt, Zrínyi Miklós helytartóságával a független nemzeti királyság létrehozását.

Vajon nem azért történt-e az a szerencsétlenség még az év novemberében a kursanecezi erdőben, mert Velence is szívesen vette volna, ha a királyi székbe Zrínyi ül? A magyar politika mindig hajlott az összeesküvés elméletre, ezért aztán a vadkan helyébe hamarosan a kamarillát látták, annál is inkább, mert Póka István fővadász flintját úgy mutogatták utóbb mint a gyilkos fegyvert. Szentanú nem volt. Bethlen Miklós is csak ötven év múltán ír róla az Emlékiratában. Hallotta, amint a vadászat végén, már hazafelé készülöben a fővadász horvátul odaszólt Zrínyinek, hogy meglőtt egy vadkant, ne hagyják ott, vére után induljanak el leteríteni. S már pattantak is a kocsira, s mentek. Aztán már csak az ordítást és jajgatást hallották. Futottak a hang iránt, a gróf ott feküdt véreben, a vadkan rajta, halálos sebet ejtve főleg a nyakizmon, agyarárt a tarkón át-döfve, az a torkot roncsolva elől, a gégenél jött ki. Zrínyi hörgött, dőlt a vér, Póka meg fenn, a faágon reszketett. Történhetett így, vagyis talán így is történt, de az is lehet, hogy az udvar parancsára Póka lövése végzett a gróffal. Az ok meglelt volna ez utóbbira, ha arra gondolunk, hogy Zrínyi a magyar függetlenségért küzdött, a független királyságért, s az ilyen törekvések idején könnyen felbukkan egy vadkan. ♦♦

CSILLAGFELHŐ

Úgy tekintek az életemre,
mintha csillagos égbolt lenne,
én meg, akár egy kívülálló
fekszem a fűbe temetkezve,

fölszállt csillagokban világol
múltam múltja a szülőházból,
tágabb űrben ragyog közelről,
távolabb meg felhőnek látom,

szálltam volna, de a tetőről
vissza húzott valami ösztön,
holdba szökött ló szekerének
véltém a fák hegyén a Göncölt,

majd az ég jánosbogár fénye
átváltozott pokol tüzére,
s lett a mindenség oly kietlen,
hogyan már a hitetlen érve,

vagy csak addig ér el az Isten,
ameddig az ember tekinthet?
bár a földiek közt hatalmas,
azokon kívül egyre kisebb?

vagy benne rejlik az anyagban,
minden teremtményében ő van?
lehelete a sóhajtasom,
őt dobogom egész valómmal!

múltam múltja a szülőházból
fölszállt csillagokban világol,
tágabb űrben ragyog közelről,
távolabb meg felhőnek látom,

ahonnan már az idő eltűnt,
nyomában a tér összeszűkül,
emlékeim összefűszültek,
és úgy maradnak végleg együtt,

a nagy család is szorosabb az
asztal körül, szűkebb a konyha,
tűzhely és étel melegében
vár Szent Erzsébet fészekalja,

ahol a szeretet időtlen,
közelebb minden, mint különben,
annyi a ló és egyéb állat,
hogyan a falak belefeszülnek,

az akácok zöld selyemsátra
nem fér bele a Fő utcába,
egymás szárnyán a víz tükréből
ludak fehér dunnái szállnak,

a falu temetővel bővül,
mint az asztagból kazal épül,
ahol a szalma dől a nyársról,
nekem sincs már helyem a szérűn,

múltam múltja a szülőházból
fölszállt csillagokban világol,
tágabb űrben ragyog közelről,
távolabb meg felhőnek látom,

lelkekből gyűlt a csillagfelhő,
sírokat tükröz vissza fentről,
odafönn fényes fátyol leplez
mindent, mit a rög itt lent elföd,

arctalanul úgysem lehetne
megnevezni a titkolt lelket,
csak az emlék maradt utánuk,
melyet valamely érzés keltett,

hogyan jó volt jó lenni egymáshoz,
nemcsak a fiúnak a lányhoz,
papunk háborús pincéjében
egy falu lett felebarátom,

akkor a halottak is éltek,
annyira egymás közelében,
akár istállóban a jószág,
kiscsikó az anyja csecskéhez,

még nem tudtam, hogy más multság
táncát ropják a rámás csizmák,
magyarok a cigányzenére
táncolták ágyába az új párt,

hány lakodalom szállt az égbe?
s mindenki ott van, kit túléltem,
túl a fölfogható határan
az irdatlan mindenség része,

fölszállt csillagokban világol
múltam múltja a szülőházból,
tágabb űrben ragyog közelről,
távolabb meg felhőnek látom.

Ágh István verseit Széles Judit
textilművész munkái kísérik

JÓSLAT A KÉZRE

Most is úgy nézem kezemet hanyatt fekve,
miként valaha magamat fölfedeztem,
nem emlékszem, csak találgatom utólag,
mit éreztem a látványra vonatkozóan,
hisz akkor még csak figyeltem, nem beszéltem,
akármilyen került mozgó kezem ügyébe,
mit elkaptam a közeli távolságból,
nem jelenthetett virgácsot, sem virágot,
csak játszadoztam árnyékom tündérével
bölcsem aljáról kirepülésre készen.

Az volt kezdete, ez pedig már a vége
az önmagammal való ismerkedésnek,
sárból teremtett alakomra gondolva
nézek erre az egyszeri objektumra,
áramszedője reménynek, szerelemnek,
amit kitapint működő érzékszervem,
ha ez az elnyúlt esetleges jelenlét
teljesítette küldetlen küldetését,
az ujjamban gyűlt mérgező fölszívárog,
és egyesül a szívemben a halállal.

Végiggondolom, utána még mi várhat
porhüvelyemnek kiürült salakjára,
ha a lélek is halandó, mint az élet,
befejezhetem pályám egy temetéssel,
koporsóban, hogy ne lássák a fölbomlást,
miként rombolnak rémképpé a mikrobák,
amit meg lehet hamvasztással előzni,
van, mi a végső nyughelyet is kitörli,
ahogy permitté változott ismerősöm,
akár egy kerti locsolókészülékből.

Borzaszt hatalmas átélő képességem,
előre s hátra váltok milliárd évet,
s oly nevetséges, mikor egy pillanatnyi
sóhaj próbálna halhatatlan maradni,
mikor a kezem azzá lesz, amiből lett,
oly büntetéssel, mely már maga is büntett,
amiből lettem, amivé leszek ismét,
preszoláris por, szilikát, szén, jégzemcsék,
krumpli formájú sziklában sűrűsödve
kering egyszeri mivoltom kihűlt üszke.

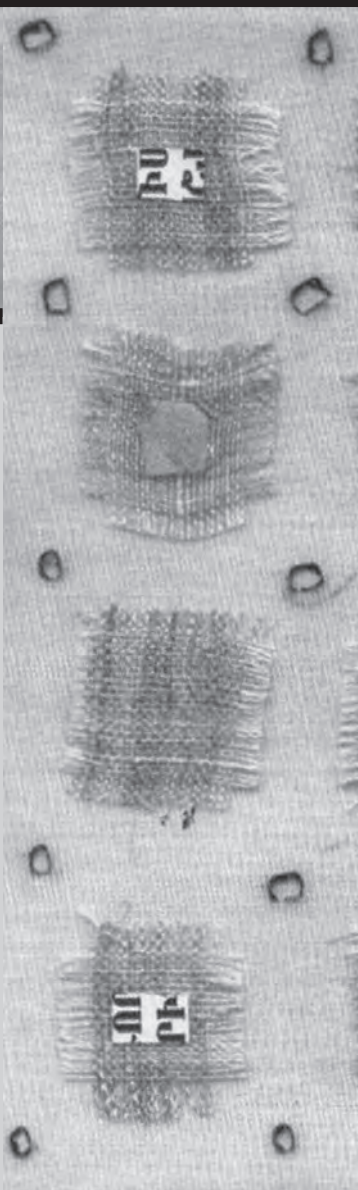
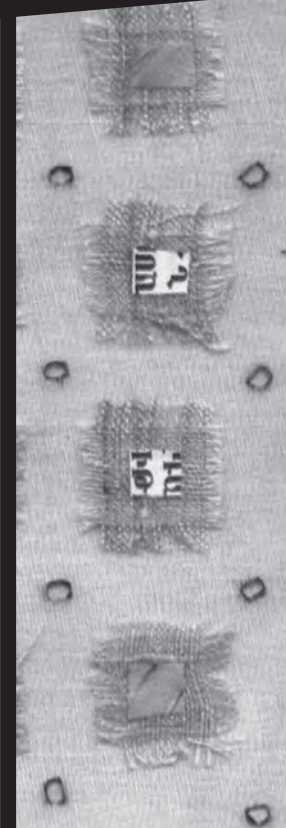
ZOKOGÁSOK

Apámra gondoltam, s nem akartam tudni róla,
még a gyász hírral is más címre tévedt a posta,
ahogy a gyorsvonal késleltette érkezésem,
úgy tettük el, hogy utoljára meg se néztem,
azt képzeltem, annyi, mintha elmennék hazulról,
ő meg ama naptól a faluból ki se mozdult,
magamtól is távol költöztem a városszélre,
ahol félig otthon, félig idegenben éltem,
s mikor megértettem, ami lehetetlen,
virágok közül is neszek kísértettek,
mintha a magasban apám inge lebbent volna,
az ő fáradt hangján szólt a budai diófa.

Azt mondta, hogy többé nem számíthatok rá,
felnőtt ember lettem, immár halála árán,
szavai a magasból esendőnek hatottak,
mintha nem is érteném, vagy csupán nem hallottam,
kérdetni szerettem volna, mit tegyek? hogyan kezdjem?
de a megakadt szó a számban felgyülemlt,
ahogy a hordalékától eldugul a csatorna,
mint néma gutautótt, dadogtam teli torokkal,
öklendeztem, és minden porcikám görcsbe rándult,
fölforrósodott számban a túlvilágra szánt szó,
akár a robbanás, hatalmas légnyomással
kitört a makogásból borzasztó zokogásom.

Elárasztott a könnyem, nyelvem érdessé száradt,
reszkettem, mintha fáznék, megsósodott a nyálam,
nem én sírtam, a sírás külön rázkódott bennem,
tudtam miért, és mégis szinte közömbös lettem
ahhoz a bömbölésre változott medvehanghoz,
ami az Ördögárok völgyében elbarangolt,
ilyen rémület egyszer esett meg életemben,
oka nyilvánvaló, intenzitása érthetetlen,
bár az apa hiánya lehetett rá a magyarázat,
mégis, hogy a jövőt is gyászkeretben láttam,
amitől lefűlesztett indulatom kiobbant,
sokkoló beavatással léptem a férfikorba.

Azóta már én maradtam a családban utolsónak,
nincs, ki az üres házra zárja mögöttem ajtóinkat,
megint olyan előérzet sejlik sóhajtásaimban,
akár ötven esztendeje, mikor utoljára sírtam,
mintha fáradt idegzetem villanyáram csigázná föl,
érezem bekövetkezését biztos időhatár nélkül,
bármikor kitörhet rajtam, mint az epilepsziáson,
nincs hely, ahol elsírhathnám megrendítő zokogásom,
lehet, mint egy bazaltbánya robbantása fölnagyítva,
vagy valami kis bogár észrevétlen, néma kínja,
várom, ahogy várni kell, mintha másra sem készülnék,
amíg a biztosítékot ki nem csapja a feszültség.

KÉSEI HÁLAÉNEK

Még el kell mondanom, mielőtt magamra hagytok,
vagy előbb én is elmegyek, s nem tudja senki
helyettem a jövés-menésben hálámat kifejezni,
hogy a mindenem voltatok, miként kortársak voltunk.

És egymás közelében, még a napot is elföldtétek,
abban a sötétségre derült világosságban
rejtélyeken vezetted át egy láthatatlan sugárral,
úgy láttam a világot, mindig hozzátok képest.

Akár a hátsó udvari népség, derékig fűben éltünk,
nem is tudom, mi történt, egyszer csak észrevettem
az ígéretes szándékot szépülő szemetekben,
mint a hajnali harmatban a vadon nőtt szegfűt.

Miként a kalászkok biccentenek a búzaföldről,
úgy tekintett rám mögületek az egész rokonság,
sosem felejttem azt a messziről nyújtózó meghajlást,
melyben a tartózkodás megadással végződött.

Egyszer csak összefonódtunk szívünk kívánságára,
mintha a bodzabokornak két ága lettünk volna,
köztünk is titok maradt, ám látták fönna holdban
tükörképünket, mikor játszottunk egymással.

Anyánk töletek féltett, a vének irigyeltek,
első pénteken gyónva ugyancsak szégyenkezünk,
ha mennem kellett, mentem, mégsem a szóbeszédőtől,
ti sem engem hagytatok el, hanem az örökzöldet.

Nem maradhattunk otthon, arra sem maradt senki,
hogy a kertek liliomait leszakítsa, gyalázza,
egymást keresvén találtunk mindig valaki másra,
aki még nem tudta, hogy kibe fog beleszeretni.

Bármi lehettetek, Éva, Mária, Lady Macbeth,
Vastag Margot, annyi szerepben ismerős szereplő,
mindenek közt mégis az anyaság a legelső,
vagy jövőtök csak virágnevekben marad meg.

Nem kérdezték az újak, kinek a helyére lépnek,
idegen ölelés simult a hozzám szokott mozdulatokba,
ami elmúlt, mintha nem is lett volna számotokra,
s ha elfelejtem, nélkülületek magamra sem emlékszem.

A későbbi asszonyok hasonlítottak rátok,
mert rájuk képzeltem hűséges arcotokat,
érett ábrázatuk a ti ártatlan bárány képetekre tapadt,
ragadozó ajakaik közt izleltem engedékeny szátok.

Akik a hódításban méltók a teremtés szépségéhez,
gyönyörűséggel oltottátok érzékeim szomját,
megrendített az érintkezésünk, akár egy robbantás,
s elkábultunk a megsemmisülés bűvöletében.

Akkor kellett megvédenetek magatoktól engem,
mikor az erőmet elvettétek a nászban,
ne legyen válasz rá a kéjgyilkos imádkozó sáska,
vagy a remete szarvasbikára fogott fegyver.

Elátkoztatok a vajjúdó fájdalom sikolyával,
előadván a születés rítusát öntudatlan,
mely mint az ősnéknél ősbibb ösztön a mélytudatban
förláldoz benneteket a halálon túli fennmaradásnak.

Így lett a sorsotok válasz az élet értelmére,
hogy a legfontosabb a létezés megújítása,
minden más annak szolgál, és múló ráadás csak,
akár egy költemény, mint ez a kései hálaének.

Fotó:
Szipál
Márton

HALVÁNY JEL ARCODON

Amit mondani akarok, alig merem kimondani, láttam a halálfélelem halvány jelét az arcodon, ahogy árnyéka terhe húz le egy fényes falevelet, még alig észrevehető, te is csak sejtéd, mi a baj, félve szégyelled, mintha már azt is szégyellni kellene, s megzavarná a gyógyulást, ha kimondanád a nevéd, így hallgatták el szüleink nyomorult öregségüket, s mentek, mert lejárt az idő, mint ahogy elmúlik a nyár, s úgy folytattuk, hogy azután a sorban mi következünk.

Földi pályánk első felét túlélni épphogy sikerült, bár megillettünk volna pár egészséges évtizedet, de évről évre, mint a haj, fogyatkoznak esélyeink, óvatossá kényszerülünk, ne legyünk készületlenek, a meglepően sorsszerű véletlen áldozatai, előbb a fogak kezdtek el fájdalom nélkül romlani, mígnem észre kellett vegyem kedves szomorú arcodon a titkolt halálfélelem mosolyba gyúrt vonásait, melyet az illető izom majd megszokottá gyakorol.

Miután meghal egyikünk, a másik védtelen marad, hát pajzsként összefeszülünk fedezékül egymás előtt, megújítja az ölelés szerelmünk régi erejét, és változatlan éljük át a mély és elragadtatott szenvedélyt, melynek árama lentről föl a magasba csap, elszabadult kézmozdulat kelti a dagályt és apályt, téli körte ízű a nász, melyet megérelt ötven ősz, míg a gyönyör, mint álomi, valóságos átváltozás, ugyanígy zsong a születés ágyán, s a halál küszöbén,

Ha láttam is a félelem halvány jelét az arcodon, legjobb gyógymód a feledés, kívül a hömpölygő időn, elveszti vonzását a múlt, éppúgy a jövő se vár, kettesben eszünkbe se jut, mi volt és mi következik, azt hisszük győztesek vagyunk, akik vesztesek végül is, ugyanaz a mindenható isteni kéj csábítja el a földi élőlényeket, hogy újra nyíljon a virág, s mi, akik emberek vagyunk, az öröklét előlegét élhetjük át a mennyei gyönyörűségben ideleenn.

TESTAMENTUM

Józan elmével és szabad akarattal rendelkezem vagyonomat illetően, nagy teher, bár közönséges feladatnak tűnik, hogy ki miből mennyit örökölhét, míg az eljárásig itt kell hagynom mindent, ügyirat képvisel majd a tárgyaláson, amit versbe írni talán nem is illet, pedig halálomról nem szólhatok máshogy.

Hat kataszter szántóm egyenlő arányban két lányomra hagyom, ha már visszakaptam, joggal bár, de mégsem lehetek gazdája, mint az elődeim, akik behaltak, magukkal táplálták sovány parcellájuk, megörököltem a csontjukat a földdel, egyetlen sírban gyűlt egész rokonságom, s nem kapok helyet a megtelt temetőben.

Bár szülőfalumat réges-rég elhagytam, nem lettem idegen pesti ember mégsem, hogy jussomat zsebpénz gyanánt pazaroljam, utódaim nemzedékét megelőzve, senkinek sincsen már lelki furdalása, ha csupán a saját neve köti hozzá, telekkönyvi számon idegen határban, megnézheti, hol van, mielőtt eladná.

Házunkat elhagyva rögtön elvesztettem, vidéki hátrányból, bérletek során át, gögös gazdák által, kutyáktól rettegve érdemeltem ki a Duna-pari látványt, megelégedtem a tisztos szegénységgel, míg az írássá vált élet boldogított, ha elfüstölt vagyom egész életművem, mit hagyok hátra a szerzői jogdíjból?

Mást jelent valami a végrendeletben, vagy ha azt valaki rimes versben mondja, bizonyos tárgyaiam tőlem kincsesé lettek, így adom Balassi-kardomat falumnak, unokám viselje apám zseboráját, ahogy férfigón adjuk kézből kézbe, érdemeim keresztjét és koszorúját, melyik lányunokám tűzné a keblére?

Hosszú évek terhe gyűlt föl a szívemben, melytől lehetetlen végképp szabadulni, úgy fölhalmozódott be- és kirekesztve, mint a lakásban a fölösleges holmi, maradék gyógyszer és rossz írógép, írka felszíne alól a sűrű mélybe tűntek érmeim, az üregekbe dugaszolva, mint felfedezésre váró ásványkincsek.

Otthonos tárgyaiam bennem tükröződnek, élnek tőlem, míg az otthonom maradnak, velem vannak, mintha családom lennének ez az ágy, ez a szék, ez az íróasztal, kitekint festménye aljáról barátom, ismerős hangokat hallok a könyvekből, de ha megbontják a láthatatlan hálót, mikor szétöröklük, engem osztanak föl.

Végül, kíméljenek meg a boncolástól, szörnyű elképzelni, habár másképpen fáj, mellőzzék az eltüntető apparátust, a nagy körforgásból kizáró hamvasztást, magyar és keresztény költőt búcsúztasson, aki önként, szívből tartja a beszédet, s aki értem virraszt csak azért virrasszon, hogy az első kinti éjszakán ne féljek.

Eddig tart a hunyó képzelet határa, élőként gondoltam nemlételem végig, bátran kémkedtem a biztonsági sávban, ahol már az Isten országa kezdődik, vagy csak a sötétség, mint a fény a vaknak, ami inkább semmi, vagy csak annak érzem, mint a jelenlétem is fölfoghatatlan a nagy kerek kékség emlékezetében.

„BABILONI ALBUM”

Ágh István új kötete alkalmából

„Amig összezeng a dalnok
S a nemzeti érzelem”

(Arany János:
Kozmopolita költészet)

Alföldy
Jenő
fotóját
Szírpál
Márton
készítette

A Nyugat nagy költői általában fiatalon létrehozták életművük javát vagy egészét, többségük nem érte meg a hatvanat, csak Füst Milán ért meg közülük magas életkort. Az utóbbi évtizedekben viszont annak lehetünk tanúi, hogy a legjobbak műhelyében többeknél nyolcvanon túl is folytatódik a műzsák által megáldott munka, s az idős mester megújult alkotóerejével ejti bámulatba olvasóit akkor is, ha versei rossz közérzetről, testi romlásról, magányról és más lelki megpróbáltatásokról árulkodnak. Ezt láttuk például a mindig termékeny Juhász Ferencről és Tornai Józseftől, a depresszió falait utolsó éveiben is gyakorta áttörő Csoóri Sándortól, és ezt látjuk most Ágh István *Szélesend* című új kötetében is, ebben a felvillanyozón gazdag, bő kétszáz oldalas, nagy versekben bővelkedő, hiányérzésekkel küzdő verseskötetben. Nem afféle ráadás kötet ez, nem „öszikék”, ahogy Arany Jánosra utalva mondogatják a kései versek íróiról, akaratlanul megkérdőjelezve az öregkorban írt művektől a nagy formátum, a látomás és az indulat erényeit, és csupán az ifjú erőért kárpótló bölcsesség belenyugvó nyugdíjas státuszát ismerve el.

Pedig Arany az öszikéi között írta nem egy „ásballadáját”, vagy ami most meglepően időszerű, a *Kozmopolita költészetet*. Mintha egyenesen Ágh Istvánnak üzente volna a mester: „És ne gondold, hogy kihalnak / Sujtott népek hirtelen, / Amig összezeng a dalnok / S a nemzeti érzelem.” Az „öszikék” szóban Aranynál a kicsinyítő rag a szerényen-sze-

mérmesen viselt nagyság jele, és átvitele az öreg megújult Ághra ilyen értelemben el is fogadható. A függetlenségünkötől megfosztó zsarnokság rossz álmairól írt versei is Arany juttatják eszünkbe. És nála is gyakori kép a tavaszi virágzás, az ősszel, öszüléssel is folytatódó újjászületés, a létezés áhitata és feltétele, éppúgy, mint Aranyánál. A „sujtott népek” sérüléseit és gyászát Ágh is viselte igencsak, egy világháborúét, egy bukott forradalomét. És joggal kevesli az 1989 utáni évtized katarziszát – meg az új gondokkal teli jelen és jövő reményét. Hagyományörző és modern költőként rendületlenül dolgozik azért, hogy egy harmadik sujtást is elhárítson a kultúránkat kikezdő mai, globalista „bábeliekől”, a jövő ellendrukkereitől, akik képtelenek bármilyen nemzeti és társadalmi összefogásra.

A *Babiloni album* Ágh egyik legerősebb gondolati költeménye. Az ókori Babilon romvárosának sárkányait, kiméráit, „emberfejű bikák” és más szörnyek ábráit lapozgatván a képeskönyvben álmélkodik a kora ókor gyönyörű és borzalmas csodáin, a kapuőrző szárnyas oroszlánokon, a freskókon megjelenített királyi páron – különösen megragadja őt az asszonyi szépség és paráznaság királynői alakja a despota oldalán. A ráismerés örömeivel szemléli a kókolosszusokból emelt építményt, a színes mázzal borított díszítményeket, az egykori rabszolgák, művesek ezreinek keze nyomát. Ez a költemény egyúttal látomás az emberiségnek előteremtett élet, a kenyér őseredetéről: „Látok szorgos szántóvetőt, bókóló kalászt (...)” – a munka névtelen hősei átsuhannak az ókori, szárnyas oroszlános kapukon, a föld művelői kosarakban viszik áldozati ajándékukat a hatalmas város urainak és főpapjainak. Az olvasó képzetet alkot a paraszti származék legkorábbi őseinek veritékes munkájáról, több évezredes közösségfenntartó működéséről. Ágh valami nagyon újat adott hozzá ezzel is testvérbátyja, Nagy László mítoszalkotó költészetéhez: a földből, földért élő ember hagyományát évezredekkel töltötte meg visszafelé az időben. A régiek gigantikus alkotásait pedig a világ mai nagy városaival, elidegenült hatalmasságaival társította, mint aki látva látja az örök körforgást, amelyben minden elmúlik rendre, és minden újjászületik rendre, de a kenyérnek valóért megküzdő szántóvetők, állattartók és az ő életük megörökítői akkor is, ma is a mindennapok hősei voltak és maradtak.

Ágh István a *Babiloni album* című versében Ady Endre művelődéstörténeti ihletettségének méltó utódjaként áll előttünk. Az ógörögök (viszonylag) tökéletes kultúráját megelőző, folyam menten birodalmak kétarcúságát éli át képzeletében, tudva, hogy azoknak is múlhatatlan szerepe volt az emberi kultúra és civilizáció megteremtésében. Hozták a zsarnokságot is, huszadik századi utódaik tetszésére. A gyönyörű és szörnyű ókori városállamban a mitikus hatalmak a félelemkeltésben alig maradtak el a modern szörnyállamok vezéreitől. Az ősi rettegés tirannusait Ágh ismeri már a saját, nyolcvankét évnyi tapasztalataiból. Látta és látja, hogy a magyar történelem 1948-ig legnépesebb nemzetfenntartó sokasága, a parasztságé miként éli át végóráit. A költő e közösség hagyatékának egyik leghívebb őrzője. Nem egészen úgy, mint testvére, Nagy László, a küldetés kardos-sisakos vállalója: Ágh folyamatos harca többnyire önvédelmében bontakozik ki. Ez az önvédelem éppoly nagyszabású és elismerésre készítő, mint bátyja, vagy mint kedves klasszikusa, Balassi szablyás, kopjás férfiasága. Ágh kései költeményei ennek a nemzeti mértékű sorsmodellnek a művészi „kijegecsedései”, ahogy Babits fogalmazott kedvenc költőinek kristályosodásszerű tökéletesedése láttán. Az önvédelem jogos a népi eredetű költészet nagymestereinek életében. Ha versenyhelyzetbe hozta őket a vetélkedés, akkor nincs min szégyenkezniük. A főváros igazi tehetségeivel, Orbánnal, Tandorival például, mély barátságot pecsételt meg Ágh a szellemi erők nemes összemérése által. A léterét elvesztő, a fővárosban gyökeret verő, falusi eredetű ember millióinak sorsát jelképezi a mostani nyolcvanasok műve, az élen haladók között Ágh Istvánnal. Siratja pályatársait, akik itthagyták őt, hovatovább társtalanul. A *Mire jött ez a sok ember* című vers az elképzelt iszkázi összejövételről – talán egy hajdani menyegző, vagy inkább saját, majdani temetése alkalmából – azt a közösséget vizionálja az ünneplőbe öltözött népes forgatagában, amelyet még ő is ismert, még regölt is házról házra, ám szülőföldi nemzedéktársainak hírmondói is alig maradtak. Irodalomszociológiai tény, hogy mára ő lett a korelnök a költészetben is, néhány pályatársával megosztva.

Ágh költészetének nem kevésbé becses része a léleklében sokszorosán megszenvedett nagyvárosiasodása, létfilozófiájának hódító kiter-

jedése a művészlétre, a gondolatokban edzett szellemi ember lelki felelősségérzete. A falusi eredettel megkapta útravalóul a természetet, a Füst Milán-i értelemben is érvényes, költőként kiválóan hasznosítható „naturát”, melynek panteisztikus szemlélete már első kötetében megnyilvánult. Új könyvének, a *Szélcsendnek* egyik versciklusában, a tizennégy (nem formabontó, de fellazított formájú) szonettből álló Őszvégi képletekben a bő hatvan éve a fővárosban élő, de szülőföldjétől el sosem szakadt értelmiségi már nem azt az elveszetséget érzi, mint albérletről albérletre hurcolkodó fiatal-ságában – otthonra talált a Műegyetem budai campusa mellett. Most már az új nemzedék kosárlabdázó termetű diákjai között az útját keresve, az autók közötti áthaladásra ügyelve, a metropoliszi csúcsgalamb elidegenítő hatását érzékeli riadozva, környezetében általános emberi károsodásokat fedezve föl. Már Arany János is sokallotta a nagyvárosiasodás kezdődő ártalmait, és tudomásul vették, hogy a főváros bámulatos fejlődésével együtt nőtt a benne élők rossz közérzete, az idegek hajszoltsága, a kényelemért járó kényelmetlenségek tömege.

Mégsem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy Ágh költészetében minden a rosszkedvet árasztja magából. Pozitívumai közt a derűt is említhetem a számos antológiadarabot felvonultató kötetből. (Csak néhányat mondok nagy versélményeimből: *Jóslat a kézre; Utolsó figyelmeztetés; Zokogások; Halvány jel arcon; Szép új világ; Magyarok! Merre vagytok; Himfy estéje; Kései hálaének; Testamentum.*) Jellemző, hogy a sok veszteség ugyanannyi szépséget, szerelmet, rokoni, sorstársi szeretetet vonultat föl, akkor is, ha ezek már nagyrészt a múlt lenyomatai lettek. Az emlékezés elégi-kus fájdalma egykori örömeiket idéz, minél fájóbb, annál kedvesebb visszfényűeket. Ott van ő a nagy családban, „ahol a szeretet időtlen” (*Csillagfelhő*). Ahogy az életmű gyarapodik,

egyre több oka lehet – és van is – a költőnek a megnyugvásra: nem hiába küzdött meg műveiért. A termő és teremő kultúrára szükség van, úgy, ahogy ő termi tudásából, tehetségéből és a határoknál folytatódó haza, a magyar nyelv, a régi és a kortársként ismert mesterek rokonekkülségéből. Elmondhatja, hogy verseinek alkotás hevében / boldog voltam (...)” – és ennél többet költő aligha kívánhat (*Túl a reményen*). Vele született és szerzett adottságaival jól gazdálkodván azt művelte a pálya hosszán, ami fölemelte és megáldotta: a hiteles szavú, magáért s a közösségért való költészetet. És említem újabb verseinek azt az újdonságát, amely a kételyek és az ifjú önértet kivagyiságából a jótékony alázat térségére vezette őt: egyre többször kerül közelebb nemcsak a szerelmét, kardját csókoló, hanem az imádkozni tudó, töredelmet gyakorló és áhítatot keltő Balassihoz is. Ágh idáig nem az istenes verseiről volt híres, de, mint öreg pályatársai közül Csoóri vagy Tornai, egyre jobban érezte a létezés Urát. Róla gondolkodva írja a költő: „(...) benne rejlik az anyagban / minden teremtményben ő van? / lehelete a sóhajtásom, / őt dobogom egész valómmal!” (*Csillagfelhő*). Voltaire mondta állítólag: Istent, ha nincs, ki kell találni. Úgy tetszik, Ágh Istvánnak sikerült megtalálnia.

Jellemző még a költőre a művészethez mint tevékenységhez való viszonya: az alkotás lázának olthatatlan lángja. Beletartozik ebbe a folyamatos önművelés, az íróársak iránti, remek tanulmányokban és esszéikben kifejezett érdeklődése is – az ilyen írásaiban a sokszor kedvszegő irodalmi élet megszépül szinte, mint a helikoni pagony. S ami Ághnál igazán feltűnik: szereti a munkát, gyönyörködik anyanyelvének árnyalatosságában, a választékos és a lazára engedett gyeplővel is biztos léptű versformákban, az antik és az ütemhangsúlyos versritmus egy-

idejűségében, a rímek hol harmonikus, hol meg szándékosan diszharmonikus csengésében. A szobrász nem mindig használ simítóeszközt egy-egy arcot megmunkálva – sokszor meghagyja ujjnyomait az agyag felületén. A költő is fokozhatja a tömörszerű részletek összhangjában rejlő, lényegibb hatást. A rím nem mindig cseng, mint a régi, mechanikus írógép kocsjaja a sorvégeken, de a versbeszéd közbeni lélegzetvétél, a vers táncritmusa hibátlan.

Ágh költészete élvezetes, mint egy lélekle mutató novella, vagy mint egy önmagán túlmutató filmjelenet. A versírásra ösztönző alkalom mesélő módra készíti: az epikus elemtől sem riad vissza, tudva, hogy a váratlan hangváltások előkészítéséhez arra is szükség van. Mert mind-eközben az indulat egyre magasabb feszültséget gyűjt maga köré, fölcsigázza kíváncsiságunkat a lírai konklúzióra, s érdekeltté tesz minket a születő gondolatban; s a lírai meglepetés szikráival zárja az áramkört. Kétféle értelemben is saját *világa* van Ágh István verseinek: egyik a kívül-belül, mélységében megismert paraszti világ (szociografikus prózája is ennek köszönhető), a másik pedig az, amelyet költői eszméletének erejével ő maga teremtett emlékezetének, képzetársításainak és formateremtő képességének varázseszközeivel. Márkus Béla Ághról írt monográfiájában (*Közelvek írókról – Ágh István*, MMA, 175. old.) olvastam legutóbb a költőnek azt a vallomását, amelyet „Dani uraságnak”, Berzsenyinek mond gondolatban a költő: „Eddig is észrevehette Uraságod, mennyire keveredik bennem a régi parasztygyerek, a városi szellemi lény, a mai falusi életet szeretettel vigyázó férfi.” Ez a „keveredés” számtalan konfliktus forrása volt a költő élete folyamán. Ifjúkorának testi és lelki megpróbáltatásait könnyű volna „a beilleszkedés nehézségei” közhelyével illetni, ha nem tudnánk a jelenség történelmi súlyosságát, a magyarok sokaságára ható okairól 1945 és a további évek, évtizedek óta. És ha nem tudnánk Ágh István 1956-os sebesüléséről, amelyet az október 26-i Kossuth téri tüntetésekor szerzett. A belső, lélektani téren benne lejátszódó viták, egymást váltó monológok és lamentálások élethosszig tartó folyamata azonban még összetettebb. A nyolcvanadik évét is elhagyó költő mindenekelőtt a szellemi kiemelkedés vágyától, a szerelemtől, az otthonkereséstől s a tágabb művészvilágtól befolyásoltan járja alkotói útját, de közben nem szakadhat el korai életévének függőségeitől. Innen a szülőföld, a család és a magyar falut alapjaiban megrázkódtató társadalmi átalakulás temérdek emlékképe és erkölcsi érintése. Ezek nélkül nem érthetnénk meg azt az összetett érzékenységet, amely oly egyöntetűvé teszi Ágh költészetét, esszéit és szociografikus szépprózáját. Nemzetmegtartó önéletírásnak is nevezhetem életművét: személyes ügyeit föltárva is a közösség nevében s a közösségért beszél. ♦♦

(Ágh István: *Szélcsend, Nap Kiadó, 2020*)

CZIGÁNY GYÖRGY

A MAGASSÁG

BOTRÁNYA ÉS ERKÖLCSE

Jegyzet és vers Beethovenről

(Kétszázötven évvel ezelőtt, 1770. december 16-án született
Ludwig van Beethoven)

Érthető-e Beethoven? Az utolsó zongoraszonáta? Nem a gondolat, a magyarázatok, a logika révén, de ahogy a Szentlélek szállja meg maradandó létünk egészét, ahogy értjük kedvesünk szemében katasztrófák visszfényeit, mosolyt, mely ellenszegül a kétségbeesésnek, vagy a csillagos eget. Ahogy Ottlik Géza értette Kosztolányit, a remekmű moralitását, ami szépség és valóság. Ezt írja Cipi jó negyed évszázaddal idősebb pályatársáról: „kiegyenesíti a derekunkat: halállal, romlással, kudarccal, bukással, vereséggel szembenézni, füstbe ment reményekkel békében együtt élni rangot ad a nyomorúságnak, méltóságot a katasztrófának, megszépíti – nem, nem szépíti: új, soha nem ismert szépséget ad a boldogtalanság csúfságának”. A zene, a vers nem hordoz szavakkal megközelíthető tartalmakat. A forma, Arany szavával: a benső forma erejének megnyithatjuk szívünket, figyelmünk erkölcsi ajándéka az élmény, a lehetőség, hogy képesek vagyunk a zene magasában együtt repülni, élni a művel. Beethoven utolsó, szokatlan módon kéttételes zongoraszonátája ilyen zene. Kataztrófa és fölemelkedés feszül benne, hatalmas és gyöngéd erő teremti meg a szonáta elbeszélhetetlen történetét. Beethoven zaklatott, gondokkal teli napjai adtak a munkához háttérrel. A darab 1821–23 között készül. Amikor Kölcsey a Hymnust fejezi be s másik nagyszerű költeményét: Vanitatum vanitas... Goethe ekkor írja a Marienbadi elégiát, ifjú leányba szerelmes, Delacroix már megfestette a Dante bárkáját, Vörösmarty huszonhárom évesen első nagy verseit jegyzi le, Puskin pedig hozzákézd az Anyegin verses történetének alkotásához. Beethoven magányos, a szenvedély, a zene megszületése, a formák életből való igazsága tartja életben. Gondol-e már tíz év körüli lányára, akinek groteszk és bájos naivitással az anonim szó fordítottját adták nevéként, így lett Minona. Minona von Stackelberg, vélt apja, Brunswick Jozefin férje nyomán. Jozefin és Beethoven szerelme szigorú titok maradt. Jozefin naplója is rejtgetni való volt, később Minona több lapot kitépett belőle, cenzúrázta anyja bejegyzéseit. Hol van már Beethoven és Jozefin egykori találkozása, az a (talán Karlsbadba képzelhető) néhány boldog nap? Minden helyett az alkotómunka küzdelme van, a zene. A IX. szimfónia, az utolsó, Op. 111-es c-moll zongoraszonáta. Doktor Faustus regényében Thomas Mann ír róla, felvázolva egy különös víziót. A szonátát sokáig csonkának, torzónak vélték. Kétszáz évvel a teremtő munka befejezése után látjuk, a darab tökéletes egész, két tételében jelen van a megjeleníthető dolgok teljessége. ♣

Beethoven portréja,
Joseph Karl Stieler

Brunswick
Jozefin

Miért nem írt Beethoven harmadik tételt az Opus 111-es szonátához?

Vér, egy szál rózsza világol a jég alatt, amikor ékes cifrázatok díszei, fény-csatok, máslik villannak a hangsorok élő futamaiban: tremolók bókja, szelíd könyörgés hajol az akkordok súlyos vállaira. Hova emelkedünk a szív madár-természetével? Különös szellők röpködnek át rajtunk, hűséggel járjuk az angyalok légifolyosóit: mit ad hát hitünk? – semmi megfoghatót, minden megfoghatatlant, mialatt a trilla-lánc már basszus-morajlás, mezők megfeszülnek s készül a holtak föltámadása, mélységeknek forró mozdulatával nyílik meg a föld: csönd-nyomok és hallgatások helyén tárul fel a beláthatatlan tér látomása, fekete égbolt fedele kattan ránk. De miért dadog, zenén át kiáltoz Wendel Kretzschmar a Közhasznú Tevékenység Társulatának székházában, trilla-sorok dühével veri zongoráját s kiáltja: miért nem írt Beethoven harmadik tételt a 111-es szonátához?! Lecsapó karjait pedig elborítják a hármas- és négyeshangzatok hulló tömbjei: mi végre vagyunk a világon? Minek a megsiketült Mester válasza, hogy nem volt rá érkezésem... Szó-füzereink tegnapi melódiái belevesznek a madarak rikoltozásába. Hova lettek a kamasz gyorsuló szívdobbanásai, amikor kapkodva kezdi vetköztetni a lányt, hova a nyár csupasz ágaskodása, teremtés tomboló törvénye, édes diktatúra: trilla-torlódások tűzijátéka. Egymásba préselt két hang iramából szakad hamu árvasággá, éjszakák virágaivá zene, türelem ég szirmokon, lassú tánc, ahogy a hűvös élő megrege fut: tárgy és lét együtt szikrázik s illatként áll alatta a test-hajlat tökélye. Üres kehely az emlék. Nyár-borzongásban nincs is történet, csak napsütés.

Kottarészlet Beethoven kézírásával

Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár

Zrínyi-emlékév – 2020

A költő és a hadvezér

„Elfussunk? Nincs hová, sohon másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem mégyen, hogy minket helyheztesen belé. A mi nemes szabadságunk ez ég alatt sohon nincs, hanem Pannóniában. Hic nobis vel vincendum, vel moriendum est.” *

(Zrínyi Miklós: *Az török áfium ellen való orvosság*)

Zrínyi Miklóst, a költőt és hadvezért, a XVII. század legnagyobb magyar hadtudósát – a szigetvári hős Zrínyi Miklós dédunokáját – sokan tekintették eszményképüknek a születése óta eltelt négyszáz év folyamán, hazafiúi érzelmeit és cselekedeteit megismerve. Kosztolányi Dezső 1905-ben így vallott erről: „Szeretlek téged, harcos, hősi költő, / zord hadvezér, te rettegett, te nagy, / ki a tiport magyarság szívetöltő / tartalma, lángja, édes fénye vagy!”

Gondolatainak aktualitása napjainkra mit sem változott, sőt, még inkább kikristályosodott. Csoóri Sándor jegyezte fel a következőket Illyés Gyuláról: „1938-ban Franciaországba utazik, s úti olvasmányul

Zrínyi írásait viszi magával. Megdöbben, hogy Zrínyi mennyire időszérű. Gondjai, tanácsai változatlanul érvényesek. Személye nem költözött át egy tisztességesen megöszült legendába, szinte a szomszédból beszél. A magyarázat Illyés szerint egyszerű: a magyarság körülményei alig változtak, a nemzet helyzete s így lelki magatartása századokon át csaknem ugyanaz. Jelenünk, első hátrafordulásra is, Mátyás koráig nyúlik vissza; és ezt a kórosan hosszú nyúlt jelent is állandóan történelmileg kell átélnünk. Ez a mi folytonosságunk...”

Most, hogy az Országgyűlés 2020-at *Zrínyi-emlékévvé* nyilvánította, ha csupán vázlatosan is, de mi is tekintjük át életpályáját és idézzük fel alkotói, művészi munkásságát. Zrínyi Miklós alakjához sokan és sokféleképpen közelítettek, ezért talán némi rálátást és távolságtartást biztosít számunkra, ha ezúttal egy korábbi irodalomtörténeti munkára támaszkodunk.

Pintér Jenő 1931-ben megjelent *Magyar irodalomtörténetének: A magyar irodalom a XVII. században* című fejezetéből emeljünk ki részleteket.

„Hic nobis vel vincendum, vel moriendum est”

ZRÍNYI MIKLÓS ÉLETE

„Zrínyi Miklós családja már a középkori Magyarország történetében kimagasló helyet foglalt el. Az előkelő horvátországi család tagjait az Árpádok korában Brebiri grófoknak hívták, de midőn Nagy Lajos király 1347-ben nekik adta a Zágráb megyei Zrin várát, a Brebiriak a Zrínyi nevet vették föl s fényes tettekkel írták be nevüket a magyar történelembe. A család legkitűnőbb tagja, Zrínyi Miklós, a költő, 1620. május 1-én született (újabb források szerint május 3-án – a szerk.) Ozaly várában, Károlyváros mellett (mai életrajzok szerint Csáktornyan – a szerk.).

Atyját, Zrínyi Györgyöt, a szigetvári Zrínyi Miklós vitéz unokáját, protestáns vallásból Pázmány Péter térítette át a katolikus hitre. Zrínyi György kedvelt híve volt II. Ferdinánd királynak, a Habsburg-ház ügyéért tüzesen harcolt Bethlen Gábor erdélyi fejedelem ellen s a harctéren dühöngő járványnak esett áldozatul 1626 végén. Mivel neje, Széchy Magdolna is elhalt, a két Zrínyi-árvát II. Ferdinánd király, Pázmány Péter esztergomi érsek s a család közeli rokonai vették pártfogásukba. Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter egy ideig Batthyány Ferenc nejének, Lobkowitz Poppel Évának udvarában

nevelkedtek. A cseh-német származású, protestáns úrnő anyai szeretettel gondozta a két árvát s ezek hálás szívvel ragaszkodtak hozzá. Tanulmányait a gráci, nagyszombati és bécsi jezsuita gimnáziumokban végezték. Erős katolikus nevelést nyertek, jól megtanulták a latin nyelvet, megismerték a római irodalom remekeit. Mikor Zrínyi Miklós elvégezte a latin iskolát, 1636-ban Olaszországba utazott. Egy esztergomi kanonok kísérte. Huzamosabban tartózkodott Rómában, itt VIII. Orbán pápa megajándékozta költeményei kötetével. Az olasz föld szellemi kincseinek és anyagi jólétének szemlélete nem maradt lelkére hatástalanul. Nagy tervekkel tért haza, nyolc hónapi olaszországi útja után, 1637-ben. Átvette családi örökségét, rendbe szedte uradalmait s berendezkedett nemzetségének székhelyén, Csáktornyan. Csakhamar megkezdte harcait a szomszédos török helyőrségek ellen. Méltóságában fokról fokra emelkedett, huszonkilenc éves korában Horvátország bánja volt.

Látta az ország végtelen nyomorúságát, tapasztalnia kellett a bécsi udvari emberek magyarellenes fondorlatait. Fokozta elkeseredését a Habsburg-udvar tartózkodó magatartása is

személyével szemben. Az 1655. évi nádorválasztás alkalmával a magyar rendek többsége köréje csoportosult, a király mégis mellőzte az országos híru férfit. Ez a megokolatlan udvari politika közelebb vitte őt az erdélyi magyarsághoz; amikor II. Rákóczi György seregei elvették a lengyelországi hadjáratban, a törökök

Zrínyi, a hadvezér,
XVII. századi
rézmetszet

* Itt győzőtök, vagy halnotok kell!

Zrínyi Miklós,
korabeli rézmetszet

eltiporták Erdélyt, a magyarság védtelenebb lett, mint bármikor azelőtt. Maga Zrínyi Miklós lankadatlanul örködött a drávamelléki részen. Míg I. Lipót király olasz hadvezére, Montecuccoli, védtelenül hagyta Magyarországot, ő diadalmasan mérkőzött a török csapatokkal. Élete utolsó évében a törökök ellen viselt téli hadjárata a legszebb győzelmek egyike: a maga idejében szinte világraszóló diadal. 1664. januárjában vitte végbe ezt a hadjáratot, sikereit egész Európa ünnepelte, a külföldi uralkodók – VII. Sándor pápa, XIV. Lajos francia király és IV. Fülöp spanyol király – fényes kitüntetésekkel küldték részére. Mégsem őt nevezték ki az 1664. évi nyári hadjárat vezérének, hanem Montecuccolit; s ahelyett, hogy a szentgotthárdi győzelem után hozzáláttak volna a megrettent törökök kiveréséhez, megkötötték a lealázó vasvári békét. Zrínyi Miklós elkeseredve vonult vissza birtokaira; nem sokkal utóbb egyik vadászatán egy sebzett vadkan kioltotta életét. 1664. november 18-án halt meg a Csáktornya mellett elterülő erdőségekben. Tragikus halálának hírért a külföldiek is megilletődéssel fogadták; latin és német versekben adtak kifejezést a keresztény világ gyászának; keseregve emlegették a törökverő hősök hőségét, az oroszlánbátorságú bajnokot. A magyar nem-

zet nem is tudott hinni a végzetes balesetben. Orgyilkosságról suttogtak, jóllehet alaptalanul. A nagy emberrel letűnt a Zrínyi-ház szerencsecsillaga. Öccse, Zrínyi Péter, vérpaddon halt meg; egyetlen fia, Zrínyi Ádám, a törökökkel vívott zalánkeméni harcban esett el. [...]

A magyar és horvát történetírók között eltérő a vélemény arra nézve, vajjon a Zrínyiek magyaroknak vagy horvátoknak érezték-e magukat? A költő dédatyja, Zrínyi Miklós, a szigetvári hős, dunántúli magyar környezetben élt, fiait és leányait magyar nevelésben részesítette, magyarul is levelezett. Fia, Zrínyi György, édes hazájának mondta Magyarországot, huszárai élén egész életét a magyarság szolgálatában töltötte, végrendeletét magyar nyelven mondta tollba. Magyar gondolkodású, magyar lelkű urak voltak utódai is: hagyományosan viselték a horvát báni tisztet, vitézeik egy része horvát volt, jól tudtak horvátul, de nyilatkozataikból izzó magyarság hangzott ki. Egyedül Zrínyi Miklós öccse – egyben Zrínyi Ilona atyja –, Zrínyi Péter hajlott át egész meggyőződéssel a horvátsághoz; ezt azonban feleségének, az erősen horvát érzésű Frangepán Katalinnak, tulajdoníthatni; bár levelezésében Frangepán Katalin is csakúgy használta a magyar nyelvet, mint Zrínyi Péter.

Zrínyi Miklós németül és latinul jól beszélt,

értett olaszul és törökül, nem volt járatlan a franciában, spanyolban és görögben sem: rendkívüli nyelvtudás abban az időben. Két anyanyelve volt, ez szintén ritkaság; a magyar és a horvát. Egyformán beszélte mind a két nyelvet, egyformán védte a magyart és a horvátot. Horvát katonái dolgában egy alkalommal fel is szólalt a nádornál, mikor híre jött, hogy a császár segítségére küldött horvátjait éheztek és nem fizetik Németországban. [...]

Zrínyi Miklós lírája

„Míg a XVII. század főrangú lírikusai Balassa Bálint költői stílusát követték, Zrínyi Miklós az olasz költők munkáiból tanult. Írt egy szép vallásos éneket, több epigrammát, idillt és elégiát. Vallásos énekében az emberiség bűneiért kínhalált szenvedett Üdvözítő mondhatatlan kegyességét magasztalta s a vétkes halandók érdemtelenségéről töprengett. (Feszületre.) Epigrammaiban Attilát, Budát, a szigetvári Zrínyi Miklóst és ennek hű társait dicsőítette. (Attila, Buda, Szigeti Zrínyi Miklós, Deli Vid, Radivoj és Juranics vajdák, Farkasich Péter.) Idilljeit szerelmi érzése sugallta. Mivel vallásos kortársai gyanus szemmel tekintettek azokra, akik szerelmi ügyeiket a világ elé vitték, jónak látta, hogy képzelt alakokat helyezzen idilljeibe. Átszötte őket görög-római hitregei szálakkal. Úgy jelenik meg bennük, mint a Dráva erdeiben bolyongó szerelmes bús vadász (A vadász, Violához, Tityrus és Viola, Vadász és Echo.) Elégiáiban is szerette az óklasszikus vonatkozásokat. Ifjúkori reménytelen szerelmét Arianna képében siratta meg; korán elhunyt nejét, Draskovich Eusebiát mint Orfeusz gyászolta (Arianna sírása, Orpheus keserve, Orpheus Plutónál.) Szép elégiát írt kisfia halálára. (Elégia.)

Tasso és Marino voltak a mesterei: Tasso pásztorköltészete s még inkább Marino idilljei és allegorikus költeményei erősen hatottak lírájára. Marino pásztroidilljeiben is szerepel Orpheus és Arianna, megvan bennük a panasz és esengés hangja, közös számos gondolatuk és mitológiai vonatkozásuk. De a kölcsönzött elemek mellett van elég eredetiség is szerelmi költészetében. [...]

Zrínyi Miklós lírai költeményei a költő egyetlen verseskötetében jelentek meg: *Adriai tengernek syrenaia*. Bécs, 1651. – Néhány kisebb költeménye, így fia halálára írt elégiája, kéziratban maradt s csak Széchy Károly kiadásában vált ismeretessé: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1906. – Teljes gyűjteményük Négyesy László kritikai kiadásában: Gróf Zrínyi Miklós művei. I. köt. Budapest, 1914.”

Zrínyi Miklós eposza

„Zrínyi Miklós harmincegy éves korában nyomatta ki költői munkáinak gyűjteményét. (1651.) Verseskötetét nagy eposza, a *Szigeti veszedelem* teszi rendkívül becsessé. A négyesrímű

tizenkettesekben írt tizenöt énekes hősköltemény tárgya Szigetvár 1566. évi ostroma.

Az eposz egy égi jelenettel indul meg: a Mindenható letekint a földre s látja, hogy a magyarok nem járnak a Fia által rendelt úton, bálványt imádnak, Isten szent nevét nem tisztelik, ártatlan Fia vérét nem becsülik, nincs közöttük jóságos cselekedet, feslett erkölcsűek, káromkodók, gyűlölködők, rágalmaznak, lopnak, embert ölnék, örökösen tobzódnak. Az Úr haragra lobban, magához hívja Mihály arkangyalt. [...] Bánom, hogy annyi jót tettem velük; ideje már, hogy bosszút álljak rajtuk. Menj, arkangyal, szállj le a pokolba, küldj onnan egy haragos fúriát Szulimán szultánhoz, hadd törje a török iga mindaddig az elpártoltak nyakát, míg meg nem ismerik elhagyott Urukát. Ha idejében észbe nem kapnak, örök átkom lesz rajtuk; ha megbánják bűnüket és hozzám térnek, akkor ismét életre hozom őket; jaj akkor a töröknek. [...]

Szigetvár ostroma, 1566, korabeli rézkarc

Az eposzban Zrínyi Miklós emléket akart állítani ősenek, a szigetvári hősnak. Egybe akarta gyűjteni az 1566. évi ostrom nevezetes jeleneit, tanúságot akart tenni Szigetvár védőjének hősi nagyságáról. Azt hirdette eposzában, hogy a pusztulásra szánt magyar nemzetnek Zrínyi Miklós mártirhalála miatt kegyelmezett meg az Isten. [...] A török, a költő felfogása szerint, az Isten büntetése, de azért nem szabad csüggedni, mert a szigeti hős kiengesztelte az Istent s csak a nemzetem múlik, hogy összetörje az ellenséget.

Az eposz kompozíciója művészi érzékről tanúskodik. Még a mese menetébe ékelt elmélkedések sem hatnak zavaróan. Az epizódok szerves kiegészítői a főmesének; állandóan fokozzák érdeklődésünket a főhős iránt. Meseanyagán erős önfegyelmeléssel uralkodott a költő. [...]

Meseanyagát a Szigetvár ostromát tárgyaló történeti forrásokból és verses munkákból merítette a költő. [...] A Szentírásból is merített költői ihletet. Lelkét áthatották az Ószövetség és Újszövetség könyvei, erkölcsi okulást és gyakorlati életbölcességet tanult belőlük, bibliai példákat szőtt eposzába, helyenkint átvette az Ótestamentum stílusát is. [...]

Zrínyi Miklós életének huszonhatodik évében írta eposzát. A harmincéves háború zajá-

ból tért haza Csáktornyára, az 1645–1646. év telét ennek a munkának megírására fordította, azután öt évig hevertette kéziratát. Mikor rászánta magát költeményeinek kinyomatására, több versszakot törölt az eposzból, de a nyelven és verselésen nem simított. Kedve sem volt hozzá. Idejét országos gondjai és magánügyei egyre jobban lefoglalták. – Eposzát és lírai költeményeit egy bécsi könyvnyomató műhelyben nyomatta ki: *Adriai tengernek syrenaia groff Zrini Miklos. Bécs, 1651.* – A címlapon olvasható a költő jelmondata: »Sors bona nihil aliud.« (Jó szerencse, semmi más: a szerk.) A címlap hátán a következő ajánló-sorok: »Dedicálom ezt az munkámat magyar nemességnek, adja Isten, hogy véretem utolsó csöppig hasznossan néki dedicalhassam.«

Zrínyi Miklós prózai munkái

„Zrínyi Miklós a hadtudományi és politikai irodalom terén is messze kimagaslott kortársai közül. A kiváló költő és hadvezér buzgón olvasta az olasz katonai és politikai írók munkáit s tanításaiknak felhasználásával adott számot a maga hadtudományi és politikai gondolatairól. *Tábortörvényében* a hadba vonuló sereg szervezőteréről és a tábori elszállásolás módjáról értekezett; *Vitéz hadnagyában* a hadvezetés művészetének legfőbb kérdéseiről szolt; *Mátyás király életéről való elmélkedéseiben* rámutatott arra, hogy milyen hatalmas volt Magyarország, mikor nemzeti király állt az élén.

Siralmas panaszában (1655) tanácsokat adott honfitársainak a Habsburg-ház erőszakos politikájával szemben. Szomorú szívvel látta, mennyire elgyöngült a magyarság a török erő és az osztrák hatalom igájában: de a két ellenség között összemorzsolással fenyegetett magyarságot még mindig képesnek tartotta nagy tettek véghezvitelére... Jönni kell a nemzet megmentőjének, annak a hatalmas egyéniségnek, akit Isten választ ki, hogy megmentse az országot.

Az török áfium ellen való orvosság (1660) a megdöbbenés jankijáltásával mutatott rá a török veszedelemre. A törökök feldúlták Erdélyt,

Az 1651-es Zrínyikötet címlapja

elfoglalták Nagyváradot, rabságba hurcolták a magyarok ezreit, s a Habsburg-ház tétlenül szemléli az ország romlását. Ha a török mérget – úgymond – le akarja rázni a magyarság, távolítsa el a tehetetlen külföldi zsoldosokat, állítsa fel az állandó nemzeti hadsereget s vívja meg élethalálharcát az ozmán hódítókkal. A Török Áfium részben politikai szózat, részben katonai emlékirat, de kettős tartalmi elemét az író hazafias lángolása szoros egységbe olvasztja. [...]

A hadtudományban és a politikában a XVI. és XVII. századi olasz írók voltak a mesterei. Különösen Machiavelli Miklóstól tanult sokat. Úgy látta, hogy az idegen iga alatt sínylő, szétdarabolt Olaszország állapota nagyon hasonló Magyarorszáéhoz. Jellemző Zrínyi Miklós érdeklődésére, hogy a zsinatoktól, pápáktól és jezsuitáktól üldözött Machiavelli-féle munkák mind megvoltak könyvtárában, sőt megszerezte a Machiavellire vonatkozó irodalom jelesebb példányait is. Forrásait nem követte szolgálai módon. A kölcsönzött részeket a maga meggyőződése szerint átalakította. [...]

A költő és hadvezér nem nyomatta ki prózai munkáit, de kéziratait szívesen kölcsönözte bizalmas embereinek. Irataiból a XVII. században számos másolatot készítettek. Első nyomtatásban megjelent prózai műve a Török Áfium volt (1705), a többit csak másfél század múlva adták ki. (1853.)

Megjegyzés: „Az első nevezetesebb Zrínyi-tanulmány Arany János nevéhez fűződik. Arany János 1859-ben olvasta fel *Zrínyi és Tasso viszonyáról* szóló akadémiai székfoglaló értekezését s értékes megjegyzéseket tett Zrínyi Miklós eredetiségére nézve. (Arany János *prózai dolgozatai*. Budapest, 1879.)”

◆ Összeállította: Sághy Ildikó

KAZINCZY FERENC ZRÍNYI *

Mársnak sisakjában gilicék költenek,
Jele hogy ő és Vénus nem ellenkeznek.
Életemet én is Mársnak dedikáltam,
De, nem tagadhatom, Vénust is szolgáltam,

Jó hazámért,
Júliámért,
Sok nagy bajt próbáltam,
Vitézül kiálltam.

Heában, kiálték, úgy akarta isten!
Ne fuss, én Violám! juttassad eszedben:
Péneus leánya öltözött törzsökben,
Mert kegyetlenségért isten is kegyetlen.

Jaj, szerelmes Violám, óvjad magadat,
Hangya meg ne csípje szép fejér lábadat,
Ne szakassza szederjin arany hajadat;
Állítsd meg, állítsd meg, kérlek, futásodat!

A Dráva partjai meghallák keservem,
S együtt siránkoztak kínjaimon velem.
Meddig futsz, kiáltám, te én szerelmesem!
Megállasz-e, térded hogy ölelhessem? –

Mint ama könnyű köd a forgószél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt,
Mint hideg hóharmat nap melege előtt,
Mint fűrj karvaly előtt, mint árnyék nap előtt:

Szerelmem eránt így süllyedvén kétségben,
Mit ér rugódozni, mondtam, ösztön ellen?
Rettenőtes szablyámat vevém kezemben,
S fölléptem vitéz Mársnak hős seregében.

Igazabb isten ez; megadta a szép bért,
Mivel nem kéméltem, amit tőlem ő kért,
S csatában magamat kitettem ötvenért;
Ez szerze nekem fényt, s el nem halható hírt.

Pécs s az eszéki híd, ha szólhatna, szólna,
S ha idegen társam meg nem gátolt volna,
Rosszabbul lett volna a pogány eb dolga,
S mondaná irigység: Ez nem volt rossz szolgálga.

A lengyel koronát ámbár fölvehettem,
Mivel hazámat s nemzetemet szerettem,
Félelem s kevélység nélkül megvettem;
Elég vala nekem hogy megérdemeltem.

Még egy isten nyújtá nekem adományát,
Ki, mint király, bírja Helicon országát.
Följebb böcsülöm én annak szép csarnokját,
Mint, melyet hord nyakam, spanyol aranygyapját.

Éneidost Mára írta tíz tél alatt,
Szépatyám nagy tettét én csak egy tél alatt.
Nem hasonlítom én Márhoz magamat,
De én professióm versnél vár nagyobbbat.

(gerlice. Zr. gilicé-nek írja)

Zr. verse, de változtatással.
[II. Idilium, 7.]

Zr. változtatás nélkül.
[II. Idilium, 15.]

Az enyém.

(Echo) Nem!

Zr. igen igen szép verse. Sok okos
ezt nem csudálná. Én irigylem.
[II. Idilium, 13.]

Enyém.

Enyém.

Enyém.

Enyém.

Enyém.

Zr. Praefatiója. Prosában

A Zrínyiek várkastélya Csáktornyán

* Kazinczy Ferenc *Zrínyi* című versének első változatát 1811. május 22-én Széphalomban írt levelébe illesztve, Berzsényi Dánielnek küldte el ezzel az ajánlással: „Vedd itt Zrínyimet, mely az én mívem ugyan, de magának szavaival.” A strófák mellett azok a jegyzetek szerepelnek, amelyeket Kazinczy a vers Berzsényinek küldött, első változatához fűzött. Ez a Zrínyi stílusát imitáló költemény, a prosopopeiát, azaz a megszemélyesítést alkalmazva, időrendben tekinteti át a költő és a hadvezér egész pályafutását. A Pécsről és az eszéki hídról szóló strófában az idegen társ gróf Raimondo Montecuccoli (1609–1680) császári hadvezérrel azonosítható. Az viszont nem igazolt, hogy a lengyel koronát Zrínyi Miklósnak valaha is felkínálták volna. Kazinczy *Zrínyi Miklós Minden munkáját* 1816-ban két kötetben adta ki Pesten. Ugyanő, három esztendő múltán, az ebből a kiadásából kimaradt előszó pótlása végett, G. H. I. álnéven, „Sz[éphalomban,] Mártz. 11-dikén 1819.” keltezéssel jelentetett meg Pesten egy *Gróf Zrínyi Miklós* című, négylappos füzetet, amelyben a költőt és munkásságát méltató prózai szöveg közé iktatta a már nyolc évvel korábban Berzsényinek elküldött imitációs költeményét. A fenti vers modern helyesírással, a kritikai kiadás főszövege alapján került közlésre.

Azkit írtam, írtam csupa mulatságért;
Jutalmat nem vártam, sem nem várok azért.
Írtam, amint tudtam. Ha gúnyolsz munkámért,
Tökéletösségre, gondold, hány dolog ért?

Zr. Praef.

Én soha munkámat meg nem korrigáltam,
Hagytam, amint elsőben írni találtam.
Néhol fabulákkal azt fel is cifráltam;
Követni Homérust ebben is próbáltam

Zr. Praef.

Idegen szók vagynak keverve versemben,
Mert tenni nekem vagyon azt jó kedvemben;
Szegény a magyar nyelv, ezt vöttem eszemben;
Írj, és velem lésszesz egyes értelemben.

Zr. Praef.

Magyar, még egy munka marad reád tőlünk;
Ezt tanítja neked: Van erőnk, nincs lelkünk;
Kiholt a jámborság és az hűség bennünk;
Szeresd hazád, s fölkél ismét. Isten velünk.

Enyém.

Zrínyi Miklós és Maffeo Barberini, azaz VIII. Orbán pápa költeményei

(Részletek)

Széchy Károly ötkötetes Zrínyi-élet-rajza óta köztudott, hogy itáliai peregrinációján Zrínyi Miklóst magánkihallgatáson fogadta VIII. Orbán pápa – a fiatal főurat elkísérte Senkivci Mátyás kanonok, itáliai útjának szervezője is –, és megajándékozta saját latin verseinek gyűjteményével. Ez a gyönyörű kötet, amelyet nem kisebb művész, mint Anthony van Dyck metszetei ékesítenek, szerencsére ránk maradt, piros bársonykötésben, csillogó aranydíszítéssel, és ma is kézbe vehető Zágrábban a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár különgyűjteményében, a valószínűleg magától Zrínyitől származó bejegyzéssel együtt, amely így szól magyar fordításban: „Ezt a könyvet maga a szerző, VIII. Orbán ajándékozta Zrínyi Miklós grófnak, amikor ő még serdületlen ifjúként Rómában volt, miközben Horatius ezen verseit idézte: »Fortes creantur fortibus et bonis, / Est in iuuenis, est in equis / Patrum virtus, nec imbellem feroces / Progenerant aquilae columbam.«” („Jók és erősek nemzenek erőseket; / Még a tinóknak is, még a csikónak is / Apjára szít erkölcs, s nem költ / Gyáva galambot a bérzi vad sas.”) Eddig azonban nem vizsgálták, hogy hatott-e vajon, és ha igen, miképpen, VIII. Orbán költészete Zrínyire.

Az utóbbi időben mind olasz, mind francia kutatók igen sokat foglalkoztak Maffeo Barberinivel mint költővel. A legfontosabb közülük feltétlenül a francia akadémikus, a retorikatörténet és a neolatin költészet, valamint általában a barokk művészetelmélet talán legnagyobb szaktekintélye, Marc Fumaroli. Ő több könyvében is kimerítően foglalkozik a pápává választott költővel, ezek közül a legjelentősebb a *L'Âge de l'Éloquence – Rhétorique et „res literaria” de la Renaissance au seuil*

de l'époque classique. Legfontosabb gondolata az, hogy Barberini – ahogyan olasz nyelvű költeményeiben is – a voltaképpen, tág értelemben Marino iskolájához tartozó antimarinisták egyik vezére, amennyiben tudniillik Marino sok-sok fogását eltanulja és imitálja, illetve hasonló módon bánik a maga imitációja tárgyul kiválasztott pretextusokkal, de a *Lovag* erotikáját mindenestől elutasítja, valamint túlzottan ítéli pogánykodását is, ami a mitologizálásban és allegorizálásban érhető tetten. Maffeo Barberini latin költészetében ezek a tendenciák csak fölerősödnek, és ezért illeszti gyűjteményes kötete élére azt az *ars poetica*ként írott versét, amelyet később, a pápai trónra lépése után, szinte a költészetéről szóló enciklikaként fognak fel az ő költészetéhez csatlakozó vagy az ő mecenatúráját élvező költők, köztük a lengyel-litván Sarbiewski is. (Akit egyébként némely rossznyelvű filológus szerint a pápa azért küldött el római udvarából a jó messze fekvő Vilnai Egyetemre tanítani, mert féltékeny volt rá mint nála jobb költőre.)

Ennek a versnek a címe: *Poesis probis et piis ornata documentis primaevae decori restituenda*, azaz magyarul: *A Költészetet vissza kell helyezni őseredeti szépségébe, úgy, hogy feddhetetlen és szent bizonyosságokkal ékesítjük fel*. A Költészetet azért írtam nagy k-vel, mert itt megszemélyesített nőalakként jelenik meg, aki panasszal járul a költő elé, aki éppen babérágat keresett, hogy homlokát azzal övezze, és ajkát meg akarta erősíteni a lórúgás fakasztotta forrás vizével. Azért panaszkodik, mert megfosztották ősi ékességétől, és így eredeti szépsége is eltűnt. Ezek után határozza el a költő, hogy összeállítja azokat a szabályokat, amelyekkel élve a költészet visszanyerheti régi ragyogását. Bezzeg régen a Phoebus vezette kórusba csak tisztességes, becsületes és szü-

zies műsákat engedtek be, és maga a műszak berke, illetve szent hegye is jó messze esett a csöcselék morájától és a mindennapok szennyétől. Most bezzeg sokkal izgalmasabbnak tűnik Phoebus buja kalandjának megéneklése, amikor tudniillik el akarta csábítani Daphnét, vagy Orpheusz történetét zengedezni, aki elhunyt felesége után leszáll a poklokra, és azt hiszi, hogy valamiféle varázserővel onnan visszahívható. De a pokol kínjaitól bizony csak a tiszta élet isteni parancsait figyelembe vevő ész, és nem pedig valamiféle varázslat révén lehet megszabadulni. Nem is beszélve az olyan csiklandós mitológiai témák kedveléséről, mint például Jupiter arannyá változása, avagy Európa elrablása, vagy Tündareosz hitvesi nyoszolyájának bemocskolása. Ráadásul még Mars és Vénusz szerelmét sem restellik ábrázolni. Bezzeg Krisztus nevét nem is emlegetik, és elfeledkeznek a feszületet megtaláló Szent Ilona kegyes cselekedetéről, aki lerombolta a Vénusznak és Adonisnak a római kálvárián emelt pogány szentélyeket. Tehát keresztény, illetve keresztényiesített költészetre kell törekedni; mit kergetjük pokolra Orpheuszt, mikor Krisztus valóban leszállt oda, hogy kimentse az ószövetségi jámborokat?! Miért kellene a végtelen számú csodás átváltozást ábrázolni, mikor ott van egy valódi átváltozás: Krisztusé a Tábor hegyén! Egyszóval Mózeset kell a költészetben vezérünkévé választani, aki miután Isten segítségével népét kiszabadította a rabságból és átvitte a Vörös-tengeren, utána a világ Urának énekekkel fejezte ki háláját. Ő, vesszen is el az, aki merészelné a szűz Költészetet megerősítenek, és fejére mirtuszról akarna koszorút fenni. (A mirtusz itt a menyegzői virágdíszre, átvitt értelemben a szerelmi költészetre utal.) Megnevez még egy mintaképet, vagyis magát a koronás váteszt, Dávid királyt, a költőt. Hi-

sen ő még a megsértett istenség haragját is le tudta csillapítani, amikor bűnbánóan, könnyek közepette imádkozott kegyelemért, és a világ teremtésétől a teremtett természet szépségéig mindent lantjára tudott venni, tehát a szent héber líra legyen ma is a szívből jövő himnusz-költészet ihletője. Reméli, hogy talán a buja költészet ragálya eltűnik, és úgy menekül, mint ahogyan a Saul király szívéből kiűzött gonosz szellem. És akkor ezzel a könyörgéssel fejezi be költői programversét: „Dirige iam dociles digitos Iessea Propago, / Dum mea dextra tuo pectine pulsat ebur. / Itala tu mecum Pubes cape nobile plectrum, / Et monstrum Isacia perge fugare lyra.” (Prózai magyar fordításban: „Nyújtóztasd ki már tudós ujjaidat, ó, Jessze sarja, amíg az én jobbom a te ütődél veri a te elefántcsont lantodat. Te pedig, ó, itáliai fiatal-ság, velem együtt ragadd fel nemes lantpengetőt, és a szörnyeteget siess megfutamítani izsáki líráddal.”) [...]

Természetesen nem ez a helye annak, hogy minden egyes példát végigvizsgáljunk, holott okvetlenül megérné. Annyit mindenesetre már megállapíthatunk, hogy egyrészt Zrínyi a *Syrena*-kötetben gondosan elköveti mindazokat a bűnöket vagy költői hibákat, amelyeket a pápa elrettentésül említ: Mars és Vénusz mindjárt az előszóban föltűnik, a talán Petroniusból merített epigrammával illusztrálva; Orpheusz-nak természetesen külön költeményt szentel, nem restell rengeteget meríteni az *Átváltozások* költőjétől, sőt e műre építi eposza nagyszerkezetét. (És még szaporíthatnánk a példákat...) A pozitív példák, azaz a parafrázisok részletesebb tanulmányozása pedig azért elengedhetetlen, mert ha összeállítunk egy katalógust a különböző átírás típusokból, akkor ezek fényében végigvizsgálhatjuk azt a nagyszámú bibliai citátumot vagy allúziót, amelyeket Zrínyiből már kigyűjtöttek olyan gondos kutatók, mint Kiss Ferenc, Heller Bernát vagy Farkas József. De mindennél csattanósabb érv amellet, hogy Zrínyi igenis hasznosította az általa birtokolt

díszkötetben is a gyűjtemény legelső darabjaként közölt programverset, hogy a *Feszületre* írott költeményét olyan szenvedélyes, az ima hangnemébe illeszkedő önváddal kezdi, amely teljességgel megfelel a pápa szerint Krisztus méltóságát megillető hangütésnek:

*Sirtál már eleget lám Ariannáért,
Fogytad könyvedet csak egy Violáért,
Csak meg nem változtál, mint Biblis, semmiért,
Édes Musám, füért és rothadó eszközért.*

*Hidd ki most magadbul könyvedet nagy okért,
Árassz cataractát szemedbul méltóért;
Azért, ki körösfán függött büneidért,
Az ki Istened volt, megholt váltságodért.*

Természetesen – mint ezt az irodalomtörténet hangsúlyozza is – VIII. Orbán a saját propagált megtérésének a mintáját leginkább Petrarcában találta meg; szerintem erre Zrínyi is rájött, különben miért tette volna könyvtárkatalógusában a költöket tartalmazó osztály első helyére VIII. Orbánt, utána pedig rögtön Petrarcát?

Barberini kötetében nem csupán ez a parafrasztikus fejezet foglaltatik, hanem sok más vers is, különböző műfajokból. Ami a parafrázisokat illeti, azoknak még csak-csak van valami szakirodalmuk, tekintettel arra, hogy mint tudjuk, VIII. Orbán hivatalból elrendelte a breviáriumi himnuszok revízióját, azaz klasszikus versmértékbe való átköltését, s ezen sok kiváló költő dolgozott, köztük maga Sarbiewski is. Ezt tehát a liturgiátörténet is számon tartja, nem csak a szorosabban vett irodalomtörténet. [...]

Már korábban is többeket foglalkoztatott, hogy hogyan értékelhető a *Szigeti veszedelem* utolsó számozott szakasza. Kovács Sándor Iván talált Arany *Zrínyi és Tasso* című tanulmányában egy olyan megjegyzést, amely az eposz egyik korábbi énekvégződését részben ariostóinak tartotta, másrészt az eposz méltóságához nemigen illőnek. Az ő megfigyelését

kiterjesztette a XV. ének záró szakaszára is, és idézi Zolnai Bélának azt a kéziratos bejegyzését, amely túlságosan kedélyesnek, ide nem illőnek találta az angyalokat és az ő éneküket. Kovács Sándor Iván még azt is hozzáteszi, hogy talán magát Zrínyit is bánhatta a dolog, s ezért illesztette e versszak után az ide illő, igazán fenséges epigrammát, amely, mint tudjuk, úgy kezdődik, hogy „Vitézek Istene...”.

Szerintem a helyzet teljesen más. Zrínyi ugyanis már a *Szigeti veszedelem* legelején, a segélykérésben, a keresztény költészet szellemében nem követi Tasso példáját, akinek segítségül hívott múzsája lehet Uránia vagy Szűz Mária is, ő egyértelműen Isten anyját kéri fel ihletőjének és műve igazsága garantálójának. Később, amikor a Múzsát emlegeti, illetve az saját ihletettségről szól, akkor ezt mindig figyelembe kell venni, még ha ilyen részletes megszólítást többé nem is olvashatunk. Továbbá Isten lelke fújja belé a szavát, vagyis Mária meghallgatta őt, biztosítja számára az isteni ihletettséget, azaz művét is olyan komolyan kell venni, mint ahogyan Dante komolyan vette a saját *Commediáját*, vagy ahogyan a Barberini pápa láttatta Dávid király költészetét. Ha mindezeket gondosan mérlegeljük, és figyelembe vesszük azt is, hogy mielőtt az Úr közölné végső határozatát, az üdvözült lelkek Dávid király hárfakiséretével zengik a glóriát Istennek, és Isten elhallgattatja őket, hogy közölje, nem szavakkal, hanem pusztá elhatározásával, miképpen döntött Szigetről Zrínyiről és vitézeiről, vagyis magáról a már kellően megbüntetett és ezért őt kiengesztelt magyar nemzetről, akkor másképpen értékeljük, nem pedig valami kedélyes ügyetlenségnek, az eposz zárlatát. Zrínyi, mint összefoglalóan elmondhatjuk, egyfolytában tisztában van azzal, hogy amit ő mond, annak isteni garanciával kell bírnia, hogy igaznak tűnjön. (Ez egyébként, mint tudjuk, a Zrínyi által szintén igencsak kedvelt Dante legalapvetőbb felfogása a saját művéről.) Éppen ezért szükséges, hogy megjelenjen ez a bizonyos angyali kórus, és elhallgattassa a költőt, hiszen most már maga az igazság következik, amelynek eléneklése az ő privilégiumuk. Tehát a dölt betűs, számozatlan versszakot az angyalok éneklék, akik mártír dédapjára való tekintettel Isten kegyelmébe ajánlják fiát is. Itt tehát előlegeződik a *Feszületre* című vers és a *Peroratio* kettős, az egész kötetkompozíciót lezáró ódája. Nyilvánvaló, hogy a Stuart Mária-epigramma zseniális ötlete, hogy tudniillik fölösleges földi költőnek szólnia ott, ahol az angyalok beszélnek, Zrínyit megindította és rendkívül különleges imitációra készítette. ♦♦

(A szerző *lábjegyzetei a Határok fölött című kötetben olvashatóak, amelyben a fenti tanulmány megjelent: MTA Bölcsészstudományi Kutatóközpont, Bp., 2017)*

A Barberiniek palotája Rómában

A MEGÉNEKELT ZRÍNYI

Zrínyi-év jegyében telt a maga nemében a szigetvári csata négyszázötvenedik évfordulóján, 2016-ban tartott „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” emlékezésorozatot is, melyre (a Hóvári János elnökölte emlékbizottság, valamint az Emmi és a MANK támogatásával) kivételesen érdekes könyvet adott ki a Napkút Kiadó *A megénekelte Zrínyi* címmel.

Egy élet munkájával gyűjtötte egybe a lakócsai születésű Frankovics György etnográfus a magyarok mellett a Zrínyi Miklósról szóló horvát, szerb, szlovén, bosnyák és szlovák népi énekeket, melyeket ismertetett és le is fordított, korabeli szemtanúk legkorábbi tudósításaival együtt, azzal a nem titkolt céllal, hogy a közös magyar-horvát történelem hősét az iskolai oktatásban több oldalról megvilágítva lehessen bemutatni. (A szerkesztési előmunkálatok közben távozott váratlanul az élők sorából a dolgozatok szerzője, a kötetet Bognár Antal rendezte sajtó alá.) A korrajz részeként helyet kapott a tanulmányban a *Szigeti veszedelem* mitológiai háttere, valamint a várkapitány és vitézei étkezése, konyhája is. A magyar históriás énekek mintáját követi a *Muravidéki daloskönyv*be foglalt kaj-horvát nyelvű *Ének Szigetvárról* (F. Gy. fordításában):

„És pénteken immár készülődött Zrínyi: vacsorázni hívta összes vitézeit, nekik ezt mondta, őket bátorítván:
»Kölsük el, jó uraim, most vacsoránkat. Holnap ilyen idő tájt vacsoránk leszen az Úristennél, az ő nagy hatalmában. Vígan várjuk hát meg halálunk óráját, keresztény hitünkért adjuk azt cserébe! Ne reménykedjünk többé királyainkban, hanem Krisztusban, királyok királyában, ki megvédhet minket a gonosz pogánytól! Ne szomorkodjunk hát, örvendezzünk inkább!«”

A Szulejmán-titok

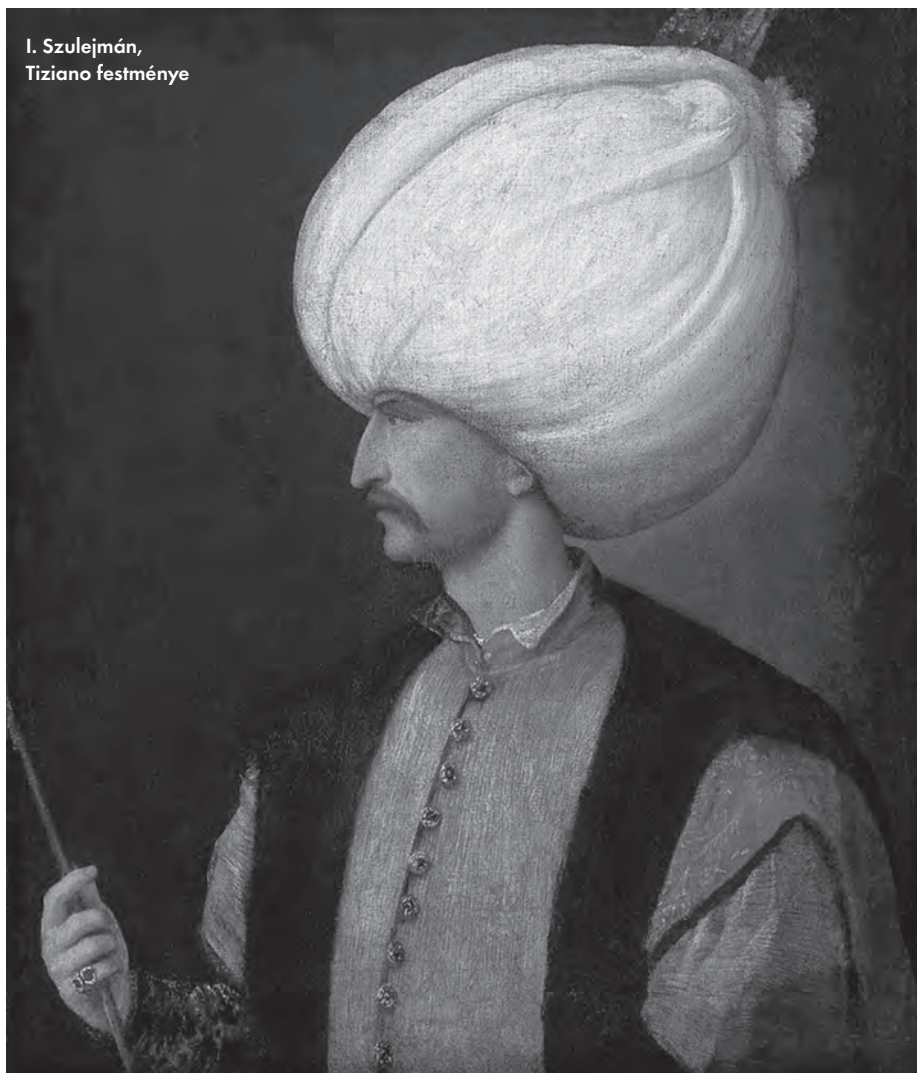
Egy elveszett zarándokváros felfedezése

Jó két évvel ezelőtt, 2018 áprilisában ezen a címen mutatták be a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében azt a dokumentumfilmet, amelyet a nagy felfedezés eseményéről *Borsody István* rendező forgatott. Borsody akkor így írt a filmről:

„2015. december 9-én a Pécsi Tudományegyetem és az Magyar Tudományos Akadémia BTK kutatócsoportja nemzetközi hírű bejelentést tett: megtalálták Szulejmán szultán négyszázötven éve keresett sírját Szigetvár mellett. 2017-re bizonyossá vált, nem csupán Szulejmán türbéjének, hanem egy egész kisvárosnak a maradványai kerültek elő. A síremlék körül – amely az oszmán hódoltság idején fontos zarándokhely

volt a birodalom muszlimjai számára – ugyan- is lakóépületek, laktanya, egy kolostor és egy dzsámi maradványai is megmaradtak.

Pap Norbert és *Fodor Pál* professzor kutatócsapata a bejelentés óta rendszeres vendégek a törökországi és a világ más pontjain megrendezett tudományos konferenciákon. A sírt ugyanis sokan, sokszor keresték, de annak XVII. század végi lerombolása után senki sem talált rá. A mauzóleumról rengeteg legenda maradt fenn. Sokan tudni vélték, hogy a sír – amelybe Szulejmán belső szerveit, köztük a szívét temették – kincset rejt. A kutatók meg is találtak egy rablógödört, amely a kincsvadászok kutakodásáról árulkodott.

I. Szulejmán,
Tiziano festménye

Szulejmán átadja a Szent Koronát Szapolyainak, török miniatúra

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT

CSÁKTORNYÁRA VEZETŐ ÚT

Szomorú menet lehetett a kuršaneci erdőből Csáktornyáig vezető haláltusás vergődésed, míg véres fejed ott rázkódott a tartani igyekvő Bethlen Miklós, ifjú erdélyi főúr ölében, a nyomasztó csendet ritkán törte meg zaj, lassan vonult a hintó a vakuló szürkületből a fekete éjszakába.

Vakvégzet? Kiszámíthatatlan vagy könyörtelen fátum? Ó, sorstragédia! Orgyilkosok és vadállatok fergetege! Lesben állt a halál, nem volt értelme keresgélni, a novemberi zúzmara erdőben rád talált, párbajt vívott veled, Szent Ilonka kolostora beleremegett, mégis három sebet hagyott rajtad a magyar igazság. Reménységként haltál meg abban a nagy vadon erdőben, kit kevés szem látott.

Európa mégis gyászolt. Ördögi körben forgott veled a politika, mégis megragadtál egy maroknyi időt, sorsodra hagyva a szálakat itt a Mura partján, elképzeléseidért ma sem harcolnak, a történelem más vizekre evezett, széthullunk mi, magyarok a végeken, az idő csap arcul, s a határsávok, golyózápor helyett az idegeneknek hódoló valóság.

(Lendva, 2003 – a szerző A Zrínyiek nyomában című tanulmánykötetéből)

A Pécsi Tudományegyetem munkatársai évekig tartó kutatásainak állomásait pontosan dokumentálja a film, történelmi háttérrel biztosít és kapcsolatot keres a jelenrel. A dokumentumfilm a lelet történelmi jelentőségén túl a kutatók áldozatos munkájáról, nehézségeikről és sikereikről is szól. A stáb a kutatókkal szoros együttműködésben, tudományos alaposítással, de az emberi szálát is figyelembe véve dolgozta fel filmen az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb magyar tudományos sikerének a történetét.

Nem sokkal a dokumentumfilm bemutatója után *Pap Norbert* geográfus, a Pécsi Tudományegyetem docense a pécsiek Nyitott Egyetem című műsorában személyesen is elbeszélte a kutatás történetét. Az ő beszámolójából adunk most közre részleteket.

– Jó négyszázötven évvel ezelőtt, 1566. szeptember 6-áról 7-ére virradó éjjel, Szigetvár ostroma közben, a táborában elhunyt I. Szulejmán szultán. Akkor már elmúlt hetvenéves, és betegen érkezett Szigetvár alá. Zrínyi Miklós és katonái szinte az utolsó szálig elestek a végső kirohanás során, s a várat végül a török sereg bevette, de Szulejmán ezt a győzelmet már nem érthette meg. És mivel Szulejmán halála idején még nem dőlt el az ostrom, Szokollu Mehmed nagyvezír rendkívüli döntést hozott: eltitkolták a szultán halálát. A török sereg ad-

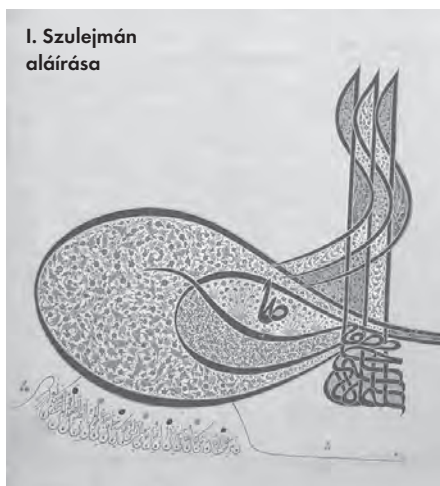
digra már komoly veszteségeket szenvedett, elvesztett húsz-huszonötezer harcost, a trónörökös Szelim Isztambulban volt, nem volt, aki átvegye a szultáni szerepet, időt kellett nyerni. És hogy ezt az eltitkolást meg lehessen valószínűsíteni, azokat a szövetségeket, belsőségeket, amelyeket nem lehetett szárítani, szóval azokat kiemelték a szultán testéből. A szultán titkára mindezt lejegyzetelte, és tudjuk, hogy legalább kétszer kezelték a testet, textíliába bugyolálták, egy ládába helyezték a trónszék alá, eltemették, és csak negyvenkét nap után indultak el vele Belgrád, illetve Isztambul felé. Belgrád

környékén találkoztak a trónörökösrel, akkor jelentették be a halálesetet, és került Szulejmán teste mauzóleumba Isztambulban, amelyet már az ő tiszteletére építettek. Később elrendelték egy másik türbének a létesítését azon a helyen, ahol Szulejmán meghalt. Egyes források azt említik, hogy azon a helyen, ahol a test a földbe került, míg mások, főleg a későbbiek már azt is említik, hogy ahol a szívét és más belsőségeit eltemették, valahol Szigetvár környékén, azon a helyen, ahol a szultán sátra állt, ahol a haláleset megtörtént.

– Hogy hol volt ez a türbe? Egyes kutatók szerint ez a hely, ahol hosszabb ideje keresték, Szigetvártól északra, északkeletre, az Almapatakától pedig keleti irányba feküdt...

A másik ilyen helyszín, amelyik mellett nagyon sok érv szól, és sok publikáció született, az előbb említett helytől hét-nyolcszáz méterre légvonalban fekvő turbéki Szűz Mária-templom, katolikus kegytemplom, amelynek a falára 1913-ban kikerült az a kényelvű, oszmán török és magyar nyelvű szöveg, amely megemlékezik arról, hogy a szultán itt halt meg. Belső szerveit itt temették el, ezen a helyen épült meg a síremléke, a templom pedig erre a helyre épült fel, ennek az alapjait használták fel, használták volna fel a későbbi templomépítők. Tehát a két hely között állt a vita...

I. Szulejmán aláírása

Szigetvár, 1566, török miniatúra

– Esterházy Pál fiatal tisztként részt vett Zrínyi Miklós téli hadjáratában, eljutott Szigetvár alá, és a csapatok, amelyeknek ő is tagja volt, a Turbék nevű települést felégették. Ugyan Zrínyi Miklós – a költő és hadvezér Zrínyi Miklós dédapja – megtiltotta, hogy a síremléket és a nagyobb épületeket lerombolják, de a település kevésbé értékes részeit, azokat bizony ezek a csapatok felégették. Utána alig győzték a törökök ezt újjáépíteni: fél év múlva, mikor Evliyâ Çelebi erre jár, valamikor 1664 nyarán, akkor már nagy munkában találja az építkezőket, és azt írja, hogy újjáépítik a települést, és sokkal nagyobb méretben, mint korábban. Amit tudunk erről a helyről, azt leginkább ebből tudjuk, látjuk, hogy itt egy erődítmény van, az erődítményen belül pedig a jelkulcs alapján tudunk azonosítani épületeket: egy derviskolostort, egy L alakú cellás épületet, a katonáknak egy barakot, valamint egy mecsetnek leírt épületet, és megjegyzi, hogy itt belül található Szulejmán sírja. Ezt az erődítményt pedig egy árok övezi. Sokáig keresték ezt a helyet, sikertelenül...

– 2012 novemberében Ankarában jártam egy delegáció tagjaként, hogy kutatási elképzelést vázoljak a török miniszterelnökségen. Ott adtam elő azt az elképzelésem, hogy a türbét azért nem sikerült eddig megtalálni, mert nem megfelelő módszerrel keresték, és én azt vettem föl, hogy a XVI. század közepétől a XVIII. század közepéig terjedő időszakban ennek a helynek a klimatikus viszonyai, a vízrendszerre, a vegetáció jellege, a földhasználatnak a módja, és tulajdonképpen a használt úthálózat is jelentősen különbözött a maitól. Azt javasoltam, hogy mindenekelőtt készítsünk egy tájrekonstrukciót térinformatikai modellezéssel, aztán a kutatócsoporton belül el is készítettük ezt a tájrekonstrukciót, s ebből nagyon sok következtetést tudunk levonni...

– Abban, hogy hol lehetett a türbe, hol lehetett az a település, amely Szulejmán sírja körül kiépült, egy német nyelvű forrás 1692-ből nagyon fontos volt számunkra, mert nem csupán azt tudtuk meghatározni már korábban, hogy mikor épült a türbe, és mikor alakult ki a település, tehát 1575–76-ban, hanem azt is

ebből a forrásból tudtuk rekonstruálni, hogy mikor pusztult el. Tehát tudjuk, hogy 1692-ben, mikor ez az irat születik, akkor már nem áll. Azt írja a forrás múlt időben, hogy itt valaha szépen falazott templom állt egynegyed mérföldre Szigetvártól, az nagyjából a korabeli mértékegységeket figyelembe véve négy kilométert jelent, és azt is, hogy – 1692-ről beszélünk – itt ma már csak egy fal áll. Talán ez volt a legfontosabb irat, amit sikerült megtalálni és elemezni. Az 1730-as években járunk, amikor vita támad az egyház és egy helyi birtokos család, a Melczerek között, és tanúkat hallgatnak meg, hogy kié az adott terület. És itt a harmadik tanú, a magát nyolcvanévesnek mondó Kolonics Franciscus tanúvallomást tesz arról, hogy amikor ő fiatal volt, az 1680-as években, akkor hogyan nézett ki Turbék. Ez a település úgy nézett ki, hogy a magban török papok és dervisek éltek, ahogy írja, a „pispekjükkal”, tehát a vezetőjükkel a sáncon, vagyis az erődítményen belül a törökök, a sáncon kívül pedig lakik a kereszténység. Gyűrűs szerkezetben települtek meg tehát Turbéknek a lakosai. Ilyen és ehhez hasonló források segítettek számunkra eligazodni, amelyekből kiderült, hogy Turbék egy olyan település volt, amely Szigetvár várától mintegy négy kilométer távolságra keleti vagy északkeleti irányban egy óra gyaloglásra fekszik egy dombos, hegyes helyen, szőlők és gyümölcsösök közepette. Erről a helyről különben néhány térkép is megemlékezik az 1680-as évekből származó térképek közül. Három közülük még azt is fontosnak tartja megemlíteni, hogy Turbék az a hely, ahol Szulejmán szultán eltemetésre került, vagy valamilyen részei eltemetésre kerültek. Fontos volt számunkra ez a térképsorozat, hiszen látszik, hogy az Almáspataktól távolabb, a következő vízfolyáshoz közelebbi helyet mutatja. Ami még fontosabb, a jelkulcs. A jelkulcs is sokat segített, mert azt mutatta ezeken a térképeken, hogy Turbék egy közepes jelentőségű, városias hely... Aztán készült egy rézkarc is, amely Esterházy Pált mutatja, aki a lovát ugratja, a ló lábainál pedig a téli hadjáratnak az állomásai láthatók. Nyil-

Szulejmán hazaszállítása Szigetvár alá, török miniatúra

ván valamilyen sematikus ábrázolásról van szó, viszont a ló hátsó lábainál látjuk, hogy Sziget mellett van egy település, amelyet dombtetőre helyezve mutat és erődvárosnak a jellegét mutatja, valamint egyértelműen egy minaret képét is látjuk a dombtetőn. Hát ez a hely, ahol aztán végül kutatni kezdtünk. Tulajdonképpen ma is úgy néz ki, ahogyan ezek a források a háromszázötven-négyszáz évvel ezelőtt leírták, a filmünkön látható: itt van a Szilvási csárda épülete az út kanyarulatánál, és itt látjuk a Rózsa-dűlőt, itt látjuk a Nefejejcs-dűlőt és a Margaréta-dűlőt, s ezeknek a dűlőknek a környékén, a felszínen meglehetősen sok jele van az oszmán kori életnek...

– A döntő elemet, hogy valóban oszmán kori épületeket rejt Turbékban a szőlőhegy, 2015 őszén tudtuk bizonyítani. A filmen látjuk az ásátás helyszínét október–novemberben, látjuk a gyümölcsfákat, látjuk a szőlőtökeket, és ami előkerült, az, mondhatom, hogy egészen szenzációs volt. Méter vastag falak kerültek elő, olyan falak, amelyek elbírják a kupolát, ráadásul olyan sok ólomlemez is előkerült itt az ásátás környezetében, hogy azt tudtuk mondani: ezt az épületet ólomlemezrel fedték ebben az időszakban. Hogy az épületnek mi a funkciója, afelől először volt egy kis bizonytalanság bennünk, az első hipotézisünk az volt, hogy talán egy kisebb dzsámiról van szó, szépen délkeletre van tájolva. Egy idő után arra kezdtünk el gondolni: lehet, hogy a türbét találtuk meg rögtön? A döntő bizonyítékokat ebben a tekintetben egy úgynevezett rablógödör szolgáltatta. Ez a rablógödör két méter mély volt, s ebbe a gödörbe nagyon sok olyan maradvány került, amelyből jól lehetett az épületnek a jellegére következtetni.

– 2015 decemberében jutottunk el arra a pontra, hogy azt mondtuk: minden jel arra mutat, hogy a türbét sikerült megtalálnunk. Amikor az ásátás befejeződött, akkor egy újabb geofizikai felmérést készítettünk már a közvetlen közeléről a feltárt épületnek, és ez a vizsgálat újabb épületeket produkált számunkra. A jelek arra utaltak, hogy egy hasonló szerkezetű, nagyobb épület van északnyugatra a feltárt épülettől. Ez egy nagyobb, nyolcszor nyolc méteres helyiség, s a filmen itt látjuk a rablógödört, a háromszatú előcsarnokon keresztül lehetett megközelíteni, és mellette állt ez a nagyobb épület. A leírásokból arra következtítettünk, hogy a Szokollu Mehmed, a nagyvezír által emeltetett nagyszerű dzsámít sikerült itt megtalálnunk, és mellette az L alakú épületre az 1664-es ábrán azt gondoltuk, hogy megtaláltuk a derviskolostornak a maradványait. Tehát türbe, dzsámi, derviskolostor... És a vizsgálataink mindezt megerősítették. Évszázadok óta először láthatóak ezek az épületek, ahol Szulejmán szultán meghalt, halálának helyén pedig felépültek a sírkomplexumának az egységei. És most virtuális sétát tehetünk az egykori dzsámi fala között... ♦♦

Összeállította: Weltler Ildikó

RÉFI ZSUZSANNA

„Kit vártok itt?”

Beszélgetés Berczelly Istvánnal

Előadással ünnepelte szeptemberben nyolcvankettedik születésnapját Berczelly István, Debrecenben énekelt a Bánk bán Tiborcát, visszatérve arra a pódiumra, ahol pályája ötvenöt esztendővel ezelőtt indult.

A fellépés természetesen nem csak egyszeri alkalom, hiszen októberben a Nemzeti Színházban kerül színre a Vidnyánszky Attila rendezte Erkel-opera, amelyben már szinte az összes bariton bőrébe belebújhatott.

A nyolcvannál több szerep pedig még ma is újabb és újabb figurákkal gyarapodik, ugyanis Berczelly István szünet-szakadatlan énekel. Ha éppen nincs felkérése, akkor is beskálázással kezdi a napot, majd következhet a száz fekvőtámasz a jó színpadi erőnlétért. A basszbaritonnal, aki idén vehette át a Kossuth-díjat, egy tangóharmonikás kisleányról, Wagner magával ragadó muzsikájáról, a lélekből formált szerepekről és egy passió kezdő Jézusáról beszélgettünk.

Berczelly István

– A magyar operajátszás egyik legnagyobb formátumú, markáns színpadi egyénisége, akinek példaértékű a szakmai alázata – szól a Kossuth-díj indoklása, amelyet a vírushelyzet miatt néhány hónap csúszással, de végre átvehettek.

– Bár augusztusban is lett volna egy Bánk bán-előadásom a Margitszigeten, lemondtam, hogy személyesen vehessem át a kitüntetést, amely elmondhatatlanul boldoggá tett. S igazán meghatottak annak a háznak a lakói is, ahol sok-sok évtizede élek. Szólt ugyanis a közös képviselő, hogy szeretne velem koccintani a díjra, s meglepetésként egy nagyobb lakásba vitt – éppen abba, ahonnan annak idején Rákosiék kitelepítették a családomat, s aztán egy kisebb lett ugyanitt az otthonunk –, és ott volt az egész lakóközösség, szendvicsekkel, italokkal vártak, nagy szeretettel megtapsoltak, igazán hangulatos ünnepséget rögtönöztek, nem is gondoltam, hogy ilyen csodálatos emberek között lakom, élek! Még dalra is fakadtam...

– Ezek szerint jól viselik a napi skálázását...

– Igen, pedig megesik, hogy már reggel nyolckor, kilenckor nekikezdek, hiszen a délelőtti próba előtt már be kell énekelnem. Közben száz fekvőtámaszt is végzek – igaz, nem egyszerre, hanem húszasával –, hiszen fontos a jó kondíció. Egy basszistának, baritonistának az egész teste énekel. Egykor sportoló voltam, evezős, de az már a rég múlt, oda kell erre is figyelnem és mindennap tornázni. Skálázás, aztán elfújom a Nílus-parti jelenetből Amonasro áriáját, s megnyugszom, hogy megvan még a hangom.

– Nyolcvankét évesen még rendszeresen énekel koncerteken, előadásokon. Mi a titka, hogyan sikerült megőriznie a vocét?

– Nem csinálok én semmit, csak állandóan énekelek. Így nem jöttem ki a formából még abban az időben sem, amikor éppen nem voltak felkéréseim. Akkor is mindennap énekeltem, otthon, a magam örömeire. Így van ez már közel hatvan esztendeje. Az éneklés az életem, aköré rendezek mindent.

– Már gyerekként is énekelte, tangóharmonikával kísérte magát, dalolt a környékbeli presszóban.

– Pénzt kellett keresnem, apámat elhurcolták az ávosok, üres volt a családi kassza. Magyar nótákat, slágereket adtam elő, s egy nagyon aranyos tanárom kísért, aki mindig vigyázott rám, nehogy valami bajom essen a kocsmákban. Az, hogy már gyerekként nagyon szerettem

énekelni, édesapámnak köszönhetem, aki otthon folyton dalolt, csodálatos hangja volt. Csak azért nem lett operaénekes, mert retentő lámpaláz gyötörte. Ha már több ember előtt kellett szerepelnie, úgy izgult, hogy elment a hangja. De még így is sikerült győznie a Tolnai Világlapja által szervezett versenyen – amelyen még operaénekesek is indultak –, ő lett Magyarország legszebb hangja. A nyeresége az volt, hogy Olaszországban, egy híres tanárnál tanulhatott. Ahogy hazajött, meghallgatásra várták az Operaházba, azonban az áriáját nem is tudta elkezdni... Maradt hát a jogászi pálya, de mindig mondogatta, hogy a hangját majd a fia öröklí. Így is lett; igaz, egy terccel lejjebb.

– Azért önnek sem indult könnyen a karrierje, hiszen a Zeneakadémiára nem vették fel, az Operaházban pedig azzal utasították el, hogy túl kicsi a hangja...

– Mindez csak megerősített. A Zeneakadémiáról átirányítottak a konzervatóriumba, ahol remek tanárim lettek: Feleki Rezső, Jámbor László, Szabó Miklós. Aztán Debrecenbe Don Giovannit kerestek, s akkor ajánlott a szerepre az egyik volt osztálytársam. Meghallgattak, és 1965-ben már a társulat tagja lehettem.

– A Don Giovanninak köszönhette öt évvel később az operaházi tagságot is, hiszen ebbe a szerepbe kellett beugrania Budapesten, és a vendégjáték olyan jól sikerült, hogy utána már státuszt ajánlottak az Ybl-palotában. Nemrég még Kormányzót is énekelte ebben a Mozart-operában, hiszen ez is egyike azoknak a daraboknak, amelyekben az

Bartók: A kékszakállú herceg vára főszerepében, 1993 Fotó: Mezey Béla

évek során több szerepben is színpadra lépett. Nem zavarta, hogyha váltania kellett a figurák között?

– Nem, hiszen tényleg nagy gyakorlatot szereztem. A Lohengrinben például király és Telramund is voltam, Faragó Andrással ketten, felváltva énekeltük a két szerepet. Viszont ha ő alakította a királyt, az együttesben mindig Telramund szólamára váltott. Nem tehettem mást, hogy meglegyen a harmónia, én lejjebb mentem, s őt utánozva énekelttem a király szólamát, hogy a dirigens ne vegye észre: nincs meg a basszus... Nehéz is felsorolni azokat az operákat, ahol több figurát alakíthattam, hiszen például az Aidában Amonasro és Egyiptom királya is lehettem, a Nabuccóban a címszerep mellett Zakariást keltem életre, az A nürnbergi mesterdalnokokban voltam Pogner és Hans Sachs, a Hunyadiában pedig Rozgonyi, Gara nádor. A Bánk bánban már három figurát is énekelttem, hiszen II. Endre és Petur után Tiborc bőrébe bújtam. Ami azért sem egyszerű, hiszen most a bariton változatot játszunk, így a Bánkkal folytatott duettben mélyebb fekvésben kell nekem is énekelnem. Amikor elkezdődtek a próbák, akkor kiradíroztam az előző, tenor verziót. De közben felkértek egy koncertre, amelyen a korábbi tenor duettet kell előadnom... Mindenesetre eléneklem mindennap, hogy ezt a változatot is rögzítsem, és akkor bízom benne, hogy a koncerten nem lesz semmi gond.

– Számos félelmetes figurát is alakíthatott pályája során, ilyen volt például a Tosca Scarpiája vagy a Fidelio Pizarrója, de mindig figyelt arra, hogy ezeket a szereplőket is szép hanggal keltse életre.

– Nagyon utálok, amikor valaki acsarkodó, hörgő hanggal akarja érzékelteni, hogy az adott figura mennyire gonosz... Oda kell figyelni a szép formálásra és a megfelelő énektechnikára. Hallgassuk csak meg, hogy Leonard Warren mennyire gyönyörűen énekelte Jagót. A szép hanggal mindent meg lehet csinálni. Annyi rondaság van a világban, hogy a művészetnek szépek kell lennie, még akkor is, ha borzalmakat fejez ki.

– Hogyan csiszolta ki a színpadi atmoszférateremtő képességét? Hiszen szinte a konzervatóriumból csöppent egyenesen az operaszínpadra.

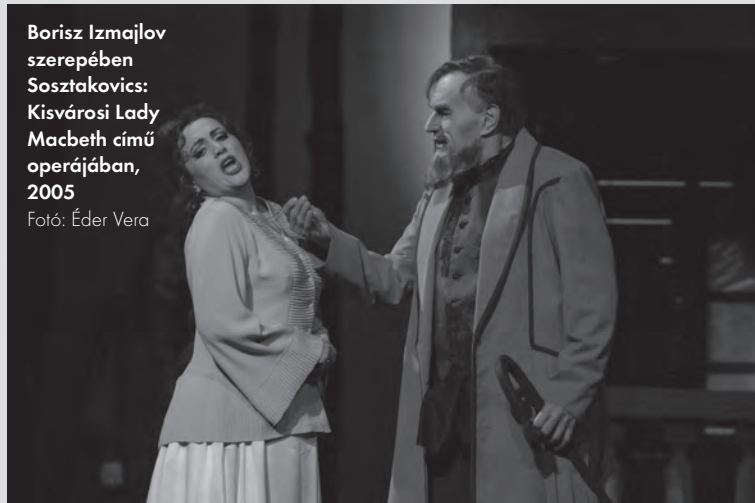
– Volt néhány mester, aki rávezetett a megfelelő előadásmódra. Rájöttem, hogy egyszerűséggel, néha mozdulatlansággal sokkal többet tudok kifejezni, mint az, aki összevissza ugrál. Most nagy divat, hogy állandóan mászkálni kell jobbra-balra, nem bíznak az ember művészi erejében. E téren sokat köszönhetek Simándynak, aki fantasztikus művész volt, mestere a megjelenésnek. Fideliót játszottunk a fertőrákosi Barlangszínházban, Pizarrót alakítottam, s a rendező azt kérte, állandóan járkáljak. Pedig inkább állni kell és szuggerálni a közönséget. Jóska akkor azt mondta: „A próbákon mászkálj, az előadáson pedig csináld, amit te gondolsz...” Így is tettem, és nagy sikert arattam. Emlékszem, hogy Debrecenben, a legelső szerepemben, Don Giovanniként filmre vett apám, és nagyon elkeseredtem, amikor megnéztem a felvételt. Azt láttam, hogy összevissza kalimpálok a pódiumon mindkét karommal, s mindezt előadás közben még csak észre sem vettem. Így elkezdtem erre is nagyon figyelni, s a következő szerepemben, Az álarcosbál Renéjeként már egész jó alakítást nyújtottam. Így lett belőlem az a tudálékos ember, aki tanácsokat osztogat... A fiataloknak mondogatom mindig, akik csak úgy énekelgetnek, hogy muszáj a gondolatnak az elsőnek lennie. A hanggal közvetíteni kell az üzenetet. Tibornál is minden szónak megvan az értelme, nem lehet „csak” elénekelni. Ahogy már korábban is mondtam, a hang eszköz, a szerep megformálásának a lélekből kell jönnie. Teljes átélésre van szükség. Ha ez nem történik meg, akkor csupán hangmutogatásról beszélünk. Nagyon szerettem Tito Gobbit is, nagyszerűen énekelt a különleges hangjával, ami nem volt olyan szép, de ezt öt perc alatt elfelejtette az ember, mert áradt belőle a művészet. Egyszer élőben hallottam Scarpiaként, fantasztikus volt, rengeteget tanultam tőle.

– Felejthetetlenek az ön Wagner-alakításai is, a német zeneszerző teljes repertoárját végigénekelte...

– Úgy éreztem mindig, hogy Wagner a basszbariton szerepeit nekem

Borisz Izmajlov szerepében Sosztakovics: Kisvárosi Lady Macbeth című operájában, 2005

Fotó: Éder Vera

Erkel Ferenc: Bánk bán, II. Endre magyar király, 1980

Erkel Ferenc: Hunyadi László című operájában Gara nádor, 1969

írta. A Wagner-repertoárom Hagennel indult Az istenek alkonyában. Nagyon szerettem mindegyik figuráját, de talán a szívemhez legközelebb a Siegfried idősödő Wotanja áll, akinek eltörik a lándzsája, s ettől annyira emberivé válik. Szintén kivételes a Parsifal, a legkeresztényibb darabnak tartom, amelyet valaha írtak. Azt mondják, hosszúak, szövevényesek Wagner művei, de ezzel együtt gyönyörűen meg tud szólítani olyan embereket is, akik korábban még csak nem is hallották a darabjait. Erről akad is egy saját történetem. Volt egy időszak az életemben, amikor rengeteget énekelttem, heti három Wagner-előadás mellett vasárnap még be kellett ugranom a Verdi Requimbe, amelyet Kobajasi dirigált. Elmentem, leénekeltem, hétfőn azonban már összeestem az utcán. Valahogy hazavergődtem a lakásomig, onnan nem a mentők, hanem a tűzoltók vittek el – a barátnőm őket tudta a leggyorsabban mozgósítani – s egy hétig fekvődtem az intenzíven. Amikor rendbe jöttem, az osztályos orvos kérte, énekeljek már valamit ott, az osztályon. Az egyik asszisztensnő ezt hallva meg is állapította, hogy milyen jó hangom van, s elképesztő, hogy mikrofon nélkül is így tudok énekelni. Megkérdezte, hol hallgathat meg. A legközelebbi előadásom egy Siegfried volt, tíz nap múlva, de azt feleltem, nem Wagnerrel kellene kezdenie az operalátogatást. A hölgy azonban nem tárgyalt, így végül szereztem jegyet, s azt mondtam neki, az első szünetben jöjjenek be hozzám, megmutatom a színpadot. Gondoltam, utána úgyis hazamennek. Fel is kerestek az öltözőmben, megcsodálták a pódiumot, a díszletet, s közölték, dehogy mennek haza, hiszen még tart ez a gyönyörű előadás! Meghallgatták utána sorban a Ring többi darabját, operabérlete lett az egész családnak, a gyerekek még ma is járnak az előadásaimra...

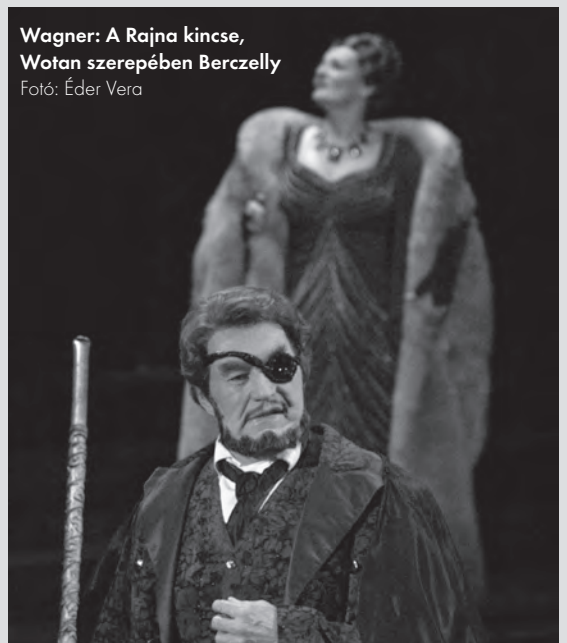
Mozart: Don Giovanni, 2013

Fotó: Nagy Attila

Wagner: A Rajna kincse,
Wotan szerepében Berczelly

Fotó: Éder Vera

Wagner: Lohengrin, 1976

Forrás: Az Operaház archívuma

– Akad egy különleges szerepe is, Jézus Bach passióiban, amelyeket a Deák téri evangélikus templomban énekelt sok évtizeden át, s még idén áprilisban is lett volna János-passiója, ha a vírus miatt nem marad el az előadás. Hogyan lett Jézus?

– Feleki bácsinál tanultam a konzervatóriumban, aki jó tanár volt, s akadt egy másik növendéke, egy helyes kislány, aki a nagy szerelmem lett. Ő a Lutheránia énekkar tagja volt, és azt mondta, jó volnék Jézusnak a passióban, menjek el, hogy Jenő bácsi, azaz Weltler Jenő meghallgasson. Ő vezette ugyanis a kórust, és a Deák téri evangélikus templomban a vezényletével évente négy nagy koncert hangzott fel. El is mentem hozzá – 1962-ben –, és a meghallgatásom után azt mondta, a legközelebbi előadáson én leszek Jézus. A debütálásom azonban borzalmasan sikerült. Én addig ugyanis csak növendékkoncerteken énekeltem, néhány fős publikum előtt, hiába tanultam meg szépen ezt a gyönyörű darabot, ahogy lenéztem a karzatról, és megláttam a több ezer embert, elkezdett rettentően dobogni a szívem. A próbán minden rendben ment, de akkor, az előadáson, amikor be kellett lépnem, az első mondatom – így szól: „Kit vártok itt?” – egy terccel magasabban sikerült. Weltler Jenő bácsi majd elejtette a pálcáját... Jött a következő mondat, azt pedig egy terccel mélyebben énekeltem. Jenő bácsi izzadni kezdett... A recitativók is úgy sikerültek, hogy megadta a kezdőhangot, s aztán már énekeltem rendesen. Viszont pánikban voltam végig, olyan rettenetesen éreztem magam, hogy amikor befejeződött az előadás, gyorsan eltűntem, hogy senkivel se kelljen találkoznom. Azt hittem, örököltém a lámpalázat az édesapámtól, és sohasem leszek énekes. Borzasztó napjaim voltak, ráadásul ekkor vallottam kudarcot az operai

felvételin. Szerencsére aztán Debrecenben már sikerrel jártam, az első előadásaimon kiment belőlem a félelem. Ekkoriban jött Simándy, aki Don Josét énekelt, én Zunigát a Carmenben, és volt egy közös vívójeleletünk. Fiatal gyerekként meg voltam rettenve a nagy művésztől. Ő azonban roppant közvetlen volt, s azzal biztatott, hogy biztosan jobban vívok, mint ő, hiszen a nagybátyám háromszoros olimpia bajnok. Igaza volt, tényleg jobban ment nekem, bármikor kiüthettem volna a kardot a kezéből, és mindez segített leküzdeni a tőle való félelmet és magát az izgalmat is. Elmúlt a lámpalázam. Ebben a szerepben is szeretett a közönség, és lassan kialakult a színpadi rutinom.

– Mi lett aztán a Bach-passiókkal?

– Találkoztam később Jenő bácsival az utcán, kérdezte, hogy hová tűntem. Azt feleltem, nem gondoltam, hogy énrám valaha szüksége lesz, hiszen a templomban egy ilyen szentséges szerepet, mint Jézus Krisztus, így elrongálni, az valami rettenetes. „Ugyan már – válaszolta –, észre sem vették! Besúgtam, amit kell, s olyan szép hangod van, az a fontos.” „Hallottam – folytatta – hogy most már nagy szerepeket énekel, tessék eljönni hozzánk megint!” Hát így tettem. A passiók mellett Bach-kantátákat is énekeltem, ennek szintén nagyon örültem. Weltler Jenő később a legjobb barátommá vált, s évről évre a passiók Jézusaként léptem pódiumra. Ahogy egyre jobban megismertem Bachot, meg kellett állapítanom, hogy ő a legnagyobb. A H-moll miséje például annyira tökéletes, hogy abból egyetlen hangot sem lehet kihagyni. A remek orgonista, Zalánfy Aladár bácsi mondogatta mindig, hogy a legnagyobb mű, amelyet ember alkotott, az a H-moll mise. Az évek során én magam is megtapasztaltam, hogy Bachot énekelni maga a mennyország. ♡

50 ÉVES AZ ADÁSHIBA

A Pesti Színházban 1970. május 23-án bemutatott, Várkonyi Zoltán rendezte Adáshiba című keserű komédiát az évforduló alkalmából műsorra tűzte a Pécsi Harmadik Színház Vincze János rendezésében. A darabot az elmúlt ötven esztendő alatt itthon és külföldön számos színház tűzte műsorára. A pécsi bemutatót 2020. április 6-án tartották volna meg, de a járvány miatt akkor elmaradt. Most, szeptember 7-én került sor a premierre.

Szakonyi Károly
darabjának
szeptemberi premierjén
a Pécsi Harmadik
Színházban. Jelenetek
az Adáshiba előadásából

Fotó: Tóth László
és Komlós Attila

VINCZE JÁNOS

BÓDOGÉK AZ OKOSTELEFONOK IDEJÉN

Szakonyi Károly *Adáshibája* (1970) az a darab, amely a 60-as, 70-es évek fordulóján kibontakozó groteszk drámai vonulat egyik nyitányának tekinthető, írója egy csapásra ismertté vált vele itthon és külföldön egyaránt, a darab Örkény *Tótékján* és *Macskajátékán* kívül a legtöbb nemzetközi bemutatót érte meg. Színházunk műsorpolitikájában az *A szent család* című Schwajdakomédia folytatása; ott az egyedül élő *Anyá* és a négy gyerek viszonyának „könyörgés a szeretetért” tragikomikumát mutattuk fel. A Szakonyi-műben *Bódogék látszatra még működő családja* felbomlásának nevetséges, de ijesztően fenyegető és össztársadalmi méretű folyamatával szembesülünk.

A Pécsi Harmadik Színház bemutatójának fő célja, hogy a *miértre* próbáljunk választ adni. *Bódogék* életformájának tragikomikuma, hogy azt hiszik, emberi normák szerint, békés családi körben élnek. Mindenki úgy tesz, *mintha* érdekelné a másik sorsa és a családi összejövetelhez a televíziózás csak háttérül szolgálna. Valójában már rég fordított a helyzet: életük előterében a technikai eszköz áll; a kommunikálásuk valójában háttérbeszélgetés, amely felületességből, egy-egy szó elkapásából, félreértésből és mellébeszélésből áll. Tulajdonképpen ez a lényege és remek leleménye Szakonyi Károly drámaírói technikájának: a *párhuzamos dialógusszerkesztés*. A dialógusok úgy siklanak el egymás mellett, mint az emberek az életben. A párhuzamos monológokban mindenki mondja a magát, a párbeszéd, a kommunikáció halvány reménye nélkül.

Szakonyi keserű következtetése szerint *Bódogékat* maga az Isten sem tudja megmenteni, rajtuk a csodák sem segítenek. Pedig Emberfi-Krisztus szokatlan, fantasztikus tettekre képes: a vizet borrá változtatja, a béna szomszédot meggyógyítja, a dráma csúcspontján pedig előidézi az *adáshibát*.

Szakonyi komédiájának groteszk hangvétele életünk kiüresedésének veszélyeire figyelmeztet. Napjaink anyagi jólétével a tudati fejlődés nem tart lépést, ez az, amit nem pótolhat az információáradat, az okostelefon, a tévéképernyő, a szórakoztatási dömping; enélkül kiürülnek, elsekélyesednek emberi kapcsolataink,

Az *Adáshiba* plakátja

tartalmát veszi a család mint mikroközösség, tagjai pedig egymás mellett élő, egymással kommunikálni képtelen, boldogtalan és szerencsétlen emberek lesznek. A család válságától már csak egy lépés a család felbomlása. Az *Adáshiba* ennek az életformaválságnak a nagyszabású, erőteljes láttelele.

Keserű komédia ma is...

„Az *Adáshibát* Szakonyi Károly 1970-ben írta, amikor még csak egyetlen magyar tévécsatorna működött – olvashatjuk *Mészáros B. Endre* jegyzetében a darab bemutatója után. – Esténként a híradóra és a nagyfilmre összejöttek a szomszédok, a rokonok, mert úgy öt lakásra egy tévé jutott. Szakonyi pedig már akkor ráérezett, hogy a tévéműsor inkább csak

elidegeníti egymástól az embereket, és még Jézus Krisztus megjelenése sem lenne képes senkit kimozdítani a képernyő elől. A Harmadik Színház új előadása remekül aktualizálja a történetet, és nemcsak azzal, hogy tükröt mutat mindannyiunknak – a közönség ugyanazt a monitort nézi, mint a szereplők, csak a másik oldalról. Ebben a darabban már szörfölnek és csatornák a műsorok között (Trump beszél a világnak, a Premier League-ből izgalmas focimeccset közvetítenek, és megy a Miami helyszínelők aktuális része is), szóval még inkább elzárkózhat kedvére mindenki a társaságtól... A Harmadik Színháznak megint sikerült egy aktuális kérdéskört új megvilágításba helyezni úgy, hogy annak is érdekes lesz a mű, aki az eredeti darabot már kívülről ismeri.”

BORBÉLY LÁSZLÓ

„A MÉLTÓ TÚLÉLÉS A BOLDOGSÁG MAGA”

Páskándi Gézára emlékezve

Huszonöt éve annak, hogy elhunyt Páskándi Géza erdélyi magyar író, költő, esszéíró, drámaíró, publicista (Szatmárhegy, 1933. május 18. – Budapest, 1995. május 19.). Ahogyan Bertha Zoltán irodalomtörténész visszaemlékezésében írta róla: „Nekünk, a hetvenes évek diáknemzedéke számára Páskándi Géza kezdettől példa és szinte legenda volt. Baráti körök susmogásaiból tudtuk róla, hogy '56 után elítélték, és hat évet töltött Románia legszörnyűbb börtöneiben és lágereiben, a Duna-deltai kényszermunkatáborokban. S hogy szabadulása után, a hatvanas évek végén már világirodalmi jelentőségű abszurd drámákat írt, illetve a *Vendégséget* nagy sikerrel játsszák Budapesten, miközben színműveit Romániában letiltják és elhallgatják.”

A sok műfajban író Páskándi Géza neve mára egybeforrott a drámai alkotásaihoz társított abszurdoid elnevezéssel, amelynek sikeréről az életmű másik avatott ismerője, Dávid Gyula ekképpen írt: „Amikor tehát Páskándi kialakítja a maga számára azt a műformát, amelyet »abszurdoidnak« nevez el, Ionesco, Beckett, Mrožek és társai átmenetileg Romániában is elfogadott, nagy európai irányzatához kapcsolódhat. Ezzel magyarázható hallatlan népszerűsége is: sikerei a hazai, a magyarországi, sőt a világszínpadokon (például Angliában, az Egyesült Államokban, ahol egyik kritikusa a Páskándi-féle abszurdoid színház egy sajátos vonására is felhívja a figyelmet, arra, hogy míg az európai abszurdban az ember az idegen és emberellenes körülményeknek kiszolgáltatott, magatehetetlen lény, addig Páskándinál ugyanez az ember nemcsak kiszolgáltatottja, de létrehozója – s így részese – is egyben az öt megnyomorító abszurd helyzeteknek).”

„Egy éjszaka volt az ifjúságom” – nyilatkozta Páskándi Géza. Sok író társa közül Erdélyben egyedül ő nem írta alá az elébe töltött diktátumot, hogy 1956 ellenforradalom volt. (Soha senkin nem kérte számon, aki aláírta.) *Vendégség* című művéről nyilatkozta Csoóri Sándor: „Nemzeti szerepet próbál megfogalmazni metaforikusan.” Ugyanő állította, hogy Jancsó *Szegénylegények* című filmjével kvadrál a *Vendégség*. A *Tornyot választok* kapcsán Dávid Gyula hivatkozik Apáczai Csere Jánosra „Minden körülmények között megpróbálni embernek maradni, helytállni...” Páskándit elemzi ő is. „Mert az Isten mégiscsak a pártok fölött álló hatalom, ha jól hiszem e dolgot, márpedig józan ésszel is úgy vélem, minden alapos okom megvan erre a hitre” – írja Páskándi Géza. Másutt így vall: „Immár csak 1956-nak vagyok hálás, megmutatta nemzetem régi méltóságát.” A *Vigéc* című művével kapcsolatban Páskándi azt vallotta: „A történelmi darabok fontossága, hogy önmagunk tudatát, ismeretét kell megvédeni, megismerni. Mi egy kis ország vagyunk és mindig új hatalmak vannak, melyek ki akarják radiózni a múltat, a hagyományt, a kultúrát, a mindennapokat. Ezért kell dokumentálnunk és újraélhetővé tenni.”

Páskándi
ifjúkori
portréja

Vendégség, Lélekarang, A vigéc és a többiek

Személyesen nem ismertem a költőt, de jártam a házában, ahol lakott. Eleinte zavarban voltam, azután szépen lassan megszoktam, hogy az özvegye „lelkemnek” szólít. A dohányzóasztaltól, amely mellett a nappaliban ültünk, be lehetett látni a másik szobába, mely egykor Páskándi Gézáé volt. Nem állhattam meg, hogy néha ne vessek egy-egy pillantást a nagy íróasztal felé, amelyen papírra vetette vagy gépbe írta gondolatait, verseit, elbeszéléseit, drámáit. *Páskándiné Sebők Annánál* tett látogatásom oka drámai volt: Csurka István kívánságának tettem eleget. A „Nehézfiú” utolsó találkozásunkkor, 2011 decemberében, útközben Solymár és Budapest között mondta el, hogy az Új Színház be fogja mutatni a *Vendégség* című drámát, ezért azt szeretné, ha a Havi Magyar Fórumban, amelynek utolsó főszerkesztője voltam, méltóképpen idéznék fel Páskándi Géza munkásságának mérföldköveit. Csurka tanácsolta,

hogy bátran forduljak az író özvegyéhez, Sebők Annához, akinél teljesebben senki sem ismeri az életmű rétegeinek mélységeit. Vendéglátóm, kultúrtörténész, író, filmrendező, kedvesen fogadta a felkérést.

Kezünk ügyében fotók és könyvek voltak „szellemidézésünk” nélkülözhetetlen kellékei, az alkonyatban szürkülő nappal nemcsak a cigarettafüst járta át, hanem a Páskándi Gézával kapcsolatos személyes emlékek hangulata is. Minden idegszállammal Annára figyeltem, a társra, aki Páskándi Géza mellett volt jóban-rosszban huszonhat évig, egyik barátjuk szerint olyan „szimbiózisban” léteztek, mint a jin és jang a távol-keleti szimbolikában.

2015-ben, immáron a Magyar Művészeti Akadémia munkatársaként, újfent találkoztam Annával, Páskándi *Kalauz nélkül* című abszurdoid játékaának ősbemutatóján Óbudán, a Térszínházban. A Bucz Hunor rendező által alapított és vezetett társulat egy évvel korábban az *A vigéc* című kétrészes színművet mutatta be az írótól. A bemutató időpontjával akkor is a szerző születésnapjához közeli időpontot választottak.

Páskándi Géza így ír *Kalauz nélkül* című művéről: „Első számú célpont: az átlagsz psziché, mely a fizikailag erősebb fél véleményét szellemileg is erősebbnek véli az önmagáénál. Második célpont: a véletlenül elfogadott később eszményítjük, hogy ne emlékeztessen gyöngé pillanatainkra. Harmadik célpont: a mindenáron eszményakarás, a kispolgári messianizmus, a »légy szíves, légy istenem« embertípus. Negyedik célpont: az emberi lét fura mozgásformái, amikor az igenlő nemet mond, a tagadó igenelni kényszerül, és egyáltalán: minden változni tudó, de főként az ember legfőbb gyöngesége: gyilkolni képes semmiért, illetve ennyiért. Ötödik célpont: ki-ki szíve szerint.”

Brogányi Jenő színházrendező, aki 1993-ban New Yorkban színre vitte a *Kalauz nélkül* című darabot, a Magyar Művészeti Akadémia által 2011-ben rendezett Páskándi-konferenciára írott tanulmányában (*Külső zajok, avagy Páskándi úrtól nem kell félni – A Páskándi-drámák*

Páskándi az 1990-es évek elején

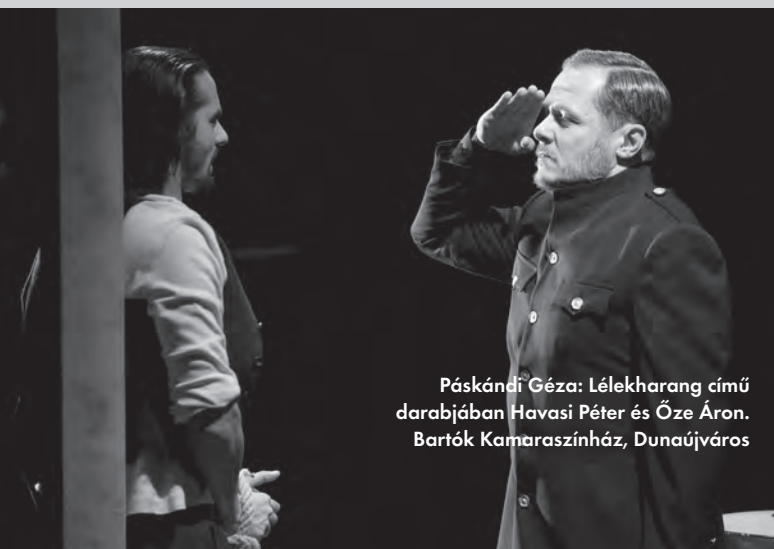

amerikai fogadtatása) kiemelte: „A színpadi kép metaforikus mivolta, valamint a nyelv alapvető ürességének felmutatása mellett attól lesz abszurd színház ez a mű, hogy a benne feltáruló világban a messiások csakis hamisak lehetnek, mert megszűnnek létezni, érvénytelenné váltak a hagyományos örök igazságok, amelyek a modern korszak előtt meghatározták, garantálták helyünket a világegyetemben és értelmet adtak éltünknek és szenvedésünknek. Ahogy Nietzsche Zarathusztrája kiáltja: Isten halott.”

Az idei májusi évforduló kapcsán újra beszéltem az író özvegyével, aki elmondta, hogy családi körben május 19-én koszorúzta meg Budapesten, a Nagyszalonta utcában az egykori házuknak a falán elhelyezett emléktáblát, majd az író síremlékét a Farkasréti temetőben.

Budapesten a Spirit Színházban április 3-án mutatták volna be Léner András rendezésében az író *Lélekharang* című drámáját, amelynek időpontját elhalasztották. Ettől a naptól kezdve a színház kamaraterme Páskándi Géza nevét fogja viselni. A társulat honlapjára és közösségi oldalára *In Memoriam Páskándi Géza* címmel kisfilmet készített, amelyben az író özvegye és lánya mellett az intézmény igazgatója, Perjés János, a darab rendezője és az előadásban szereplők osztják meg gondolataikat az életmű kapcsán. A tervek szerint a teátrum évente egy művet be fog mutatni az írótól.

Léner András, a dunaújvárosi Bartók Kamaraszínház igazgatója, Őze Áron színművész felkérésére 2018-ban már megrendezte a *Lélekharang* című drámát az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 170. évfordulója alkalmából. Páskándinak ez a műve a Ferenc József császár elleni sikertelen merénylet tárgyalja, amelyet Libényi János magyar szabósegéd követett el 1853. február 18-án Bécsben. Miért, kinek a megbízásából, miféle nemzeti érzéstől vezérelve készült ez a gyerekeMBER a császárgyilkosságra? Kinek származik ebből haszna, kiket erősít meg a merénylet? Az író egy izgalmas krimi okkeresésével nyomozza végig az esetet: hogyan válik csöndes forradalmárrá egy nagypolitikától távol álló, egyszerű szabólegény.

Páskándi Géza: *Lélekharang* című darabjában Havasi Péter és Őze Áron. Bartók Kamaraszínház, Dunaújváros

Léner Andrással rendszeres beszélgetéseink során az egyik közös szellemi nevezőnk éppen Páskándi drámáiról munkássága. Bevallom, irigylem Andrást azért, mert személyesen ismerte az író, így nemcsak olvasmányélményként hatott rá alkotói mivolta. Édesapja, Léner Péter is rendező, András beleszületett a színház varázslatos világába. „Gyerekkoromból emlékszem Páskándi Gézára – idézte fel a személyes múlt okán. – Kedves volt, mosolygós. Kamaszkori lényemnek nagyon imponált huncut tekintete, összekacsintásunk a tizennégy éves serdülő világ számomra legfontosabb kérdései felett. Nemcsak a lányokról szól ez, hanem a Deák téri evangélikus templomban átélt szellemiekről is... Ma, amikor az ember oly sokszor véti el az irányt, még ha ismerős tájon utazik is, egyre nagyobb szükségét érzem Páskándi iránytűjének. Védőernyőnek tekintem írói méltóságát. Ezért vállalkozom arra, hogy, immáron egy másik szereplőgárdával, újra megrendezem a *Lélekharangot*.”

A közelmúltban a Magyar Napló Kiadó gondozásában jelentek meg *Az intellektus méltósága* címmel Páskándi Géza válogatott esszéi, amelyek a világról, az emberről és művészetéről gondolkodás kiemelkedő nemzeti dokumentumai. Különböző időszakokban, folyóiratokban, fórumokon megnyilatkozó műveinek – s a kéziratban maradt munkáinak – ez az első átfogó gyűjteménye.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Irodalmi Akadémia honlapján, ahol az életmű elérhető, rövidesen hangoskönyvként meghallgatható lesz Páskándi Géza *Európa térképe, a Tánco*s és a *Weisskopf úr, hány óra?* című novellája színművészek előadásában. Május 23-án szombaton az M5 csatornán újból látható volt a *Vendégség* című dráma 1980-as televíziós változata Mihályfi Imre rendezésében Kállai Ferenc (Dávid Ferenc), Darvas Iván (Socino) és Avar István (Brandrata György) szereplésével.

A Kossuth adó Rádiószínháza májusban elkezdte sugározni Páskándi Géza *Begyűjtött vallomásaim* című művének 2009-ben készült, ötrészes rádióváltozatát Tordy Géza és Hegedűs D. Géza közreműködésével.

Kolozsváron Magyarország főkonzulátusa a Youtube-csatornán osztotta meg az író tiszteletére forgatott „*Kilincsek... csak rajtatok ne legyenek bilincsek*” című kisfilmet, melyben szatmári színművészek közreműködnek, illetve irodalomtörténészek, Cseke Péter, Dávid Gyula és Láng Gusztáv emlékeznek az íróra.

Páskándi Gézának szülőföldjén három szobor és egykori iskolai falán két emléktábla őrzi emlékezetét. Műveinek újraolvasása, gondolatainak befogadása révén léleekben mindannyian az ő vendégei lehetünk.

Bensőmben újra és újra visszatért Páskándi Géza gondolata a boldogság, a túlélés és a szeretettan összefüggéséről, melyet *Az örömröntő angyal* című, válogatott írásait tartalmazó könyve borítóján olvastam először. „A méltó túlélés a boldogság maga, ez szerintem a boldogság meghatározása, hogy méltón túléljük a dolgokat. Teljes egészében a keresztény szeretettan oldalán és álláspontján állok, ebben nincs pardon számomra. Tehát én a világ legszélhámosabb hülyeségének tartom azt, hogy mindig a nagybetűs emberről és emberiségről kell beszélni. Mindig is azt mondtam, nem az emberiséget kell megmenteni, hanem a nemzeteket, minden fajtát, minden fajt együtt kell. Nem az emberiséget, azt nem lehet megmenteni, az elvont fogalom, de a nemzeteket külön-külön, a legkisebbtől a legnagyobbig, azokat meg lehet és meg is kell menteni – minden fajtát. Tehát én nem szeretem ezt a túl tág humanizmust, ez megfoghatatlan szélhámoság és ez az igazság. Zavaros szélhámoság és ennek zavarosában lehet is halászni – ugye a szellem szélhámosai és a fogalmak kufárai ezekkel vissza is élnek nem egyszer. Én ezt nem szeretem. Mondom, én a szeretettan oldalán állok, a leghatározottabban. Semmiféle ellentmondást nem látok abban, hogy szeresd ellenségedet és természetesen felebarátodat is. Nem véletlen, a felebarátodat szeresd, mint önmagadat, ezt ne feledjük el! De az ellenségedet is, tulajdonképpen a maga módján. Az a Krisztus, aki az Újszövetségben ezt mondja, ugyanaz a Krisztus, aki kötéllel kiveri a kufárokat a templomból, akkor nem tartja oda a másik arcát is nekik.” (Páskándi Géza: *Önvallomás*). ♦♦

A LÉLEK TÁJAIN JÁRVA

Találkozás Zsin Judit szobrászművésszel

Szigetszentmiklóson él. A Magyar Képzőművészeti Egyetem szobrászszakán szerzett diplomát. Két ízben volt közös tárlata Borsos Mikóssal A lélek tájain járva címmel. A Képzőművészeti Egyetem gyakorlógimnáziumában, a „Kisképző” rajz tanszakán gyakorlatvezető mentortanár. Tagja a Mednyánszky Társaságnak, Makovecz Imre meghívására lett egyik alapítója a Magyar Művészeti Akadémia Aura körének, jelenleg köztestületi tag ugyanitt. A szobrászat minden műfajában alkot, éremtől a köztéri szoborig. Az Európai Akadémia tiszteleti tagja.

– Négy évtizede láthatják hazánkban s szerte a világon alkotásaidat. II. András magyar király emlékművét kereszties hadjáratának nyolcszázadik évfordulóján avatták fel az észak-izraeli Mélíjában (Mi'ilya). Hogyan találtál rá erre a feladatra?

– Igazából a feladat talált rám. A Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend Magyarországi Helytartósága képviselőjében kerestem meg Hóvári János egyetemi tanár, korábban izraeli nagykövet, a lovagrend csillagkeresztes tisztje azzal a felkéréssel, hogy tervezzek emlékművet Mélíjába, egy galileai faluba, ahol a hagyomány szerint II. Endre kereszties vitézeinek leszármazottai élnek, és csaknem ezer év óta híven ápolják magyar eredetüket. A megbízók munkásságom ismeretében úgy gondolták, a megálmodott emlékmű általam kelhet életre. A lovagkirály impozáns alakját bajszos magyarjai kíséretében jelenítettem meg, akikben a mélijái polgárok őseiket tisztelhetik. II. Endre azóta a Chateau du Roi történelmi falai között, gránátalmafák árnyékában őrzi a zsidó–arab környezetben a kereszténységüket és magyar származásukat hűséggel megvalló vitézek utódait.

– A Képzőművészeti Egyetemen Vigh Tamás volt tanárod, de Borsos Miklós szobrászművész is mestered lett. Hogyan alakult ez a kapcsolat, amely barátsággá érett?

– Kisképzős kamasz lányként került a kezembe a *Visszanéztem félutamból* önéletrajzi könyve, elolvasását követően váltam Borsosrajongóvá, lenyűgözött reneszánsz mesterekre jellemző sokoldalú műveltsége, kalandos vándorlásai, amelyeknek összegzéseként egy sajátos pannon életmű és művészéletforma született meg Tihanyban. Amikor friss diplomával a kezemben hírt vettem, hogy Borsos a képzőművészetre jön tanítani, teljesen hihetetlen-

nek tűnt, de „mert a lehetetlen néha valósággá válik”

azonnal átkerent magam osztályára a posztgraduális képzésre. A bensőséges mestertanítvány kapcsolat innen datálódik, és számomra életre szóló, meghatározó élmény, mivel nemcsak a szakmai fortélyokat sajátíthattam el tőle, hanem ennél sokkal többet kaptam, az életről és világról alkotott tudását és bölcsességét adta tovább, segített életszemléletem kialakulásában és rátalálnom arra az útra, amelyet a sors kijelölt nekem.

– A társművészetek – műveid sugallják – mindig is figyelmed körében voltak. A híres zenepedagógus, karnagy, Ádám Jenő Szigetszentmiklós szülőltje. Ismerted is Ádám Jenőt?

– Nem, tragédiákkal terhelt életútját igazából a róla készült köztéri szobrom alkotásakor ismertem meg. Egészen kislány voltam, amikor a tanító néni néhány gyereknek népdalokat tanított be bizonyos Ádám Jenő fogadására. Majd később, 1979-ben látogatott újra Szigetszentmiklórsra, amikor is civil kezdeményezésre egy lelkes patrióta, Vő Imre és a honismereti szakkör egy kis múzeumot rendezett be tiszteletére egykori szülőházában, és ebből az alkalomból teljes művészi hagyatékát szülőfalujának ajándékozta. Nem

tartozott a rendszer kegyeltjei közé, a legendás oratóriumkoncertjeiről híres karmester-karnagy, néptanító ünneplése földjei szívéből született, hivatalos részről szerény fogadtatásban részesült.

– Egyik albumod bevezetőjét Mándy Iván írta, találkozásotoknak mi a története?

– Története akár egy Mándy-novella is lehetne.

De a lelki ráhangolódás itt is korábban kezdődött, egy *Csutak*-könyvvel, amelyet kiváló magyartanáromtól kaptam, mivel a becenevem nekem is *Csutak* volt. A *Vigilia* folyóiratot is járatta, nekünk adta tovább, a *Csutak*-történetek után már türelmetlenül vártam, van-e Mándy-novella benne, mert *Csutak* nemcsak a név-konon volt, de lelki ikertestvérem is.

A jó sors úgy hozta, hogy érettségim alkalmával a választható műelemzések között a *Csutak és a szürke ló* is szerepelt, így én Mándy Ivánból maturálhattam. Később, egyetemi éveim alatt, előadásközi szünetekben egy-egy kávéra átugorva a Művész cukrászdába gyakran láttam, mindig ugyanannál az asztalnál írt, és meglepett, hogy karaktere, finom arcvonásai, szelíd öztekintete milyen összhangban van írásaival. Aztán a szigligeti alkotóházban sor került a személyes találkozásra is, de én annyira tiszteltem, hogy elfogódottságomban nemigen mertem közeledni, megszólítani. Egyik sétám alkalmával, amikor épp a gyönyörű pávákat csodáltam a Tóti-Lengyel-kúria udvarában, és egy kis csipegetnivalóval kedveskedtem nekik, váratlanul Mándy Iván emelkedett fel az egyik asztaltól, komótosan odasétált hozzám, és ezzel a megszólítással invitált társaságukba: „Majd ha már megetette a pávákat és lesz egy kis ideje, szívesen látjuk egy fagylaltra.”

– Meglepetést okozott, amikor kiderült, hogy gyermekkori vonzalmad kiteljesedett, s már ismert szobrászként újra érdekelni kezdett az akvarell művészete. Hogy történt?

– A szoborkészítés néha hónapokig húzódo technológiája mellett, a vázépítéstől a bronzba öntött mű köre szereléséig eltelt időszakban szellemi kikapcsolódás számomra a műfaj. Annak lehetősége, hogy színekkel pár perc vagy néhány óra leforgása alatt kész művet

Művészeti iskola

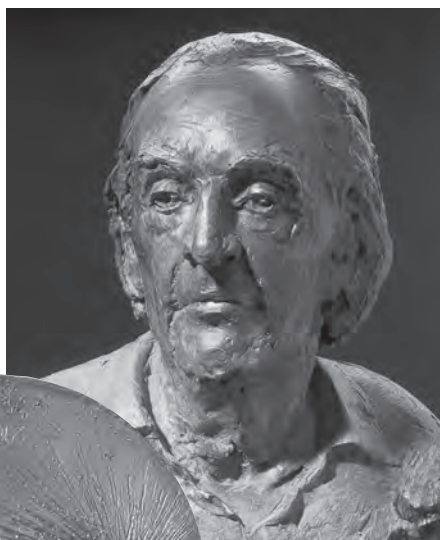
Gyurkovics Tibor-portré

produkálhatok, oldja a szobrászi munkám vá-
rakozással teli feszültségét. Régi szenvedélyem
felélesztése örömmel töltött el, mostanra pedig
életem és munkásságom részévé vált.

– *Három alkalommal nyertél első díjat az
Európai Akadémia nemzetközi pályázatán.
Hívószóként: emlékek, alkotások megidézése
emlegethetek tájakat, városokat. Például, Nápoly
és Salzburg, németországi vándorlások...*

– A nápolyi Castel Nuovóban, a Grand
Prix átadását követően nevezett ki
az Európai Akadémia szená-
tusa tiszteletbeli tagjának.

Rangos elismerésem át-
vételéhez pályázat útján
jelentős anyagi támo-
gatást is kaptam, így
lehetőségem nyílt
egy komolyabb, há-
rom hónapos itáliai
tanulmányútra, bejár-
hattam Olaszországot
a mesés Nápolyi-öböltől
Velencéig. A Budapest
Galéria művészcsere projekt-
je keretében másfél hónapot tölt-
hettem Salzburgban, így váltam az Ünnepi
Játékok rendezvénysorozat részesévé a
Galeria Franziskanergassében megrendezett
kamarakiállításommal. Számos hazai és kül-
földi művésztelep ösztöndíjasaként dolgoztam,
többek között a csehországi Uherské Hradiště-
ben, a németországi Iserlohnban, a székelyföldi
Gyergyószárhegyen, de eljutottam az északi
sarkkör közelébe, a finnországi Kankaanpää-be
is. Az Európa 2000 jubileumi év alkalmából a
Szlovák Nemzeti Bank vendégszeretetét élvez-
ve Körmöcbányán vert érmet készíthettem, és
hofgeismari ösztöndíjasaként Hessen tartományt
bebarangolva éledt újra diákkori kedvtelésem:
úti élményeimet akvarelltechnikával kezdtem
lejegyezni. Természetesen egy Krúdy szellemét

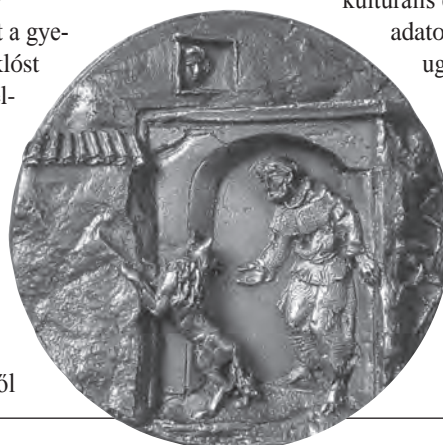

Mándy Iván-
portré

idéző nyíregyháza-sóstói
vagy zempléni zsákfaluban
eltöltött művésztelep élménye
ugyanúgy inspirál, mindamelllett a
hazai terep az otthonosság érzését is adja.

– *Szigetszentmiklóson élsz igen régóta.
Milyen emlékek kötnek ide, miért szereted ezt
a Duna-parti helységet?*

– Tulajdonképpen azt a gye-
rekkori Szigetszentmiklóst
szeretem, amely mára el-
tűnt, teljesen átalakult.
Életemet meghatározó,
de nagyon távoli em-
lékeket idéz, amelyből
egyedül a Kis-Duna
természeti szépsége
maradt meg valóság-
ként, és néhány kedves
ismerős. Röviden erről

II. Endre emlékműve,
részlet a
domborműből

ennyit: nem vagyok próféta a saját hazámban.
Művészi életutam a város kulturális életétől
függetlenül bontakozott ki, holott általában
természetes és elvárható, hogy egy település-
hez dinasztiaiáktól óta kötődő szobrászt elsősorban
szülőhelye, szűkebb pátriája indít útjára, majd
bízza meg a települést és a régiót is jelentős
kulturális értékekkel gazdagító fel-
adatokkal. Fizikai valómban
ugyan Szigetszentmiklóson
élek, de igazi otthonom-
hazám az ország gyö-
nyörű vidékei – ezek-
nek lenyomatai akva-
relljeimben jelennek
meg – s utazásaim ré-
vén a nagyvilág, hitem
szerint pedig egy töké-
letes szépséget és békét
ígérő örök birodalom. ♦♦

Újabb lehetőségek az OSZK-ban

FÖLDABROSZ

A Corvina
Könyvtár budai
műhelye,
enteriőrkép,
OSZK

Ismét különleges lehetőséget kínál az Országos Széchényi Könyvtár: csaknem ezer –1850 előtt nyomtatott – térképet tesz digitálisan szabadon hozzáférhetővé látogatói számára.

A *Földabrosz* néven indított szolgáltatás tartalmilag folyamatosan bővül: az adatbázis jelenleg közel ezer, 1850 előtt nyomtatott hazai és külföldi térképet tartalmaz, amelyeknek jelentős része a XVIII. században készült, de több XVII. századi kiadás is gazdagítja a könyvtár alapítójától, gróf Széchényi Ferencről (1754–1820) származó gyűjteményt.

A könyvtár célja a sokrétű gyűjtemény közkinccsé tétele a lehető legszélesebb körben, kiemelt figyelemmel a középiskolai és a felsőfokú oktatásban résztvevők, valamint a kutatók igényeire. Nemzeti könyvtári küldetését szem előtt tartva kultúrkincseit jó minőségben és szabad licenc alatt publikálja, azaz a forrás megjelölésével szabadon hozzáférhetővé, letölthetővé és felhasználhatóvá teszi az érdeklődőknek.

A hazai vonatkozású anyag egyik legkülönlegesebb darabja az az 1670 és 1682 között készült térkép, amely Északnyugat-Magyarországot ábrázolja. A képen az ország nyugati sávjában húzódó – a császári fővárost, Bécsset védő – török kori végvár vonal és a Bécsig húzódó mögöttes terület látható. A császári döntéshozók érdeklődésének homlokterébe tartozó vidékről készült műre valószínűleg nagy lehetett a kereslet a polgári lakosság körében is, mivel Érsekújvár elestével mindennaposá vált a török támadástól való félelem. Nem alaptalanul, hiszen 1683-ban a török főerők Bécs

ostromára indultak. A külföldi anyagrészen az európai területek mellett a Tüzföldtől Kubán keresztül Szumátráig számos különleges tájat is bemutatnak. A válogatás legrégebbi darabja egy 1614-ben készült, az ókori Görögországot ábrázoló történelmi térkép. A portugálok által a XVI. században alapított Olinda (Brazília) holland elfoglalását bemutató 1630-as térkép az úgynevezett újságtérképek egyik példája. Ezek látképeket – térképeket és életképeket – esetenként többnyelvű, szöveges ismertetővel egyesítő grafikai kiadványok, amelyek a XVII. század első felében váltak népszerűvé Hollandiában.

Az 1700-as években megnőtt az érdeklődés az antik – így az ókori római – kultúra iránt, ezért Pompeji feltárása is új stádiumába lépett a XVIII. század közepére. A munkálatokat 1748-ban kezdték el, de a várost csak 1763-ban, egy ókori felirat alapján tudták végleg beazonosítani, és ekkor vált látogathatóvá is. Pompeji város Francesco Piranesi (1759–1810) alkotta térképe hosszú ideig az egyetlen kartográfiai ábrázolása volt a tragikus sorsú, a Vezúv Kr. u. 79-es kitorrése következtében elpusztult városnak, amelyet hatalmas hamu- és kőzettömeg temetett el. A térkép 1785 és 1793 között háromszor is megjelent, az adatbázisban látható példány a második, 1788. évi kiadás. A dokumentum kiemelt történelmi értékét az adja, hogy pontos képet ad az ásások akkori állapotáról.

A térképek nézegetését az OSZK munkatársai a <https://foldabrosz.oszk.hu/> elérhetősegen teszik lehetővé, hasznos böngészést kívánva az érdeklődőknek.

Megnyílt a zirci Ciszterci Műemlékkönyvtár

A nyáron újranyitott az Országos Széchényi Könyvtár zirci Ciszterci Műemlékkönyvtára, ahol Magyarország legrégebbi glóbuszpárja, egy 1648 körüli földgömb, valamint egy 1630 környékén készült éggömb is újra látható.

A könyvtár hetven ősnymtatványt (a XV.

Az OSZK zirci Ciszterci Műemlékkönyvtára megújult termeiben

Enteriőr a Corvina-kiállításból

százdaban nyomtatott kötetet) és csaknem négyszáz antikvát (a XVI. században kiadott művet) tudhat magáénak, amelyek közül több csak Zircen található meg Magyarországon. Igazi kuriózum például David Dietrich *Flora universalis* című műve. A negyvenhét kötetes növényhatározó a XIX. században ismert növényvilágot mutatja be gyönyörű, kézzel színezett acélmetszeteken.

Történelmi érdekesség, hogy a nagyterem 15 méter magasan lévő tetőszerkezetét a második világháborúban egy német repülő besza-

kította, de a kazettás mennyezetet tökéletesen illúziókeltő módon helyreállították. A terem bútortzatát a Bakony fáiból készítették, egyedül a legsötétebb fát, a paliszandert szereztek be külföldről. Legkülönlegesebb darabja az az intarziás szekrényajtó, amely kilencvenhat különféle fából készült.

A könyvtár a kutatókat is várja – bejelentkezés után – a muemlekkonyvtar@oszk.hu, e-mail-, és a (36)88-593-800 telefonos elérhetőségeken.

Virtuális térben Mátyás király díszkönyvtára

Az otthonából is bárki bejárhatja Mátyás király díszkönyvtárát, belelapozhat kódexekbe és bebarangolhatja az *A Corvina Könyvtár budai műhelye* című kiállítás termeit. Az Országos Széchényi Könyvtár virtuálisan elérhetővé tette 2018–2019-es monumentális kiállításának 3D-s online változatát, amely bárkinek az otthonába viszi el e világhírű dokumentumokat, megadva az eredeti kiállítás élményét. Az interneten a középkori kódexek, pénzérmék, a Mátyás-trónkárpit mellett megtekinthetők a kiállításon leve-

tített kisfilmek, valamint a kurátor mozgóképes összefoglalója a tárlat első termében. A virtuális kiállítás szerkesztője Zsupán Edina, az eredeti kiállítás kurátora; a 3D-változat Takács István virtuálistúra-készítő munkája.

A nemzeti könyvtár Mátyás király örökségének egyik legjelentősebb őrzője. 2018 őszén számos pompás corvina és díszkódex érkezett az Országos Széchényi Könyvtár időszaki kiállítására magyar gyűjteményekből és a világ távoli pontjairól New Yorktól Párizson és Rómán keresztül egészen Bécsig. Erről a nagyszabású kiállításról a Lyukasóra folyóirat 2018-ban a decemberi különszámában számolt be, gazdag képanyag kíséretében.

A kéziratok közül több értékes és művelődéstörténetünk szempontjából kiemelkedően fontos darab első alkalommal volt látható Magyarországon. A tárlat egyik különlegessége volt, hogy a hazánkban őrzött ötvenhárom corvina csaknem hiánytalanul találkozott, s a külföldről érkezett kötetek közül több is a középkor óta először tért vissza Magyarországra.

Mátyás király hatalmát, erejét, fényes udvarát az utókor évszázadok távlatából is csodálja. Mesés gazdagsága lehetővé tette, hogy a kor-

Pompeji város Francesco Piranesi (1759–1810) alkotta térkép

szak legmodernebb kultúráját, stílusát, az itáliai reneszánsz vívmányait meghonosítsa Budán. Tudósokat, művészeket támogatott, pompás építkezéseket folytatott, és mindemellett létrehozta a korszak egyik legjelentősebb reneszánsz uralkodói könyvtárát, a *Bibliotheca Corvinát*.

A Corvina könyvtár Mátyás király itáliai mintára megalkotott könyvtára volt, amely megközelítőleg kétezer kötetet tartalmazott. A legkorábbi reneszánsz uralkodói bibliotéka volt Európában Itálián kívül. Kevésbé köztudott, hogy a mives itáliai kódexek megrendelése mellett a magyar királyi udvarban is készültek hasonlóan értékes, díszes kéziratok.

Az *A Corvina könyvtár budai műhelye* című kiállítás most megjelent katalógusa ebben az új megközelítésben ábrázolja a pompás bibliotéka kialakításának bonyolult eseményorát. A virtuális kiállítás „megnyitása” alkalmából született kötet – „Az ország díszére”: *A Corvina könyvtár budai műhelye* – bemutatja a kiállítás valamennyi eredményét, új, részletes leírásokat közöl a kódexekről, és alapvetően rajzolja át a Corvina könyvtárról alkotott, eddig ismert képet.

❖ (Weltler Ildikó)

JÓZSA ÁGNES

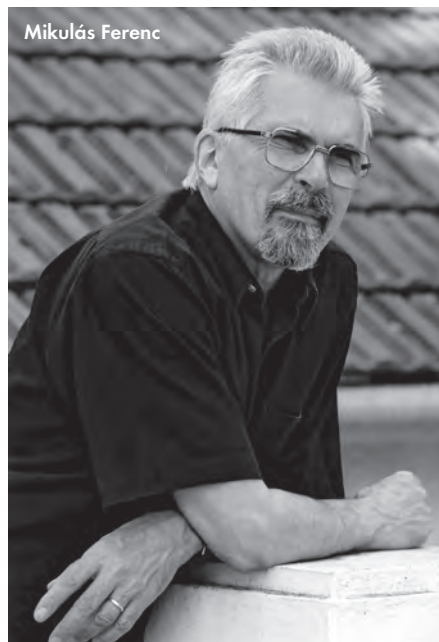
„A NEHÉZ HELYZETEK TESZNEK KREATÍVVÁ”

Mikulás Ferenc pályarajza

Jövőre lesz ötvenéves a Kecskeméti Rajzfilmstúdió (Kecskemétfilm Kft.), és idén, augusztusban volt nyolcvanéves Mikulás Ferenc. A két név egymástól elválaszthatatlan. A stúdió ma már világhírű, a Magyar népmesék sorozatot a világhálón százhetven országból több mint százhuszonhatmillióan tekintették meg. Kezdeni tizenöten kezdtek, most már kilencvenen vannak, Kecskemét a központ két budapesti telephellyel. Idei megrendeléseik között norvég, spanyol, francia, portugál megkeresések szerepelnek, s készül a Cigánymesék, és egy egész estés film az MTVA-val együttműködve a Toldi-sorozatból, valamint új sorozat az Árpád-házi szentekről. A stúdiónak gyönyörű önálló épület ad otthont egy ősfákkal övezett park közepén. Kétévenként olyan nemzetközi filmfesztiválokat rendeznek, amelyeken a világ számos országából a legjelentősebb animációs alkotók vesznek részt.

Mikulás Ferenc felsőfokú végzettség nélkül, viszonylag fiatalon lett vezető. Ám azt nem lehetett akkor sem mondani, hogy felkészültség nélkül. Dunapatajony gyerekeskedett. Három apró gyermekével özvegyen maradt édesanyja a polgári értékrendet s a protestáns erkölcsiséget plántálta belé, környezetként pedig igazi családi otthont, sok-sok könyvvel. A falu is parasztpolgári település, ahol az embereket az önbecsülés és a szabadságvágy hajtotta. 1945 előtt volt itt olvasóköri, úri kaszinó, '48-as kör, ahol a protestánsok a katolikus templom felépítését is segítették, s volt zsinagóga is. Ez az a közeg, amely körülvette, eszmélését segítette. Gyermekkorában megalapozódott az a szemlélete, hogy tisztességesnek kell lenni, az értékeket meg kell becsülni. Mint mondta, tisztességesen éltek, ami azt jelenti; mindig volt ennivaló, ha nem is a legfinomabb, s mindig tiszta ruhában jártak. A tanszereinek és öltözékének áráért dolgozott kőművesnél, útépitésen, nyáron cséplőgép mellett, hajóállomás építésén. A faluban kicsit úrigyerekeknek minősültek, de ő is őrizte a teheneket társaival együtt. Nemcsak hogy megedzette a munka, de a tapasztaltak azt erősítették benne, hogy különbséget kell tenni az iskolázottság és az intelligencia között. Sokat olvasott, nemcsak Petőfit és Aranyt, de a Tolnai Világlapja bekötött számainak is, amelyekből sokféle tudást, műveltséget lehetett elsajátítani. Kunszentmiklóson járt gimnáziumba. 1956-ban a főtéren elszavalta a Nemzeti dalt, s 1957-ben a MUK („Márciusban újrakezdjük”) jegyében az iskolában szervezkedett. Ezért a gimnáziumból kicsapták, a települést el kellett hagynia, és csak Kalocsán sikerült leérettségiznie. Segéd munkás lett a geodéták mellett. Több doktorátussal rendelkezők voltak a figuránsok, volt köztük még hadmérnök is. Tőlük is sokat tanult. Később már technikusként járta az országot. Ezek az utak felérték több szociológiai tanulmánnyal. Látta, hogyan élnek, hogyan küszködnek az emberek, és mennyi paraszti értéket vesznek el. Ekkor érezte meg, hogy tenni kell ezek megmentéséért.

A katonaságnál olyan század kötelékébe került, amelybe azokat sorozták, akikben nem bízott a rendszer, s nem foghattak fegyvert. Kivételes társaság

volt, abban versenyeztek, hogy a Francia költők antológiája kötetből ki tud többet megtanulni. Mikulás Ferenc itt olvasta el Shakespeare összes művét és Dante *Isteni színjátékát*. Wekerle Sándor unokája is köztük volt, azt javasolta neki, ha érdeklődik a film, akkor keresse fel Kecskeméten a tehetséges operatőrt, Halász Mihályt. Így tett, s bejárt a Radó Gyula vezette stúdióba. Megismerhette ott a filmkészítés alapjait a forgatótól kezdve az előhívásig, a laborálást, a pozitív kópia készítését, a vágást, a hangosítást. Deák Péter barátja arra is fölkérte, hogy írjon forgatókönyvet, rendezzen. Több kisjátékfilm és dokumentumfilm forgatókönyve került ki a keze alól. Jött a hír, hogy a Pannónia Filmstúdió műtermet akar létesíteni Kecskeméten. Gondolta, jelentkezik a munkára. Matolcsy H. Györgyhöz, a Pannónia igazgatójához járt minden szombaton, aki ilyenkor „vizsgáztatta” is. Egy év után kapott lehetőséget arra, hogy elindítsa Kecskeméten a stúdiót.

A kezdetektől az volt a törekvése, hogy ne egy vidéki műhely, valamiféle leányvállalat legyenek. Körültekintően választotta ki Jankovics Marcell és Gémes József segítségével a kezdőcsapatot. A szegedi, pécsi művészeti középiskolákból, képzőművészeti szakkörökből érkező hetven jelentkezőből döntöttek a kezdő tizenöt mellett. Meg kellett szervezni a fiatalok oktatását. Akkor még nem volt az iparművészeti főiskolán animációs szakemberképzés. Mikulás Ferenc évégből iskolát szervezett. Három napot dolgoztak és három napot tanultak a fiatalok. A kifestést és az animációt budapesti kollégák tanították, Ruszt József, aki akkor Kecskeméten volt főrendező, a dramaturgiai ismereteket, Pethő Zsolt zenei ismereteket oktatott, volt művészettörténet-óra, alakrajz, krockizás is. Ő filmtörténetet és filmtechnikai ismereteket adott elő. Még az angol nyelvtanfolyam is a képzés része volt. A filmarchívumtól lekérték a hazai és az általános filmtörténet szempontjából értékes filmeket, hogy a kollégák megnézhessék őket. Tehát nagyon alapos képzésben részesültek az ide kerülő fiatalok. Nyilvánvaló volt számukra, hogy olyan műfajban dolgoznak, amelyben fontos a metakommunikáció, nemcsak a színészi játék, hanem a mozgás is. Ebbe is beavatódtak.

Arany János: Walesi bárdok, Gémes József rajza

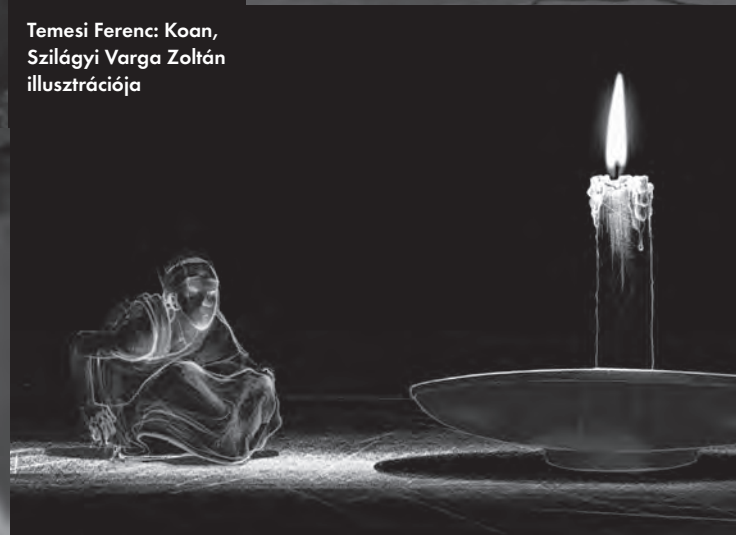

Kányádi Sándor
Világlátott egérke
című meséjéhez
Szilágyi Varga
Zoltán rajza

Tömörkény István:
Gondolatok a pincében,
Tóth Roland illusztrációja

Temesi Ferenc: Koan,
Szilágyi Varga Zoltán
illusztrációja

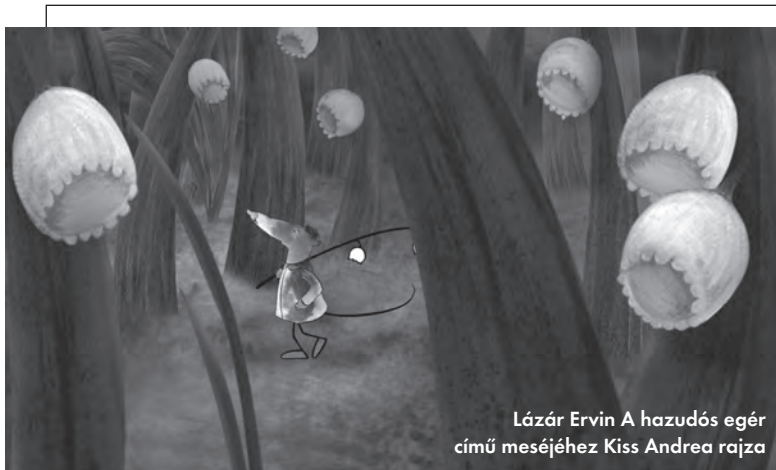
Tömörkény
írásához
Ulrich Gábor rajza

Korábban megtapasztalta saját bőrén, hogy milyen a tekintélyelvű vezető. Ő nem akart ilyen lenni, hanem első az egyenlők között. Megpróbálta tolerálni a különböző személyiségeket. Tudta, hogy a művészek nem mindig otthonosak a valóságban, s neki az a dolga, hogy közvetítsen a való és az elvont világú művészek között. Soha nem a saját elképzelését erőszakolta ki, hanem hagyta, hogy egész lényükkel dolgozhassanak. Mindannyian a nulláról kezdték. Fontos volt, hogy mindenki magáénak érezze nemcsak a munkát, de a közösséget is. Kezdő munkatársai itt lettek felnőttek, itt teremtettek egzisztenciát, otthont. Voltak történetek, amelyeket ő javasolt megfilmesítésre – például *Magyar népmesék*, *Mesék Mátyás királyról*, *Mon-dák a magyar történelemből*, *100 éve történt* – de soha nem mondta, hogy ezt vagy azt kell csinálni, inkább elképzeléseiket segítette. Ezért fogadták el vezetőnek. A rendszerváltáskor sem a menedzsment vásárolta meg a céget, hanem az akkori stáb: mind a harmincötön tulajdonosok lettek.

A kezdetektől sokféle gondal kellett megküzdeniük. Megnyerte a helyi vállalatokat, hogy reklámfilmeket rendeljenek. Induláskor az volt a megállapodás, hogy a Pannónia biztosít eszközöket és munkát, a megye ehhez megfelelő épületet. Be is költözhetek egy földszintes parasztpolgári lakóépületbe – amelynek másfél év után leszakadt a mennyezete. Munkamegígazásokat és megfelelő eszközöket nem kaptak. A megye azt mondta, ha a Pannónia nem tartotta be az ígérését, akkor ők sem kötelesek. Ezért Mikulás Ferenc végső elkeseredésében fölkereste az akkori kulturális minisztert – Pozsgay Imrének hívták –, hogy segítsen. Ő elküldte titkárat és egy festőművészt, hogy győződjenek meg arról, érdemes-e a kecskeméti stúdiót támogatni. Azok úgy referáltak, hogy érdemes. Így kaptak pénzt egy új stúdió felépítésére, és elkészülhetett az új épület az animációs filmek készítésére alkalmas termekkel. Eszközök sem voltak megfelelőek. Kénytelen volt külföldi bér munkákat keresni, hogy a munkával együtt korszerű technikát is teremthessen. Nemzetközi ösztöndíjrendszert hirdetett meg a Soros Alapítvány segítségével. A világ különböző tájaira küldték el a pályázati felhívást, s az Egyesült Államokból, Kanadából, Izlandról, Belgiumból, Hollandiából, Svédországból érkeztek ide tanulni vágyók. Külföldre utazni 1990 előtt nem volt egyszerű. De a csereprogram jóvoltából lehetőség adódott, hogy Szoboszlay Péter Izlandon tanított egy évig, Horváth Mária pedig a stuttgarteri filmművészeti egyetemen. Mikulás Ferenc is több helyütt tarthatott előadást. Vallja Kodály meggyőződését, hogy Európában magyarnak kell lenni, Magyarországon pedig európainak. Ha nem lehet utazni, akkor ide kell hozni a világ animációs filmművészetét. Így 1985-ben kezdeményezésére létrejött az első KAFF (Kecskeméti Animációs Filmfesztivál), és jövőre már a tizenötödikét rendezik. A nemzetközi

Magyar
Népmesék,
Kiskondás,
Horváth
Mária
rajza

Lázár Ervin *A hazudós egér*
című meséjéhez Kiss Andrea rajza

Mondák a magyar történelemből, Jankovics Marcell rajza

Cigánymesék:
Hogyan lett az ember?
Horváth Mária rajza

Világnak virága,
Keresztes Dóra
rajza

Hunyadi Sándor írásához
Szilágyi Varga Zoltán
illusztrációja

Masonyi Aliz: *Boltosmesék*,
Szoboszlai Eszter rajza

kapcsolatoknak köszönhetően nemcsak a hazaiak ismerhették meg a legmodernebb tendenciákat, de a külföldiek is megismerhették az itt folyó magas színvonalú munkát.

Azért, hogy a munkatársaknak folyamatos munkalehetőséget biztosítson, külföldi megbízásokat keresett és talált. A megkeresett pénzt eszközökre és a korszerűsítésre fordították, hogy folyamatosan, minél korszerűbb feltételekkel dolgozhassanak. A nemzetközi ösztöndíjrendszer révén tudtak róluk, Mikulás Ferenc így bekerült a világ animációs filmkészítőit tömörítő szervezet (ASIFA – Nemzetközi Animációs Filmművész Szövetség) igazgatótanácsába. A legkorszerűbb szoftverekkel dolgoznak, hála ennek több olyan filmben vettek részt, amelyet Oscar-díjra nomináltak. Ilyen volt az ír *Kells titka*, a spanyol *Chico & Rita*, a francia *A vörös teknős*. Évtizedek szorgalmas, magas színvonalú munkájával sikerült elérniük, hogy jelentős stúdiók, neves művészek keressék munkáikat.

A gyerekkorból hozott munkaszeretet és felelősségérzet választotta ki Mikulás Ferencet a feladatra, amellyel, sikerrel birkózik meg majd öt évtizede. Már a kezdetektől részt vettek a televíziós gyermeksorozatok elkészítésében, sok-sok olyan alkotás született, amely több generációt is elvarázsolt. Többek között a *Vízipók-csodapók*, a *Magyar népmesék* száz epizódja, a *Mesék Mátyás királyról*, most pedig a *Cigánymesék* sorozat készül. Az animációs film az ismeretterjesztésre és írók-költők munkásságának adaptálására is alkalmas. Így készültek filmek például Weöres Sándor, Kányádi Sándor, Kormos István, Pilinszky János, Csáth

Géza, Örkény István, Hunyady Sándor, Esterházy Péter, Lázár Ervin, Temesi Ferenc, Podmaniczky Szilárd írásaiból.

Tehetséges alkotókkal dolgozott és dolgozik. Jankovics Marcell a kezdetektől alkot itt, de említhetnénk Haris László fotóművészt, és több évtizedes partner Orosz István grafikusművész is. Még Ceaușescu Romániájából ide menekített több tehetséges alkotót, köztük Szilágyi Varga Zoltánt is, akinek a New York-i Museum of Modern Art is őrzi alkotását. Vallja, hogy nem jobb- vagy baloldali, hanem olyan barátai vannak, akik lehet, hogy különbözőképpen gondolkodnak, de tehetséges alkotók, jóakarató emberek, akiket a magatartásuk, és nem a világné-

A ginkgo biloba vagy páfrányfenyő ősei a perm időszakban fejlődtek ki. Élő kővület, amelynek nincsen közeli rokona, átvészelte a jégkorszakot, Európába 1738-ban hozták be. Húsz-harminc méterre is megnő, az egyik leghosszabb életű fa, ezerévesnél idősebb példányai is ismertek. Betegségeknek, kártevőknek ellenáll, a szelet, a hó károsítását, a városokban gyakori füstgázt minden más fánál jobban tűri. Levelének kivonata hatásos enyhe és közepes depresszió, impotencia kezelésére, flavonoidjai jó értágítók, javítják a bőr és az izmok vérellátását, fokozzák az anyagcserét. Kiváló antioxidáns, javítja a szellemi teljesítőképeséget.

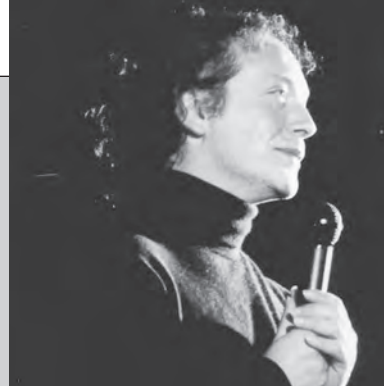
zetük alapján ítél meg: Hankiss Elemér, Gémes József, Richly Zsolt. De partner volt a kádári időkben Gajdócsi István megyei tanácselnök is, aki megteremtette Kecskemét olyan időszakát, amelyben a Kodály Intézet, a Naiv Művészek Múzeuma, a Nemzetközi Kerámia Stúdió létrejöhettek, és aki felülbíralva saját döntését mégis teremtett a stúdióknak önálló épületet.

Mindig is nehéz helyzetben volt, és ma is nehéz helyzetben van a magyar animáció, mert évek óta egy évben összesen annyi támogatást kap, mint egy játékfilm gyártási költsége. Ez felettébb méltatlan. A televízióból a rendszerváltás óta nem érkezik megrendelés. A Kecskemétfilm részben magáncég. A stúdió fenntartásához nem kap állami támogatást, mindig mindenhez pályáznia kell. Mikulás Ferenc készített egy dolgozatot, amelyben megfogalmazta, hogyan lehetne a kecskeméti rajzfilmstúdiót a meglévő alapokon nemzeti kulturális stratégiai műhellyé alakítani. Ő nemcsak stúdióban, nemzetközi animációs fesztiválban gondolkodik, hanem animációs múzeumban is. Néhány éve ünnepelte századik születésnapját a magyar animáció, ez idő alatt nagyon sok értékes film készült, emellett meg kellene őrizni és be kellene mutatni a külföldre menekült és jelenős életművel rendelkező alkotók – John Halas, George Pal – munkásságát, amíg lehet. Fölkérte Orosz Márton művészettörténészt, hogy kutassa és dolgozza fel a külföldi és a honi művészek – például Macskássy Gyula – hagyatékát. Az animációs filmfesztivál hozta az ötletet, hogy az Informatikai és Könyvtári Szövetség égisze alatt Magyarország ötszáz településének könyvtárában a megszűnt mozik helyett a NAVA-pontokon újból lehet filmeket nézni. Többévi munkával sikerült létrehoznia egy alapítványt, a Magyar Animáció Házát, amelynek célja, hogy létesüljön egy interaktív múzeum, amely átvonná a rajzfilmstúdióban jelenleg is működő, évente öt-hatezer érdeklődőt vonzó látogatóközpont feladatát.

*

– Azt mondják brandet építettem. Én úgy gondolom, ha már lehetőséget kaptam, hogy ezzel a műfajjal foglalkozzam, akkor az idehívott tehetséges fiataloknak meg kellett adnom a lehetőséget, hogy kibontakozzanak. Úgy gondolom, hogy az animációs film egy általános formanyelv. Alkalmas arra, hogy művészfilmet alkossunk, alkalmas arra, hogy szórakoztassunk akár gyerekeket, akár felnőtteket. Az alkalmazott animációra is szükség van az oktatásban, a tudományban, az iparban, mert a műfaj alkalmas a különféle láthatatlan folyamatok bemutatására, értelmezésére. A külföldet járva a nemzetközi tapasztalataim abban is megerősítettek, hogy a koproduciókat és a megrendeléseket illetően nem kell hátrányos helyzetűnek gondolni magunkat. Mi is vagyunk annyira tehetségesek, nagyon sok esetben szorgalmasabbak, mint a megrendelőink, méltó partnereik lehetünk. Örömmel tölt el, hogy olyan alkotásokat sikerült megvalósítanunk, amelyekkel külföldön is a nemzeti kultúránkat közvetítjük. De nem tölt el egyfolytában különösebb büszkeség. Egy-egy sikeres fesztivál megrendezése után inkább kiüresedettséget érzek, ezért keresnem kell egy újabb feszültséget, egy újabb tennivalót. Így vagyok kódolva. A mi munkánk nagyobb nyilvánosság előtt zajlik és látványosabb, mint egy tudósé vagy orvosé. Nem szabad becsapni magunkat a hírnévvel. Sokan tudnak rólunk, de ez inkább a műfaj érdeme. Nézze ezeket a gyönyörű fákat! Mikor megkaptuk az épületet, akkor kevés volt a pénzünk. Azt mondta a megyei vezetés, hogy vágassuk ki mindegyiket, kaphatunk értük valamennyit. Én akkor nem tudtam a nevüket – ginkgo biloba –, csak azt, hogy gyönyörűek. Megint mentem Pozsgayhoz, és adott rá pénzt, hogy megmaradjanak. Így aztán, mikor Aczél György jött volna, hogy felavassa a filmstúdió új épületét, azt mondtam a megye vezetőinek, hogy a megvalósuláshoz nekik nincs közük, inkább Pozsgaynak kellene avatnia. A megyei és a II. kerületi pártvezetés nem tudott megegyezni a pártfelügyeleten, ezért aztán mind a mai napig hivatalosan nincsen felavatva a rajzfilmstúdió.

– Minden reggel bejövök dolgozni, most már negyvenkilenc éve, és csinálom, amit elgondolok. Hókuszpókusz nincs. Belekényszerülök, hogy kreatív legyek. Kiegyensúlyozottnak érzem magam a nehézségeink ellenére is, mert gyakran megtapasztaltam, van gondviselés. ♦♦

„Az igazság és az ítélet a Jóistené. Nekünk, esendő embereknek egy lehetőségünk van, az őszinteség.”

(Markó Iván *A magány mosolya* című kötetéből)

MARKÓ IVÁN KÜLÖNVÉLEMÉNYE

A Puskás-szoborcsoport Óbudán
Pauer Gyula terve alapján: Tóth Dávid szobrászművész

1972–1979-ig Brüsszelben, a királyi operaházban Maurice Béjart együttesének, a *XX. század balettjének* szólistája voltam. Huszonnegyévesen megvalósult gyermekkori álmom, és a nemzetközi tánckritikusok beválasztottak a világ tíz legjobb táncosa közé Sztravinszkij *Tűzmadár* című balettjének címszerepéért.

Az együttes minden évben sok-sok hónapon keresztül vendégszerepelt a világ nagyvárosaiban és földrészein. Brüsszelben is a vásárnap volt egyetlen pihenési lehetőségünk. Ilyenkor feleségemmel, Gombár Judittal Franciskához mentünk. Délvidéki magyar, kissé tenyeres-talpas asszony volt, aki egy másfél literes, zöld zománcal bevont falusi fazékban tálalta az egyedülálló bablevesét.

Egy alkalommal este a kisvendéglőjében, egyik nagyobb asztalnál nyolc férfiember ült: beszélgettek, iszogattak és magyar nótákat énekeltek. Franciska az asztalunkhoz jött és elmondta, hogy az, aki az asztalfőn ül, Puskás Ferenc, és ő kérte, hogy szeretne engem megismerni. Tudott róla, hogy én is magyar honpolgár vagyok, a világ egyik legjobb táncművésze. Az asztalukhoz mentem, ő felállt, koccintottunk, majd beszélgettünk Magyarországról...

A közelmúltban többször is előfordult, hogy több édesapa dicselkedett előttem tizenegy-tizenkét éves fia futballeredményeivel videófelvételt mutatva, és szóban is. Egyikük elmondta, hogy a meccsen berúgott három gól után a következő alkalommal az edző a gyereket leültette a kispadra. „Miért?” – kérdeztem. „Jómódú az édesapja, én nem vagyok az.”

Igen, a tehetség nem megvehető, mert az az *Isten adománya*.

Figyeljünk hát a fiatalok tehetségére, és támogassuk őket! Puskás Ferencnek szerezzünk ezzel örömet és büszkeséget abban a másik világban... ♦♦

Puskás Ferenc, 1971

Szellemi kézfogás

Szakonyi Károly egy szellemi kézfogással átadta rovatát Alföldy Jenőnek. Az Olvassuk újra! ezután költőket idéz fel a közeli múltból: Pilinszky János után, most Utassy József alakját eleveníti meg írásában.

ALFÖLDY JENŐ

TANÚSKODÁS – TAMÁSKODÁS HELYETT

Utassy Józsefre emlékezve (1941–2010)

A kik tanúi lehettek Utassy József költői bemutatkozásának és első nyilvános szerepléseinek a hatvanas és hetvenes évek fordulója táján, azok velem együtt nem felejtkeztek el a költő iránti szellemi vonzalmuk indítékairól és körülményeiről. Tiltott igazságokat mondott ki ritka bátorsággal, mágikus szavainak lelki erejével, belső késztetéstől vezérelt ítéleteinek magasfeszültségével. Világgá kiáltotta, hogy a hatalmukkal visszaélők „lopnak a bőség kosarából”, s „a jognak asztaláról lopnak”. Az irodalompolitika által legszemérmelenebbül kisajátított költőnk, Petőfi nem múlt időszerűségű szavaira utalva kiáltotta ki vádjait *Zúg március* című versében. Költészetének e korai szakasza arra az időre esik, amikor a március 15-i ünnepeken a lázadó jelszavakat skandáló diákság ellen gumibotos rendőrök vetett be a politikai vezetőség.

Az ELTE bölcsész szakát végző Utassy pályatársakra és barátokra talált az egyetemen, költőkre, akik hozzá hasonlóan kétkézi munkások származékai voltak. Szövetségük, a *Kilencek* társasága, megfogyatkozva bár, ma is létezik, antológiák, irodalomtörténeti munkák, monográfiák sokasága foglalkozik vele. Utassy *Akár a szarvasok* című, *Szervátiusz Jenő: Cantata profana*-mottójú versében arról is jelt adott, hogy nemzedékének csoportosulása a Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Tornai József és a testvérművészetek kiválóságai, így Szervátiusz Jenő által is képviselt *bartókiság* irodalmi áramlatához áll a legközelebb. A legégetőbb hazai sorskérdések megoldatlansága és a Duna-medence népeinek és a szétszakított magyarságnak a kulturális hídépítése és közösségi eszméje lebeg a szemük előtt. 1968 táján vagyunk, amikor a prágai forradalom elfojtására a bolsevista varsói szerződés tagállamainak, így hazánknak a haderejét is Csehszlovákia megszállására, demokratikus vívmányainak megsemmisítésére használta föl a szovjet birodalmi hatalom. Utassy a katonakorú és vele együtt érző tágabb magyar fiatalság nevében kiáltotta világgá a *Cantata profana* című versben, a Bartók és követői által magyarra és nemzetközi érvényre emelt stíluselv jegyében:

ben: „NEM ISZUNK CSATÁRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! // csak tiszta forrásból, / csak tiszta forrásból.” Nem allegorikusan bujtatott kijelentés ez, hanem hivatkozás a népköltészet egyetemességére egy igen lényeges közügyben. A nagybetűkkel kiemelt mondat számunkra félreérthetetlen volt: a katonának elvihető fiatalok nevében kiált a költő. A „tiszta forrás” a bartókiság jelszava, mely a politikával szemben a folklór és a belőle is táplálkozó modern műköltészet tisztán esztétikai, egyúttal erkölcsi megszentelését hordozza.

Hogyne hatott volna az 1940–1945 között és akörül született nemzedékre elemi erővel ez a fogadalom, ez a páratlan költői bátorság. Hasonlókat mondhatok a *Magyarország!* című versről is. A hazaszeretnek ez a gejzírkitörése is tilalomfák fölött szállt magasra. Évtizedeken át két vörös zászló őrségével közrefogva jelenhetett meg a középületek homlokzatán és a fellobogózott hidakon nemzetünk zászlója. A nacionalizmusnak elnevezett magyar lelkelet cenzúra alá esett az írott művekben, a nyilvános megszólalásokban és a tudomány fórumain. Utassy remek versmondó volt, s amikor egy-egy előadóteremben elmondta ezt a művét, az Ómagyar Mária-siralom és a régi magyar népballadák áthallásait sugárzó, historiai és erotikus képzeteket felvonultató versét, a hallgatóság beleborzongott a tiltott gyümölcs élvezetébe, a kimondhatatlan kimondásának szabadságélményébe. A haza nőnemű megjelenítésében *Mária országa* világolt. A mű az embert a kozmoszba helyező szójátékaival ékes („hátadba körmeim holdvilágárkot vájnak”), keretes szerkezete megsokszorozva ismétli meg a kezdő sorok vallomását, mely legtöbb hallgatóját és olvasóját szíven találta.

A március 15-i, október 6-i ünnepekre hangolt versei, úgyszintén a prágai tavasz és a prágai ős forró hangulatától is fűtött Utassy versei, olyanok, mint a *Hanyatlásvégi nyár*, ugyanúgy a trianoni határok ellen felszólamló állásfoglalásai, mint az *Amerre a nap lejár*: „nincs határ, ami engem határol!” – írta ebben, egy országhatárt keresztező „őzike-lábnym” fölött tűnődve. A prágai híreken felháborodott

fiatalság, főként a diákság a maga ügyének tekintette Utassy és a Kilencek megszólalásait.

Utassy Prométheuszra esküdő, lázadó költő volt, a szív és az ész, sőt, egyik gyakori motívuma szerint a krisztusi áldozat embere. Esméivel azért tudta meghódítani közönségét, mert utat talált az olvasók és hallgatók szívéhez a nyelvi-formai szépség, a József Attilára emlékeztető kedvesség és humor révén. A szerelmi dalnak éppúgy mestere volt, mint az epigrammatikus élű, velősen véleménymondó versnek, a hatóerejükben monumentális kisebb formáknak – az elégikus ívelésű gondolati versnek, a szonettnek, úgyszintén a négysorosnak, a haikunak vagy az annál is rövidebb, „körömrre írható” kétsoros miniatűrnek. Kifejezőerejének egyik összetevője a vertikálisan működő, égbe törekvő költői kép. Ember és természet, test és lélek, szív és szellem energiáit transzformálja a verszarádekk magasfeszültségének kisüléseivel, a metafora részelemeiben rejlő illesztékek pontosságá-

UTASSY JÓZSEF

ZÚG MÁRCIUS

Én szemfedőlapod lerántom:
kelj föl és járj, Petőfi Sándor!
Zúg Március, záporos fény ver,
suhog a zászlós tűz a vérben,
Hüvelyét veszti, brong a kardlap:
úgy kelj föl, mint forradalmad!
Szedd össze csontjaid, barátom,
lopnak a bőség kosarából,

a jognak asztalánál lopnak,
népek nevében! S te halott vagy?!

Holnap a szellem napvilágát
roppantják ránk a hétszer gyávák.

Talpra Petőfi! Sírodát rázom:
szólj még egyszer a Szabadságról!

(1968)

UTASSY JÓZSEF

AKÁR A SZARVASOK

Szervátiusz Jenő: Cantata Profana

Zörgöre jár, fiúk: vége a vadonnak!

Atyánk nagy íjának nyilas félholdja kel,
ropog ellenünk, mint rőt láng a berekben.

Szemben a vénséges vén Ezüst Öreggel
megállunk, mikéntha csillagra meredten:

kilencen, akár a szarvasok, kilencen.

Magunkra riadva, patánkra maradva,
énekijesztő lett beszédünk is, zagyva.

Házunkból kimartan, hazánkából kiverten,
agancsunk boronál csak a kék hidegben.

Ágak, egék bőre horzsolódik tőle:
idő, koronánkat derező idő, te!

Jaj, ha megbrong a húr, gordonkán se szebben,
se halálosabban, se szerelmesebben,

ha elbrong ama húr az öreg kezekben:

megfutamodik a vér a rengetegben,
ez úttalan úton járó rengetegben!

Kilencen? Kilencszázkilencvenkilencen!

S úgy sokasul a szám, immár Négy milliárd
fölött inog, lobog, veresedik a bárd.

Ezüst Öreg! ha ránk szarvasok szaván szólsz,
halld meg hát az Arany Szarvasifjúságszót:

NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ
POHÁRBÓL!

csak tiszta forrásból,
csak tiszta forrásból.

val, szóleleményeivel. Csak egyetlen példa a sokból: „Ezer dalnak, életet adtam, / véretem adtam ezer dalnak: / pacsirtáljanak a magasban, / örömeire ifjúnak, aggnak.” Mágikus képei prózába aligha fogalmazhatók át, képzeletünk mégis azonnal veszi az adást: „szeretőmmel gordiuszi csomóban”. A szinonimák nem sokat érnek az értelmezésben, de így is egyszerre érezzük a képben a veszélyes élet vállalását s a szerelmi kötelék magasztosságát.

Idáig főként korai verseiből idéztem részletesebben, hogy rámutathassak: a költői tehetsége és tudása mellett sorskérdéseink kimondásának hiánypótló jellege tette sokunk kedvencévé. Ezt nekünk, Utassy kortársainak

ma már meg kell indokolnunk, hogy akiknek nincsenek közvetlen emlékeik a családjukat is sújtó világháborúról, azoknak továbbíthasuk tanúságtételünket. Utassy számos nemzedéktársával együtt hadiárva volt – odaveszett apjának generációját tizedelte meg legjobban a front, a munkaszolgálat, a hadifogság és a holokauszt. Gyerekkorunkból még emlékképeink vannak a hazánkon végigsöprő világégersről, a diktatúráról, kamaszkorunkból a forradalomról, a megtorlásról, majd felnőttéinkből az egyén és a nemzet szabadsághiányáról, a kultúrpolitikának nevezett, ma már nevetségesnek tűnő, torz képződményről.

Utassy életművéről nemrégiben jelent meg mintegy ezerkétszáz oldalas kritikai kiadás a költő özvegye, Utassy Horváth Erzsébet és Vilcek Béla irodalomtudós közös gondozásában. A szerzőpáros utóbb említett – és a tudományosságot képviselő – tagja, Vilcek Béla írja egyik kommentárjában: „... (Utassy) azok a kortársak által előszeretettel emlegetett és legjelentősebbnek tartott darabjai vesztek leginkább egykori fényükből, amelyeket mindekelőt az aktuálpolitikai forradalmi hevület, a szókimondó karakánosság, az igazmondó elszántság jellemezte. A pálya egészének ismeretében mind határozottabban állítható, hogy Utassy József nem szorítható be egyszerűen a váteszes, küldetéses, közéleti skatulyába; költészetének nem föltétlenül ez a forradalmi hevületű, közéleti elkötelezettségű, igazságosztó rétege a leginkább időtálló tartománya. Napjaink irodalmi tudatához és ízléséhez, ha tetszik, elvárásai horizontjához sokkal közelebb áll a pálya második szakaszának eddig talán nem értékének megfelelően kezelt, a megelőzőkhez képest sokkal személyesebb és mélyebb, meditatívabb és megformáltabb vonulata.”

A „napjaink elvárásai horizontja” nekem nem tetszik ugyan, de a lényegét illetően egyetértek ezzel. Korszerű elemzésnek kell alávetni az életművet, és illik tudatosítani a költő későbbi műveinek létköltészeti és metafizikus finomodását, filozófiai mélyülését. A kritikai kiadásban összegyűjtött pályatársi vélemények közül nekem a személyes tapasztalatokat és versélményeket felidézők tetszettek legjobban, de ezt nem a tudományos igényű műelemzés ellen, csak a szubjektív portréfés-

tés védelmében mondom. Így is elismerem: a jövő Utassy-képének továbbfejlesztésében nagy szükség lesz a tudományos megközelítésre, természetesen az esszészerű, életből merített, akár anekdotikus írásokkal együtt. Egyetérthetünk Vilcekkel egy alapvető életrajzi mozzanat fontosságában is: a hetvenes évek folyamán Utassy költészetében egy hatalmas egzisztenciális válság jelei tüntek föl, amelytől – az idegrovosi kezelés ellenére – élete végéig nem tudott megszabadulni a költő. Súlyos csapások akadályozták gyógyulásában: fia húszévesen halt meg szarkómában, majd imádott édesanyját is elvesztette. A „Csillagok árvája” kétszeresen árva lett, és megismerhette a legnagyobb gyászt, ami az embert érheti: egyetlen gyerekének halálát. Az egész létét megrázó tragédiákból nemcsak gyönyörű siratódalok születtek, hanem Utassy életművének egyik legmegrázóbb verscsoportja is: az Istennel pörlekedő, Istent vádoló, néha káromló, Istennel József Attilá-szerű „hetyke” és behizelgő, játékosan pajtáskodó, hitetlenül hívó, a vád és hiányérzet szavaival Istent éppúgy megteremtő, mint megtagadó művek. Meghosszabbodott a modern magyar lírának az az íve, amely Adyától, József Attilán keresztül, Pilinszky Jánossal folytatva Utassy József-ig terjed. Vannak más költőink is, akik e témakörben szépet és igazat alkottak, de talán elfogultság nélkül állíthatom, hogy a föltetlen hit és a föltetlen tagadás közti sávban született istenes versek az Utassyval együtt hivatkozott klasszikusainknál a legizgalmasabbak. Nem a vallásosság vagy az ateizmus mértékét firtató, hanem az emberi lélek tragikus oldalát átélő olvasók szempontjából. A *Fölfelé a koponyák hegyére*, a *Látni akarom az Istent*, a *Zengi és gyalazza Istent*, a *Isten faggatása*, a *Beismerő vallomás*, az *Akit lilára vert átkom*, *Isten kiűntet*, az *Isten piros percei*, a *Nehéz nap*, az *Egy csillaghoz*, a *Nyilatkozat*, az *Utolsó napok*, a *Krisztushoz*, az *Öt haiku*, az *Isten vagy a Méltó halál* című verset jellemzi – az utóbbi remekléssel méltóképpen zárhatom kimarkolt példaim sorát –, a még bővíthető témakörbe tartozó versek bizvást megérdemelnének egy összefoglaló közlést és elemzést.

Mind e vitathatatlan tények mellett: Utassy ifjúságának kivételesen nagy energiaátadásra alkalmas, közügyeinkben felszólaló, a magyarság jelképét, a „lobogót” a legnagyobb szükség idején magasra emelő költészete éppúgy a hazai líra első vonalába tartozik, mint a pálya második felének létköltészete, haláltudattal küszködő, istenes és gyászversei – megtépázott idegrendszerének ugyancsak nagyra tartható, egzisztenciális megpróbáltatásokban fogant poézisa, a lét sűrűjébe vetett ember „pokolból jövet” keletkezett költészete. ♦♦

UTASSY JÓZSEF

NYILATKOZAT

Tagadom Istent.
És minden vallást a Földön.
Mert szellemem számára börtön.
Ám arcod,
íjedd angyali arcod
keresztje előtt:
a mennyboltot magamra öltöm.

UTASSY JÓZSEF

LÁTNI AKAROM AZ ISTENT

Tárd ki előttem a fellegajtót:
látni akarom fényben az Istent!
Ám fejet színe előtt se hajtok,
ismerjük egymást hetedíziglen.
Dundi anyala megannyi habesók,
ha időznék, hát övek az érdem.
Tárd ki előttem a fellegajtót,
esküszöm, nem lesz poros a térdem!

ZENGI ÉS GYALÁZZA ISTENT

Immár betöltöd minden időmet,
fókuszába rejtett a pillanat,
úgy állok itt, megszeppenve tőled,
mint kisfiú a rengő híd alatt.
És nyújt feléd három kavicsot markom,
Szemem lesütöm. Fejemet lehajtom.
Öreg vagyok, hunyorog rám tüzed.
Unlak! És megvetem világotat:
ezt a kontár munkát, e fércművet!
Ha van dilettáns, akkor az te vagy.
Kellted neked agyagból gyúrni embert!
Fegyvert esőkol asszonya helyett, fegyvert.
Magad képére formáltál uram:
vérengző vagy te is, ragadozó!
Nézzük egymást hosszan, szomorúan,
végül kiserked ajkamon a szó:
TARTSD MEG SZENTHÁROMSÁGODAT
MAGADNAK!
Tagadlak és tagadlak és tagadlak.

KRISZTUSHOZ

Mintha lennél,
mintha volnál,
mintha töviskoronáddal
rám hajolnál,

mintha szúrna,
mintha fájna,
mintha vérem szétsajogna
éjszakámba, mintha hinnék,

mintha hinnél,
mintha Isten színe elé
gyolcsban vinnél:

trónja túl zöld,
ege túl kék,
mégis mintha... mintha mégis
leborulnék.

BERTHA BULCSU SZOBRA BALATONGYÖRÖKÖN

Balatongyörökön, ahol már évekkel ez-
előtt Bertha Bulcsuról nevezték el a mű-
velődési házat és a község könyvtárát,
most szobrot is kapott a hely szülőtte. Szabó
Tamás alkotását a művelődési ház udvarán
avatták fel 2020. szeptember 5-én, az író csa-
ládja jelenlétében. Bíró Róbert polgármester
leplezte le a bronzbüszöt, Bertha Bulcsu mun-
kásságát Stramler Ábel szerkesztő és vallástör-
ténész méltatta. Az ünnepségre nem tudtuk
elmenni, de a Lyukasóra – amelynek Bertha
Bulcsu egyik alapító tagja volt – Szakonyi
Károly Győrökre küldött és az avatáson felol-
vasott szövegével képviseltette magát:

Boldog vagyok és szomorú egyszerre!

Boldog, mert Bertha Bulcsunak, a nagyszerű
írónak, a magyar novellisztika mesterének, az
éles szemű és bátor publicistának, irodalmi
életünk jeles alkotójának szobrot avatunk.
Szobrot, hogy így is emlékezetében maradjon
az utókornak, de nem azért, hogy szoborrá me-
revedjen az életműve, amely a huszadik század
második felében gazdagította a nemzet szelle-
mi kincstárát. Mert ez az életmű élő, eleven,
szól hozzánk éppen úgy, mint keletkezése ide-
jén. Bertha Bulcsu szavai ma is érvényes sza-
vak, érvényesek szépségükkel és igazságukkal.

De szomorú is vagyok. Mert e helyett a *büsz*
helyett azt szeretném, ha itt állna élő valóságá-
ban. Hiszen itt lehetne még, nézhetné, láthatná
ezt a mai, felbolydult világot, és bölcsen, mint
a *Jelenségek* tárcáiban, eligazítana bennünket.
Hiányzik. Hiányzik a barát, a szellemi társ.
És feltolulnak az emlékek, a balatoni nyarak,
a családi összejövetelek az otthonukban, a
pécsi évek, az esti borozgatások, és mindaz,
ami az életünk volt, együtt a barátokkal,
akik, mint ahogy most Bertha Bulcsu is,
már szoborként tekintenek ránk. Kiss Dénes

Bertha Bulcsu
mellszobra,
Szabó Tamás
munkája

BERTHA BULCSU

Pacsán, a könyvtár falán, Gyurkovics Tibor a
Mészáros utcai házon, Lázár Ervin a kilencedik
kerületi téren... Hálás vagyok a sorsnak, hogy
Bulcsu a barátom, pályatársam volt. Felöltik
emlékezetemben az írói megismerés ideje is,
amikor az ötvenes évek végén a *Jelenkorban*
elolvastam klasszikus remekművét, a
Jégnovellát. Lenyűgözött, és tudtam, tudhatta
mindenki, hogy egy rendkívüli tehetség indul
a pályán.

Még itt vagyok közületek, Bulcsu, és amíg a
sors megengedi, emlékeztetni fogok Rád, rátok
és műveitekre.

✦ Szakonyi Károly

Köztérkép / mapublic

BOZÓK FERENC

SÖRÖZGETŐ MAGYAR KÖLTŐK

Alig van magyar költő, akinek lírájában meg ne jelenne a mámorító, sokat dicsért, magasztalt nemes ital, a bor, a hegy leve és lelke. Csokonai szerelmeseként, hitveseként csikóbőrös kulacsocskáját dédelgeti, csucsujgatja, Petőfi szerint Isten is megveri azt, aki nem tér be Egerbe, hol jó bort mérnek, Ady pedig azt kiáltja *A fekete zongorában*, hogy „*fusson, akinek nincs bora*”. Vége-hossza nem lenne, ha lajstromba vennék a magyar lírikusok boros verseit. Igen kövér antológia kerekedne ki belőle. Na és akkor még a prózairókat, például Krúdyt vagy Hajnóczy Pétert meg sem említettük. Boros nép a magyar, ez köztudott közhely, bár talán napjainkban már kevésbé is igaz, mint hajdanán.

Nagy kérdés azonban, milyen viszonyban voltak a magyar klasszikus költőink a másik legnépszerűbb itallal, a „folyékony kenyérrrel”, a sörrrel? A sör jelenléte ugyanis kimutatható magyar területen már magyar nyelvű költészetünk bölcsőjénél is, de a sört, mint a bornál talán kevésbé nemesnek tartott italt, nagyjával is alig találjuk a régi magyar lírai kincsesárban. A törökök kiűzése (1686) idején még a hazai sörfogyasztásnak kevésbé a hangulat emelése, sokkal inkább egészségügyi és praktikus okai voltak, mivel a járványok miatt gyakran veszélyes volt vizet inni, de forralva, sörként kifőzve bátrabban itták. Magyarhonban a sörfőzés kezdetben a céhek produktuma volt, de már a nagyipari termelés is megjelent 1843-tól a Pesti Serrend-tartás kezdeményezésére. Aztán 1855-ben már a Kőbányai Serház Társaság is megnyitotta üzemét. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy a bor népszerűségét a sör azért sem tudta kiszorítani sokáig, mert a bort nagyobb volumenben és olcsóbban tudták termelni és értékesíteni a XIX. századig.

A XIX. századi magyar lírában még lényegesen kevésbé lehetett népszerű a sörital, mint a XX. században, említése ritkább, de előfordul. Például Vajda János *Egy abszolutizmust pártoló politikus kitörése* című versében. Arany János költészetében nem találtam sörös verset, de talán kevésbé közismert, hogy Arany fordított Robert Burns-verset, a *Kóbor Tamást*. Burns, a skótok Petőfije a sörök nagy, nemzetközi tekintélynek számító dalnoka. Legismertebb sörös verse talán *A jó sör; ó...* kezdetű vers, mely a Kaláka együttes megzenésítésében is népszerűvé vált hazánkban. Az Arany által for-

dított *Kóbor Tamás (Tam' O Shanter)* természetesen együtt sörözik korhely cimborájával, kinek nevét Arany János „Csiszlik Jancsinak” magyarítja. Ady Endre vitathatatlanul a bor iránt „leginkább elkötelezett” magyar költő, ám az ő költészetében is megjelenik a sör is. A *Hajh, gyerekek!* című versében rég nem látott ifjúkori barátait az együtt sörözés életképében idézi vissza szomorú nosztalgiával. Felbukkan a sör számos más Ady-versben is, például az *Aktuális versekben* vagy a *Szezonversekben*, a *Márciusban*, vagy a *Dal a Nagyerdőről* című verseiben. Egyáltalán nem különös, hogy Tóth Árpád szintén a debreceni Nagyerdőt említi a *Pünkösdi gyermeknapban*, szintén a sörözés és borozás élményével összekötve. Ady és Tóth Árpád egyaránt kötődnek Debrecenhez. Ady ide járt jogi egyetemre, Tóth Árpád pedig gyermekéveit töltötte a cívisvárosban, így kézenfekvő a Nagyerdő és a nagyerdei sörözés képe. Nyilvánvaló így, hogy Ady ifjúkori emlékeket idéz, Tóth Árpád gyermekkori képeket. Tóth Árpád más versében is megjelenik a sör, *A riporter bújja* című versében a sör keserű ízét említi. A sör állítólagos keserűségének kérdése jelenik meg Ady *Budapest éjszakája szőlő* című versében is azzal a kitételrel, hogy máshol keserű a sör a költő számára, de természetesen Budapesten édes. *Vitathatatlan*, hogy a habos, hideg sör kelendőbb tikkasztó nyári napokon, mint borongós téli estéken. A bor fogyasztható decemberi estéken forralva, kandalló mellett, de a sört ki próbálta már forrón fogyasztani? József Attila a habzó hideg sört bravúros képen asszociálja a nyári kánikula képzetéhez: „*óriási korsó sör a nyár; / habok rajta pufók fellegek*” (*Tudtam én*). *Leontin* című versében a forró nyár elől egy hűvös lugasba menekül: „*Azt hittem, főve megsülök / drága sör mellett hűsülök*.” A sörhab képe is foglalkoztatta József Attilát, több versében is direkter vagy rejtettebb módon. A *Nyári délután a szobában* című versében direkter: „*Kis korcsmában a sört isszák. Talán / Ha én is innék, habzana a szám*.” *Ars poetica* című versében ugyan direkt módon nem nevezi néven a sört, de egyértelműen felfejthető, mi az a való világ, amit hörpint „*habzó éggel a tetején*”, mióta felnőtt és nem lóg a „mesék tején”. *A szigeten* című versében pedig az időjárást és bánatos kedvét asszociálja egymásba, állott sörként, melynek már a habja is eltűnt az égről. A sörhab (hanzli) képe megjé-

lenik Somlyó Zoltán *Az Aranyhalban* című versében is. Babitsnál kevés sörös versre leltem. De a *Nyár* című versében megjelenik a hideg sör képe. Továbbá egy fordításában (Arthur Rimbaud: *Esti imádság*) találtam a sör és sörhab említését. Karinthyál kizárólag Madách-paródiájában, *Az emberke tragédiájában* találtam sörözést: „*PéNZÉRT mindent megkapunk, / Vedd elő a bukszád, / Vendéglőben sört iszunk, / Megesszük a buktát!*” Kosztolányi Dezső a *Mi van még itt?* című versében a vénasszonyok nyarához, a kora őszi nyaralás kissé hervatag élményéhez kapcsolja a sört mint a bágyadt őszi fürdőhely elmaradhatatlan tárgyi tartozékát. Nem tudjuk, Kassák Lajos milyen viszonyban volt a sörözéssel, ám apja, Kassák István, az érsekújvári laboráns italozó ember volt. Így emlékszik rá Kassák *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című dadaista poémájában: „*valamikor azt hitte az öreg 21 éves koromban káplán / leszek az érsekújvári plébánián (...)* az öreg már csak nagyon ritkán járt közénk haza / később az én szépen elgondolt jövőmet is beitta / és kipisálta a sörrrel”.

A XX. század második felében Kálnoky Lászlónak is voltak igen jelentős sörös versei. Legkülönösebb talán az *Egy régi sörtalp paleográfája* című hosszabb, sajátosan „kálnokys”, az élőbeszéd és a líra közt hullámzó nagyobb lélegzetű műve. Úgy hajol a sörtalp fölé a költő (vagy a szövegbe transzponált valós vagy álombeli lírai én), mint egy egyiptológus, aki tudós, aprólékos alaposággal vizsgálhatja a sörtalp történeti nyomait, hieroglif jeleit, firkálásokat, vakarásokat, palimpszeszteket, de még a pörköltszafaftoltjairól is valami nagy titok feltárását reméli. Sörmárkát és sörreklám-szlogeneket is idéz: „*Bánat ellen ősi ser / Haggenmacher őszi ser*.” Egy másik versében egy idős hölgy egy kávéház teraszán a Ferenc-csatorna mocsarába süllyedt katonafíráról mesél, és Kálnokynak a pincér sör helyett mocsarat szervíroz. A költő méltatlankodására a pincér nem érti, hogy került a mocsár a söröskorsóba, elnézést kér, elviszi, rendes sört hoz. A XX. században, a második világháború utáni magyar lírában sem szaporodnak fel a sörös versek számottevően, de azért találunk példákat. Nagy László a majálisozás természetes tárgyi velejárójának tekinti a fröccsöt és a sört. Így ír a *Deres majális* című versében: „*Vadmeggy virágzik álomban. / Hol a sör, a bor, meg a szóda?*” A már említett *A jó sör; ó!* című verset szintén Nagy László fordítása alapján ismeri a magyar olvasóközönség. Köztudottan Kálnoky mellett Petri György is „jó viszonyt ápol” a sörrrel. *Antropozófia* című versében ezt írja: „*Az a fontos, hogy a sör legyen elég hideg, / legyen az embernek tisztá inge.*” (...) *A többi? A többi? / Elintéződik magától.*” Bár ilyen egyszerű lenne az élet! ♣

„SZELLEMI TÉR A VÉGTELEN IDŐBEN”

A Kertész Imre Intézet megnyitóján

Orbán Viktor
miniszterelnök
ünnepi beszédet
mond a megnyitón

Az intézet felújított télikertje

Fotó: Fischer Zoltán,
Miniszterelnöki Kabinetiroda

Ünnepélyes keretek között adták át a *Kertész Imre Intézet* új székházát Budapesten, a VI. kerületi Benczúr utcában. A múlt század elején épült szecessziós villát a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány vásárolta meg a fővárosi önkormányzattól, majd gyönyörűen felújította.

Schmidt Mária, a közalapítvány igazgatója a megnyitón elmondta, hogy maga a Kertész Imre Intézet még az íróval folytatott tárgyalások, majd az özvegyével kötött megállapodás értelmében 2017 januárjában kezdte meg működését azzal a céllal, hogy Kertész Imre másutt el nem helyezett hagyatékát őrizze, feltárja és publikálja, valamint hogy ápolja a Nobel-díjas alkotó szellemi örökségét. Az igazgató asszony ekkor vetette fel azt, hogy hozzanak létre önálló épülettel rendelkező intézetet. Ezt az elgondolást Orbán Viktor miniszterelnök elfogadta, és megvalósítását kezdettől fogva támogatta.

Az intézetnek otthont adó Benczúr utcai szecessziós villát a XX. század elejének mesterei olyan színvonalon alkották meg, amely ma is a látogatók csodálatát válthatja ki, ezért a felújításkor igyekeztek mindent, amit lehetett, megőrizni, és eredeti állapotába visszaállítani.

A Kertész Imre Intézet a névadó életmű-

vének feltárása mellett Arthur Koestler, Petri György és Pilinszky János hagyatékrészeit, valamint Sziveri János teljes hagyatékát is gondozza. Az intézmény a kutatók mellett a szélesebb közönséget is várja irodalmi és társművészeti programokkal, kutatói és fordítói ösztöndíjprogramokat is rendszeresen hirdet. Az alagsorban kapott helyet a műtárgyak tárolására alkalmas raktárhelyiség, a tetőtérben pedig egy nyolcvan-száz férőhelyes konferenciatermet alakítottak ki, ezenfelül további kisebb rendezvény- és szemináriumi termek, kutatóhelyek, tárgyalók, irodák, valamint az ösztöndíjasok számára apartmanok állnak rendelkezésre.

Kertész Imre műveinek magyar nyelvű kiadási jogait mostantól a közalapítvány kezeli. Schmidt Mária igazgató asszony beszámolt arról is, hogy előkészületben van például Kertész Imre 1958–1962 közötti naplójegyzeteinek kiadása, valamint *Lét és írás* címmel publikálni készülnek a *Sorstalanság* kapcsán keletkezett naplójegyzeteket is.

Orbán Viktor miniszterelnök ünnepi megnyitójában visszaemlékezett a Kertész Imrével való berlini találkozására: „2012-ben egy gazdasági fórumon tartottam előadást miniszterelnökként Berlinben, ekkor megkerestem Kertész Imrét, és leültem vele beszélgetni. Ez

Schmidt Mária igazgató asszony a megnyitón

Kertész Imre és mellszobra a ház kertjében

A felújított intézet belső termei

volt az első igazán komoly beszélgetésem vele, s rájöttem, hogy hatalmas intellektussal van dolgunk. Nemcsak arról van szó tehát, hogy valakinek a tollából kikerült egy mű, amely aztán irodalmi Nobel-díjra jogosította őt, hanem a létről és a létredek, a különböző létredek logikája szerint a legmélyebben gondolkodó, nagy intellektusú emberről van szó. [...] Nem is volt kérdés számomra, hogy a hagyatékát nem Berlinben, hanem Budapesten kell gondoznunk. Ez a város az ő városa, a beszélgetésünkben is többször említette Budapestet. Kiderült számomra, hogy úgy ismerte minden utcáját, mint a tenyerét. Ez volt az ő városa, nem is akart innen soha elmenni, és azt hiszem, hogy nem is tudott volna más nyelven olyan mély értelmű mondatokat leírni, mint tette ezt magyarul. [...] A kommunizmus idején ő a teljes kívülállás stratégiáját választotta. Tisztán akart élni, nem akart kompromittálódni, a nyílt ellenállásnak az értelmét nemigen láthatta, nem is kapcsolódott ellenzéki politikai mozgalmakhoz, de úgy gondolta, hogy ebben nem szabad részt vennie. Egy magas intellektusú, a dolgok lényegére törően gondolkodó ember nem vállalhat részt abban, ami itt zajlik. És ő a kívülmaradást – ha úgy tetszik –, a Budapesten megvalósuló belső emigrációt választotta, és ezt a vonalat a rendszerváltás megtörténteig követte is. Nos, nézzünk egy atombomba jellegű mondatot tőle ezzel kapcsolatban: *»A nemzetiszocializmus és a kommunizmus közös gyökérrendszerből fakad; hogy a Gulagot is, a náci táborhálózatot is egyazon célra hozták létre, és hogy céljukat betöltötték, arról áldozatok milliói tanúskodnak.«*

Orbán Viktor miniszterelnök beszédében a Nobel-díjas író több olyan gondolatára is emlékeztetett, amelyek éppen napjainkban váltak égetően aktuálissá. Felidézte az írónak azt az álláspontját, hogy: *»... olyan állatfajta, amelyet multikulturális társadalomnak hívnak, nem létezik.«* És innen szemléte a világot. Azt a civilizációs kihívást, amellyel Európa szembenéz, és már az ő életében is szembenézett, belülről kell megoldani. Idézem őt megint: *»Az a civilizáció, amely nem mondja ki világosan az értékeit, vagy amely kinyilvánított értékeit cserbenhagyja, a pusztulás, a végelgyengülés útjára lép.«* [...] És aztán a huszonéveseknek vagy afölöttieknek egy mondat, amely így hangzik: *»a liberális szellem, amely eredetileg a legjobbat akarta, a posztmodern elvtelenségével, az értelmiséget a nihilizmusba, a tömeget a tanácstalanságba vezette.«* Mintha éppen ezen a ponton állna ma az európai világ!

Miniszterelnökünk ünnepi beszédét a köszöntő szavak után úgyszintén Kertész Imre gondolatával fejezte be: *»... ez így van rendjén, mert így lesz igaza Kertész Imrének, a névadónak: »az irodalom az a szellemi tér, ahol az írók egymásnak kezét nyújtanak a végtelen időben.«*

◆◆ (Weltler Ildikó)

ABLONCZY BALÁZS:

ISMERETLEN TRIANON

Trianon az elmúlt évszázadban, különösen a rendszerváltás óta, minden rossz metaforájává vált, s ezzel párhuzamosan valós tartalmai elhalványultak, mitikus magyarázatai kerültek előtérbe, amelyek aligha szolgálhatják a nemzeti önismeretet. Ablonczy Balázs új, összefoglaló kötete rendhagyó módon nem politika- és diplomáciatörténeti sémákat követ, hanem az eseményeket új megvilágításba helyezve elsősorban a társadalom egyes csoportjainak tapasztalataira fókuszál. Azt igyekszik bemutatni, hogy milyen volt valójában a békeszerződés: miként élték meg a történeti Magyarország lakói a háborús összeomlás, a forradalmak, az ellenforradalom és Trianon időszakát, és milyen összefüggések tárhatók fel a nagypolitikai döntések és dilemmák, illetve a magyar társadalom mindennapi tapasztalatai között. Az akadémiai Trianon-kutatócsoport elmúlt öt évének eredményeit is összegző kötet új és friss szemlélettel beszél a száz évvel ezelőtt történetekről: az elharapózó erőszakról, megszállásról, impériumváltásról, kérészállamok születéséről és bukásáról, s az egyének által megélt Trianonról. Az itt leírtak lehetséges magyarázatai annak, ami 1918 és 1921 között Magyarországon történt. (Jaffa Kiadó)

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA:

A GONDOLATOKHOZ ODATALÁLÓ VERS

A könyv címe Jókaitól származik, ezt írja ugyanis: „olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet nem ismerek, mint a magyar”. Nekünk, tanároknak arra kell ügyelnünk, hogy ez a nagyszerű nyelv minél hatékonyabban fejezze ki gondolatainkat. Ennek segítésére születtek az ezredforduló elején a kötet kis írásai. A könyv négy részből áll. A *Szavak, csodálatos szavak* című első rész olyan érdekességeket ismertet, mint a szóhasadás, a szóelvonás, a szóvegyülés; izgalmas etimológiákat mutat be. A második rész címe: *A jól megfogalmazott mondat* – itt a kötőszók, igekötők helyes használatáról, a jelzők jó elhelyezéséről esik szó. A harmadik rész címe: *Heylesírás: a műveltség alapja*. Itt néhány nehéz, kevésbé ismert esetet próbál meg elmagyarázni a szerző. A negyedik rész címe: *Retorika, az érvélt tudomány*. A retorikának az emberhez kell szólania, az embereket kell meggyőz-

nie, hisz akarva-akaratlanul mindig érvelünk: közéletben és magánéletben egyaránt. (Tinta Könyvkiadó)

BARÁTH MAGDOLNA ÉS SZEKÉR NÓRA

SZERKESZTÉSÉBEN:

ÜGYNÖKHISTÓRIÁK A LAJTÁN INNEN ÉS TÚL

Hírszerzéstörténeti tanulmányok. A második világháborút követő években szerke Európában tudták és beszéltek, hogy a lassan magára találó demokratikus Ausztria a fokozatosan egymással szembekerülő szövetségesek titkosszolgálatának bázisa, hírszerzők és kémelhárítók találkahelye, az ügynökök utánpótlásának forrása. A magyarországi menekültek hatalmas tömege, összetétele számos lehetőséget biztosított a hírszerzői hálózatok kiépítéséhez mindkét oldalon. A kötet osztrák, magyar és dán szerzői – a téma elismert kutatói – tanulmányaikban eddig ismeretlen források felhasználásával széles palettán mutatják be a kommunista állambiztonság kötelékében dolgozó magyar hírszerzők ausztriai, németországi és dániai tevékenységét, a szovjet kémelhárítás magyarokat érintő ausztriai megtorló akcióit, a női ügynökök felhasználását a hírszerzésben. A kötet összességében bepillantást enged egy olyan világba, melynek számos részlete még ma is homályban van előttünk. (Kronosz Kiadó)

BENE ZOLTÁN:

ISTEN, ÍTÉLET

A történet a XIV. században játszódik, Károly Róbert és Nagy Lajos uralkodásának idején. Központi alakja, Szórad Lőrinc Zách Felicián kíséretében kerül a királyi udvarba, a királyi család elleni merénylet során az uralkodó védelmére kel, ami örökre meghatározza a sorsát. A regény kulisszái Szeged és környéke mellett Buda, Pádua, Nápoly és Itália, valamint a cselszövés, a háború és a pestis. Nem madártávlatból, hanem a résztvevők szemszögéből lehetünk részesei egy szerteágazó történetnek, nem a középkor makettjét látjuk, hanem ott járunk az utcákon, az erdőkben, istállókban, kocsmákban, hálósobákban, palotákban, s a történetet olvasva ráébredünk, hogy az élet alapvető tényezői és tapasztalatai voltaképp változatlanok: az istenhit is, az ítélet is, a szerelem és a gyűlölet is, a hűség és az árulás is. (Kortárs Kiadó)

KÖNYVÜNNEP KARANTÉNBAN

2020

Két ízben is elmaradt idén hagyományos könyvünnepünk a megszokott fővárosi, Vörösmarty téri megnyitóval és az országos könyvtalálkozókkal együtt, a koronavírus okozta áldatlan helyzet miatt. Ám a könyvkiadók nem pihentek, ezért a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése – a 91. Ünnepi Könyvhétre készülve, amely végül a szeptember végi digitális könyvhétben realizálódhatott – most is gazdag könyvajánló listával jelentkezhetett. Ebből a bőséges kínálatból válogatva adjuk most közre a Lyukasóra folyóirat hasábjain jó pár figyelemre méltó kötet tömör ismertetőjét: mégpedig a kiadók ajánlásával, sorrendben pedig a szerzők neve szerint haladva, megtartva a MKKE alfabetikus egymásutánját.

BENKE LÁSZLÓ:

OTTHONKERESŐ

Benke László: „Nem vagyok elégedett az életemmel. Dühös, mérges vagyok. Haragszom a világra. Könyvem első részében megírtam haragvásaimat, szerelmeimet, otthonkereséseimet. Családom, válásaim, gyerekeim, életem fontosabb történeteit Magyar János bőrébe bújva mondom el. Fölvillantom nagyszüleink, szüleink, önmagunk, gyerekeink és unokáink életét, múltunkat és jelenünket. Szükségünk van közös reménységünkre. A jószág és a szeretet karácsonyi fényében tisztán látjuk, hogy tőlünk függ Magyarország lelkiállapota, gyerekeink boldogabb jövője. Oly sok viszály helyett családjaink gyógyulását kell választanunk és segítenünk.” (Hét Krajcár Kiadó)

BEREMÉNYI GÉZA:

MAGYAR COPPERFIELD

Bereményi Géza régóta várt önéletrajzi regénye elsősorban a gyermek- és ifjúkorral fog-

lalkozik. Iserős lehet nekünk ez a világ csodálatos filmjéből, az Eldorádóból, és Cseh Tamásnak írt dalaiból is. A második világháború után a Teleki téren felnövő gyereket nagyszülei és a Teleki téri piac nevelték.

1956-ban tízévesen éli át a forradalom fordulóit, kamaszkori lázadása és ifjúkori indulása egybeesik a Kádár-rendszer megszilárdulásával. Bereményi önéletrajzában sorra veszi, és ragyogó portrékban örökíti meg élete meghatározó figuráit és találkozásait. Ez a memoár magyar történelem krónikája emberközelből, emellett egy érzékeny művész vallomása. (Magvető Kiadó)

BERTALAN TIVADAR: CSEND/ÉLET

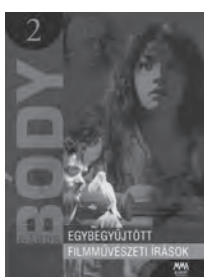

Válogatott elmesélések a díszlettervező szerző rajzaival. Bertalan Tivadar: „A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja vagyok, ahol a színházművészeti szekciója fogadott be. Ez munkásságom természeténél fogva külön öröm, mert a színház a művészetek összességét képviseli. A színpadon az irodalom, a történelem, a színészmesterség, a zene, a tánc, a képzőművészet (festészet, szobrászat, díszlet, jelmez) és számtalan nagy tudást igénylő mesterség szerepet kap. Persze tartozhatnék akár bármelyik más szakosztályhoz, bizonyos tekintetben mindenhol kakukktojás lennék. Olyan kakukktojás, amelynek a héja itt-ott már megrepedt. Az egyik repedésen festék csordogál, ami képpé változik, egy másik repedésen betűk és szavak nyomakodnak elő, hogy szöveggé álljanak össze, egy harmadik részen pedig szinte végtelen celluloidszalag kígyózik elő. Hálásan tapasztalom, hogy művésztársaim és mindazok, akik munkáimmal találkozhatnak, mindezt megbocsátják nekem.” (Napkút Kiadó)

És munkásságom természeténél fogva külön öröm, mert a színház a művészetek összességét képviseli. A színpadon az irodalom, a történelem, a színészmesterség, a zene, a tánc, a képzőművészet (festészet, szobrászat, díszlet, jelmez) és számtalan nagy tudást igénylő mesterség szerepet kap. Persze tartozhatnék akár bármelyik más szakosztályhoz, bizonyos tekintetben mindenhol kakukktojás lennék. Olyan kakukktojás, amelynek a héja itt-ott már megrepedt. Az egyik repedésen festék csordogál, ami képpé változik, egy másik repedésen betűk és szavak nyomakodnak elő, hogy szöveggé álljanak össze, egy harmadik részen pedig szinte végtelen celluloidszalag kígyózik elő. Hálásan tapasztalom, hogy művésztársaim és mindazok, akik munkáimmal találkozhatnak, mindezt megbocsátják nekem.” (Napkút Kiadó)

BÓDY GÁBOR:

EGYBEGYÜJTÖTT FILM-MŰVÉSZETI ÍRÁSOK 2.

Az 1. kötet részben a film „filozófusát”, a filmről gondolkodó Bódyt mutatta be elméleti írásainak, elemzéseinek, javaslatainak közreadásával; másrészt a „poéta”, a művész tevékenységét

is felidézte filmltervek, forgatókönyvvázlatok publikálásával. Jelen kötet ez utóbbit folytatja és egészíti ki Bódy két egész estés játékfilmje

forgatókönyvének, illetve hozzájuk kapcsolódó, különféle jellegű írásoknak a megjelentetésével. A *Psychének* több forgatókönyv-változata ismert, a *Kutya éji dalának* viszont nem létezett hagyományos értelemben vett forgatókönyve. Az *Egybegyűjtött film-művészeti írások* végre teljessé váló kiadása reményeink szerint újabb lendületet adhat a Bódy Gábor művészete körül zajló termékeny eszmecsere folytatásának. (MMA Kiadó)

CSERNA-SZABÓ ANDRÁS:

A TEREMTÉS KORONÁJA

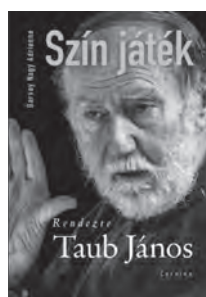

Karanténantológia. Ennek a könyvnek az volt a munkacíme: Korona Expressz. Mert a koronavírus villámgyorsan érkezett az életünkbe, és gyorsvonati sebességgel változtatott meg szinte mindent. Az írók is karanténba kerültek,

igaz, ők addig is dolgozószobájukba zárva töltötték idejük jó részét. A járvány mindenkiben nyomott hagyott, mindenkinek megvan a maga a véleménye róla, mindenki a saját módján és eszközeivel dolgozta fel a traumát. Az írók például írással. Ültek a karanténon belüli karanténban, a dolgozószobájukban, és persze megírták a maguk sztorijait a Covid19-ről. Naplóban, sci-fiben, novellában, tárcában... Van, akinek a száz évvel ezelőtti spanyolnátha jutott eszébe, másnak egy disztópia a korona harmadik vagy negyedik hullámáról, s persze volt olyan író is, aki már az apokalipszis mikéntjén tűnődött. Mi ezeket az írásokat gyűjtöttük most össze egy karanténantológiába, a szerzők mind a kortárs magyar irodalom ismert és elismert szereplői. A kötet szerzői: Bartók Imre, Benedek Szabolcs, Berta Ádám, Csabai László, Cserna-Szabó András, Gerlóczy Márton, Háy János, Horváth László Imre, Horváth Viktor, Kácsr Zsolt, Karafiáth Orsolya, Keresztury Tibor, Kiss Noémi, Krusovszky Dénes, Lackfi János, Mán-Várhegyi Réka, Maros András, Molnár T. Eszter, Szécsi Noémi, Szvoren Edina, Totth Benedek, Zoltán Gábor. (Helikon Kiadó)

DARVAY NAGY ADRIENNE:

SZÍN JÁTÉK

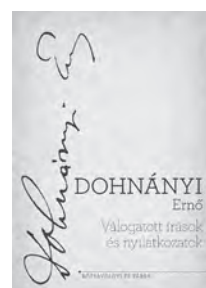

Rendezte: Taub János. Különleges rendezői módszere, amellyel legendássá vált előadásait létrehozta: a jellegzetes „taubiánus” stílus, amely mindegyik rendezésén jól érzékelhető. Az alapanyagának megfelelően ugyanakkor minden rendezésében más és más előadásmód, a forma; művei ma még emlékeztetnek a színházi szakma és a színházszerető közönség

idősebb nemzedékei számára. De a kultúrtörténet eme kiemelkedő, egyedi látásmóddal és páratlanul izgalmas egyéni stílussal rendelkező művészegyénisége, aki ténylegesen nemzetközi hírnevet szerzett a magyar színháznak is, megérdemli, hogy tevékenysége, sikerei ismertebbé váljanak, hogy neve, művészete fennmaradjon az utókor számára is. Darvay Nagy Adrienne könyve elsőként tárja fel részletesen Taub János teljes életművét. (Corvina Kiadó)

DOHNÁNYI ERNŐ:

VÁLOGATOTT ÍRÁSOK ÉS NYILATKOZATOK

Ma már senki nem vonja kétségbe, hogy Dohnányi Ernő (1877–1960) Bartók Béla és Kodály Zoltán mellett a XX. századi magyar zenetörténet egyik legjelentősebb alakja volt. Dohnányi zeneszerzői, karmesteri, előadói

munkásságáról az elmúlt évtizedek kutatásainak köszönhetően egyre többet tudunk. Kévsébé közismert ugyanakkor, hogy szerteágazó tevékenységének köszönhetően, hosszú élete során Dohnányi számos olyan szöveget is írt, amelyek általános zenetörténeti vagy zeneélet-történeti szempontból jelentősnek mondhatók. Emellett igen tanulságosak a különféle minőségében, azaz zeneszerzőként, előadóként, pedagógusként vagy intézményvezetőként adott nyilatkozatainak és interjúinak is. Jelen kötet ezekből kínál válogatást. A különféle hagyatékokból összegyűjtött, illetve sajtókutatások során feltárt dokumentumokat számos magyarázó és kiegészítő jegyzet hozza közel az olvasóhoz. (Rózsavölgyi Kiadó)

FALUDY GYÖRGY:

FRANÇOIS VILLON BALLÁDÁI FALUDY GYÖRGY ÁTKÖLTÉSÉBEN

Faludy György, Toronto, 1988: „Villon versei formailag éppoly nehezek, mint tartalmilag, tele vannak helyi és személyi vonatkozásokkal. Egyedül a Testamentum 50-60 oldal jegyzetét igényel; célzásai nehezen, néhol egyáltalán nem érthetőek. Az volt a célom, hogy a nagyközönség számára is érthető Villon-fordítást adjak, mely híven reprezentálja a XV. század és Villon szellemét. Hogy Villont érthetővé tegyem, rövidítettem és megtoldottam, egyszerűsítettem és komplikáltam, ahol ezt szükségesnek vagy

helyesnek találtam. Villon zsványnyelvét, jobb híján, a korszerű argóval pótoltam. A magyar fülnek – balladánál – igen disszonás francia stanza helyett versenként más és más formát választottam. Semmilyen anakronizmustól, semmilyen szabadságtól nem ijedtem meg, és amennyire lehetséges, még a Villon-verseknél is jobb verseket igyekeztem adni.” (A kötetet két kiadó is megjelentette: a *Helikon Kiadó Keresztes Dóra* rajzaival és az *Európa Könyvkiadó*)

FERDINANDY GYÖRGY:
KÖNYV A VILÁG VÉGÉN

A szerző új kötete a kiadónál 2008 óta megjelenő előző kötetéhez hasonlóan egy-másfél év lenyomata. A benne foglalt írások 2019 januárja és 2020 márciusa között születtek, a szerző két otthonában, a születésétől adott Bu-

dapestben és az időskorban, a kubai és Puerto Ricó-i identitású feleségét, María Teresa Reyes tanárt, műfordítót követve felfedezett Miami-ban. Írásain ezúttal is erőteljes nyomot hagy a kétlakiság, az itt- és ottlevés átka és adománya. (*Magyar Napló Kiadó*)

GEORGI MARKOV:
AZ ORBÁN-JELENSÉG

Mit lát egy Magyarországon évente hónapokat eltöltő külföldi a magyar politikából? Hogyan vélekedik egy délkelet-európai volt alkotmányjogász és sportdiplomata a jelenlegi magyar kormányfőről? Lehet-e kívülről

objektíven látni egy másik ország bel- és külpolitikájának jellemzőit, tendenciáit? Georgi Markov bolgár közéleti személyiség Orbán Viktor portróját megrajzoló kötete alapján érdekes válaszokat fogalmazhat meg az olvasó az előzőekben feltett kérdésekre. A témaválasztás indoklása a saját hazájában kialakult kíváncsiság az elmúlt évtizedek magyar politikája és annak vezető személyisége, Orbán Viktor tevékenysége iránt. A személyes ismeretség alapján is megformált vélemény legfontosabb témakörei közé tartozik a demokráciafogalom értelmezése és gyakorlata, a kereszténység helye és szerepe a mai Magyarországon, a gazdaságpolitika, az alkotmányozás, Brüsszel és az Orbán-kormányok kapcsolata, és a sportpolitika sem maradhat ki természetesen. A kötet 2019. őszi bulgáriai megjelenése és ottani zajos sikere után várja magyar olvasóit jobb- és baloldaltól egyaránt. (*Kairosz Könyvkiadó*)

GRYLLUS VILMOS:
VÍZCEPPMESÉK

Gryllus Vilmos: „Szerettem esténként mesélni a gyerekeimnek. Legjobban fejből, csak mondani, ahogy jön. Ezek a mesék aztán többször is előkerültek, alakultak, véglegesedtek. Itt van most közülük kettő. Az első a fiamnak mesélgettem, a másodikat a lányomnak. De rég volt! Örömmel idézem fel őket, hátha nektek is tetszenek majd. És persze hogy a természetről szólnak, mi másról? Az egyik egy vízcepp, a másik egy felhő története. Fogadjátok szeretettel!” (*Central Könyvek*)

GYÖRFI KÁROLY:
EURÓPA FELSZÁMOLÁSÁNAK FŐ TÉNYEZŐI

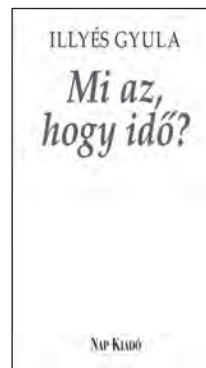

A vegyész-mérnök végzettségű szerzőnek ez az ötödik könyve. Az előző kettő, a *Keresztényüldözés a 21. század elején* és az *Európa értékrendi válsága, úton a vég felé* nagy visszhangot kaptak a médiában, és

sok könyvbemutató is volt. Ez a könyv arra az óriási veszélyre szeretné a közvélemény figyelmét felhívni, amely a hagyományos Európa felszámolásával fenyeget történelmileg rövid időn – néhány évtizeden – belül. A felszámoláshoz vezető fő tényezők közül a szerző elsőknek az európai kereszténység helyzetét, a Nyugat-Európában általános keresztényellenességet tárgyalja. Ebben a részben van a *Keresztény egyházak vezetési válsága* című fejezet is, amelynek beillesztésén vagy kihagyásán a szerző sokat gondolkodott. Végül betette, mert úgy vélte, hogy a keresztény egyházak vezetőinek nagy a felelőssége az Európában kialakult helyzetért. Külön fejezetek foglalkoznak az európai keresztény alapértékek elutasításának kérdésével, hiszen ezeknek az értékeknek az ápolása, erősítése is kellene a hagyományos Európa megmaradásához. A könyv nagy terjedelemben mutatja be az európai közvéleményt erősen foglalkoztató bevándorlás, bevándoroltatás témakörét. Ezt tartja ugyanis az előbb említett két belső tényező mellett a harmadik, külső, fő tényezőnek, mely Európa felszámolásához vezet. Mivel a behozott idegen kultúrájú, civilizációjú, vallású, gondolkodásmódú tömegek 97-98 százaléka muszlim, ezért egy külön fejezet mutatja be az iszlám lényegét. Olyan tényeket tartalmaz ez a rész, amelyeket a széles közvélemény túlnyomó többsége nem ismer. Döbbenetes a nemzethalálhoz legközelebb álló öt ország helyzetének a bemutatása, de az integráció teljes kudarcáról és az EU vezetési válságáról írott fejezetek is. Végül a szerző arra

a nem veszélytelen kérdésre is keresi a választ, hogy kinek az érdeke a hagyományos Európa felszámolása? (*Püski Kiadó*)

ILLYÉS GYULA:
MI AZ, HOGY IDŐ?

Elfeledett írások. Az Illyés-kiadások legfrissebb eredményeként most egy új szemléletű kötetet tarthat a kezében az olvasó. Az eddig felsorolt művek elkészítéséhez elegendhetlen kutatások során egyre több, Illyés Gyula által írt publicisztika és ki-

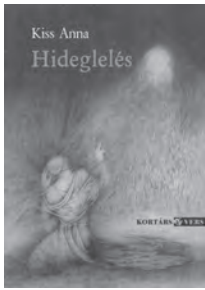
adásra váró novella került elő. Olyan elfeledett írások, amelyek vagy kiadatlanul lappangtak, vagy első megjelenésük után már nem kerültek gyűjteményes kötetbe. A tárcák, pamflettek, rövid esszék első darabjai az 1930-as évek elején keletkeztek, míg az utolsók az 1970-es évek végén, így lényegében átívelnek az egész életművön. Ezen írásokból egy új kép tárul elénk a szerzőről: ez az Illyés Gyula éppolyan érzékenyen reagál a társadalom működésének hibáira vagy az emberi természet jellegzetességeire, mint a *Puszták népe* írója, azonban témáiban szívesen merít a hétköznapi élet apró, jelentéktelennek tűnő pillanataiból. És teszi ezt a tőle megszokott iróniával. E ritka és elfeledett írások elsősorban szórakoztatni, elgondolkodtatni akarják az olvasót, egy-egy pillanatra kiragadni saját mindennapjaiból. (*Nap Kiadó*)

KATONA TAMÁS-RÁDAY MIHÁLY:
AZ 1848/1849-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC EMLÉKHELYEI

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményeihez kötődő helyszíneket mutatja be háromkötetes sorozatunk, melynek most jelenik meg az utolsó része. A harmadik kö-

tet a résztvevők és a hozzájuk tartozó emlékhelyek ábécérendbe szedett lexikona. Számtalan képpel, adattal, életrajzzal teljes áttekintés nyújt a hazai és a határon túli területek emlékhelyeiről. Az 1848/49-es emlékhelyek bemutatásán dolgozó kiváló történészek közreműködésével tizennégy évig készült, számtalan helyen forgatott és a közszolgálati televízió adásaiban bemutatott műsorsorozat képei, helyszínei és az akkor elmondottak szerepelnek, kiegészülve a legújabb kutatások eredményeivel. A sorozat minden, a téma iránt érdeklődő, a történelmet kedvelő olvasónak, valamint tanároknak és diákoknak kötelező olvasmány! (*Corvina Kiadó*)

**KISS ANNA:
HIDEGTELEÉS**

E verskompozíció önfeltárási módon a lelki és poétikai világ tájait mutatja be az olvasónak. A gyermekkori ártatlanságot, de egyben kiszolgáltatottságot szimbolizáló rongybaba-motívumával indul, aztán az egyéni hang és világ megtalálásán át nyit a nagyvilág felé a felvillanó, átpoétizált úti emlékekkel. Mindeközben a sajátos költői világ és jellegzetes motívumrendszer tartja egyben a textust. Centrális helyet kap a könyvben a korábbi, *Genitivus*-kötet (1995) *Bagolyasszonyka* én ciklusa, mely a Nagy László-szerelem dokumentuma, a költő Kiss Annának címzett autográf leveleivel, rajzaival. Egyfajta számadáskötet ez, amely a lírai önéletrajz kibontakozásáról, az életmű gondolat- és motívumrendszerének folytonosságáról, a megújulásról tanúskodik, s egyúttal hitet tesz a költői szerep vállalásáról. (*Kortárs Kiadó*)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ:

ÉDES ANNA

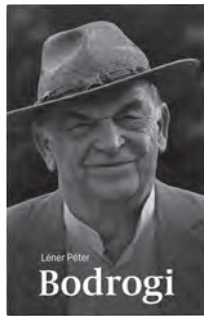
Kosztolányi Dezső utolsó és egyben egyik legismertebb regénye, Édes Anna drámai története az első olyan *Édes Anna*-kiadás, amely a szerző életműsorozatában megjelent kritikai szöveget közli, javítva a közel száz év során rárakódott szövegromlást és helyreállítva a politikai cenzúra törléseit. (*Poket Zsebkönyvek*)

LACKFI JÁNOS:

SZÁLL A KAKUKK A FÉSZRE

Lackfi János új könyvét nem kell túl komolyan venni: bolondozás ez, a képzelet képtelen játéka – milyen posztok születhettek volna, ha van Facebook Jézus idejében, vagy a reformáció korában, vagy a francia forradalom alatt. De vannak a könyvben képzelt párbeszéddek is, melyekben a magyar költészet jeles alakjai a zord és földhözragadt valósággal szembeszülnek: Petőfi például a *Nemzeti dal* soráival biztatja egy honfitársát, aki ezt zaklatásnak veszi; Léda pedig egy kicsivel több aktivitást várna el Adytól a *Héjanász* borongós sorai helyett. Lackfi János, mondhatni, tiszteletlenül bánik a történelem nagy alakjaival és a magyar irodalom zseniális alkotóival, de emögött a tiszteletlenség mögött mély szeretet, rengeteg ismeret és persze remek humorérzék bújik meg. (*Helikon Kiadó*)

**LÉNER PÉTER:
BODROGI**

Az ország egyik legnépszerűbb színészeivel és egyben munkatársaival és régi barátjával beszélget Lénér Péter, a József Attila Színház egykori igazgatója, főrendezője, több színházi tárgyú könyv szerzője: színházról, családról, szerelemről, múltból és jelenről. Bodrogi Gyula életének legfontosabb szereplői is megszólalnak a kötetben, melyet ritkán látott színházi és családi fotók egészítenek ki. (*Corvina Kiadó*)

ÖRKÉNY ISTVÁN:

BABIK / EGY NÉGYKEZES REGÉNY TANULSÁGOS TÖRTÉNETE

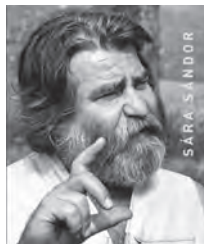

Babik. 1954-től novella, kisregény, hosszú időn át dédelgetett, de hatalmas szóval félresöpört (Bacsó Péterrel és Makk Károllyal közösen írt) forgatókönyv címszereplője, majd a *Pisti a vérzivatarban* főhősének egyik előképe Babik, aki végigkísérte pályáján Örkény Istvánt. Legenda, az írói szemlélet szinte titkos névjegye lett belőle, hiszen egy irracionális világ dicső figurája, aki mögött nincs valóságos ember, csupán kitaláció, maga a hazugság, manipuláció. Nem véletlen, hogy a korábbi közös „babikolás” nyomán megszületett Bacsó-film, *A tanú* tíz évig nem kerülhetett nyilvánosság elé. Akárcsak a *Pisti*...

Egy négykezes regény tanulságos története. A kezdő évszám ugyancsak 1954, a folytatás szintén negyedszázados. Hogyan futott zátonyra Örkény és Déry Tibor közös munkája, és hogyan lehet e „vállalkozásra” utóbb kesernyés önróniával tekinteni? Egy regény regényét olvassuk, amelyet Örkény István a halála előtt egy évvel írt. (*Helikon Kiadó*)

PINTÉR JUDIT:

SÁRA SÁNDOR

Hogyan is lehetne beszélni Sára Sándorról, aki izzig-vérig vizuális művész volt? Képekkel, képekben! Életét és művészetét az igazság keresésének és feltárájának igénye, valamint a mindenkori alávetettek iránti szolidaritás vezérelte. Az életmű legfontosabb pontjait össze fogó reprezentatív album méltó emléket kíván állítani a sokoldalú – rendező, operatőr, fotós, tévéigazgató – művésznek. A kötetben gazdagon illusztrált írások és közel

kétszáz fotó eleveníti fel kivételes személyiségét és művészetét. (*MMA Kiadó*)

POZSGAI ZSOLT:

BESZÉLNEK BENNEM

Pozsgay Zsolt: „Legújabb drámakötetembe olyan művek kerültek, amelyekben elsősorban valós történelmi vagy élő személyek szerepelnek. Akiket a megírásakor faggattam, és akik válaszoltak bennem.

Köszönöm, hogy szóba álltak velem. A drámaíró számára külön csoda, amikor a műben előhívott alakok tőle függetlenül életre kelnek, és beszélnek, mesélnek. Én csak közvetítő leszek, médium. A drámák egy része bemutatásra került vagy premier előtt áll.” (*Püski Kiadó*)

SPIRÓ GYÖRGY:

MALACCAL TELJES ÉVEINK

Spiró György új könyve egy hosszabb és két rövidebb esszét tartalmaz, amelyek felfűzhetők az 1969-1989-2019-es évszámokra. A címadó esszé önéletrajzi történet, személyes visszaemlékezés az Eötvös Collegiumra, amelynek Spiró György is tagja volt a hatvanas évek második felében. Az írásból megismerjük a kollégium belső szokásait, rítusait, mindennapjait. Spiró a rá jellemző módon nemcsak felidézni a korabeli eseményeket, hanem elemzi is azokat: kik és miképpen találkoztak akkor a Ménesi úton? Honnan érkeztek a népiek és az urbánusok, hol volt az a hely – szellemi és fizikai értelemben –, ahol együtt lehettek, és milyen életutak – kelepccék, zásut-cák – vártak rájuk a továbbiakban? Mintha az *Álmodtam neked* novelláinak személyességét vegyíténénk a *Tavaszi tárlat* keserű történelmi antropológiájával – így lesz ez a mesteresszé portré és tablóképek egyszerre. A két rövidebb esszé közül az egyik 1989-cel, a másik pedig a jelen és a jövő politikai-társadalmi kilátásaival foglalkozik. (*Magvető Kiadó*)

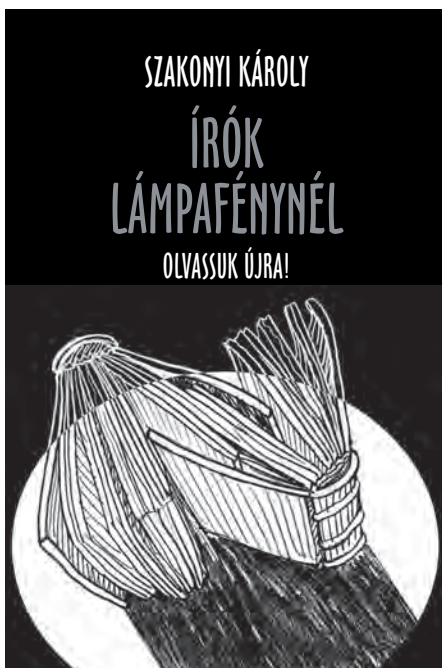
SUMONYI ZOLTÁN:

TESSÉK MONDANI, MILYEN VALLÁSÚ?

Irodalmi anekdoták. Sumonyi Zoltán szerencsére nemcsak nemzedékének egyik, többek közt József Attila-díjjal elismert költője, hanem rádiós újságíróként is dolgozott a 70-es évektől kezdve, így a kortársak közül mindenkiel beszélt, mindenkit ismert, mindenkiről van legalább egy ütős sztorija. A könyv vicces anekdoták füzere, amelyből megtudhatjuk, hogyan játszott az emberek idegeivel Weö-

res Sándor, milyen volt telefonbetyárnak Karinthy Ferenc és Örkény István, hogyan játszotta el Szabó Lőrinc a perfekt francia, értelmiségi juhászt. Az összes történet hiteles, mert Sumonyi vagy jelen volt egy-egy eseménynél, vagy a szereplők mesélték el neki. A könyv rendhagyó irodalomóra és egy csipetnyi huszadik századi történelem egybegyúrva. (Corvina Kiadó)

SAKONYI KÁROLY:

ÍRÓK LÁMPAFÉNYÉNÉL

Ebben a kötetben a Kossuth-díjas szerző azokról a rangos íróársairól ad közre személyes hangvételi portrékat, akik kortársaink számítottak ugyan, de, sajnos, már nincsenek közöttünk. Szakonyi szubjektív látásmódját itt többletként kapja az olvasó, hiszen gyakran a felidézett közös élmények teszik még teljesebbé a szerző válogatását.

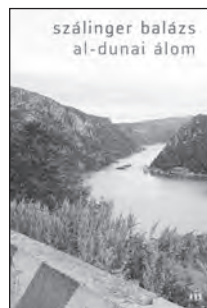
Szakonyi így ajánlja olvasói figyelmébe kötetét: „Azok az írók, akik kortársaink voltak, de már több-kevesebb ideje elköltöztek a földi pályáról, az irodalmi és a nem irodalmi élet feledékenységé miatt az új olvasó generációk előtt, sajnos, lassan ismeretlenek. Úgy gondoltuk, hogy némi bevezetéssel tegyük közzé egy-egy novellájukat, hadd gyönyörködjünk bennük, hadd legyenek újra elevenné leírt szavaik és gondolataik, mint akkoriban, amikor frissiben megjelentek... Ez a könyv a *Lyukasóra* folyóiratban megjelent *Olvassuk újra!* rovat darabjait gyűjti össze azzal a reménnyel, hogy az említett írók és a közzétett novellák

felkeltik az érdeklődést a szerzők más, polcon és könyvtárakban megtalálható művei iránt is. Remélve azt is, hogy tanárnak és diáknak egyaránt segítséget nyújt a kortárs irodalom megismeréséhez. De legalábbis pótolja azt, amire a magyarórákon nem jut idő.”

A kötetben Szakonyi *negyvenkilenc íróársára* portréját eleveníti fel: Bertha Bulcsutól, Cseres Tibortól, Déry Tibortól kezdve, Lázár Ervinen, Mészöly Miklóson, Örkény Istvánon át Tamási Áron, Veres Péter és Vészi Endre alakjáig. (Magyar Írók Egyesülete, *Lyukasóra-könyvek*)

SZÁLINGER BALÁZS:

AL-DUNAI ÁLOM

„A valósággal való egyezés nem a véletlen műve. Hanem a költői képzeleté” – szól a figyelemzavaró és a könyv elején – és valóban. Szálinger Balázs első prózai kötetében a költői fantázia találkozik a realizmussal. Az Al-dunai álmom egy utazás krónikája: Szálinger Balázs 2018 tavaszán a Vaskapu-szorosban töltött egy hónapot feleségével és születendő fiukkal. A Vaskapu nemcsak Jókai Mór *Az arany ember* című regényéből lehet ismerős, a helyszín ma is a történelmi-földrajzi közelség és ismeretlenség határmezsgyéjén mozog. Egy sokarcú és sokmúltú terület feltérképezése, utazás időben és térben, a történelemben és a személyes életben: az Al-dunai álmom friss és üdítő olvasmány, egy kevésbé ismert terület izgalmas útirajza. (Magvető Kiadó)

SEZEMADÁM GYÖRGY:

LÉLEKSZKAFANDER

a második világháború után kifosztott budai polgári réteg küzdelmes helykeresésének kordokumentuma is. (MMA Kiadó)

TÖKÉCZKI LÁSZLÓ:

A BOHÉM ZSENI – GRÓF ANDRÁSSY GYULA SZELLEMI-POLITIKAI ARCÉLE

Andrássy Gyula (1823–1890) a magyar történelem egyik legkiemelkedőbb alakja, mégis alig beszélünk róla. A kiegyezés társszerzőjeként ő lett a dualizmus korának első miniszterelnöke. Kivételes politikai tehetség volt. A szabadság szerelmese, igazi romantikus hős,

a reálpolitika mestere. Lelkes, de nem fanatikus. Művelt, de nem kioktató. Hagyománytisztelő, de nem a múltba ragadó. Megfontolt, alapos, de nem kukacoskodó. Nagyvonalú, méltányos és mindenkor szórakoztató.

Andrássy Gyula szikrázó személyisége és politikai teljesítménye révén kiemelkedett kortársai közül. Tökéczki László (1951–2018) a túlnál korán elhunyt. Széchenyi-díjas történész a tőle megszokott eleganciával és szerénységgel állítja elénk Andrássy Gyulát. A könyv megjelenését már nem érthette meg. (Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány)

AZ ÉV VERSEI – 2020

Ahogy a borász válogatja szemenként a szőlőt, azzal a gonddal és szeretettel készül ez a reprezentatív gyűjtemény. Hagyományainkhoz híven a kötet mintegy negyven magyarországi és határon túli magyar folyóirat

közlése alapján az elmúlt év legjobb verseiből nyújt színvonalas, sokoldalú válogatást. A kötetben idén *kilencvenhárom költő* szerepel, a legidősebb a közelmúltban elhunyt Tornai József, a legidősebb élő költő az idén nyolcvankilenc éves Czigány György, a legfiatalabb pedig a tizenkilenc éves Nagy Lea – írja a kötet szerkesztője, Zsille Gábor. (Magyar Napló Kiadó)

AZ ÉV NOVELLÁI – 2020

Immár tizenkilencedik éve jelenik meg ez a népszerű antológia is. *Az év novellái* és *Az év versei* – amelyek a magyar irodalmi élet színe javát tárják az olvasók elé – mintegy negyven magyarországi

és határon túli magyar folyóirat közlése alapján az elmúlt év legjobb novelláiból és verseiből nyújtanak színvonalas, sokoldalú válogatást. A magyar széppróza napja, 2020. február 18. alkalmából megjelent novella-antológiában harminchárom magyar kortárs író munkája szerepel. A novelláskötetet Erős Kinga és Bíró Gergely szerkesztette. (Magyar Napló Kiadó)

Összeállította: Sághy Ildikó

SZAKONYI KÁROLY

Utak a forradalomhoz

Zsebők Csaba

Ezerkilencszázötvenhat október 6-án, Rajk László újratemetése napján a Kerepesi temetőből mintegy kétszáz-kétszázötven főnyi bölcészhallgató, köztük néhány képzőművészettel, nemzeti színű zászlóval demonstratív sétára indult, előre megbeszélt irányvonaluk érintette a Sztálin-szobrot, itt a Hunyadi László operából a *Meghalt a cselszövő* kórusdalt énekelték, majd a jugoszláv nagykövetség előtt éltették a jugoszláv–magyar barátságot, az Andrássy úton eljutottak a szovjet követséghez, ahol először hangzott el, hogy „*Ruszkik haza!*”. A követség egyik ablakán meglibbent a függöny, nyilván Andropov kémlelt ki, de más nem történt. A diákság innen a Batthyány-mécseshez vonult, Gömöri György bölcészhallgató, az urbánusok vezéralakja elszavalta József Attila *Hazám* című versét. *Máté Imre*, szintén bölcészhallgató, költő, akinek *A szent tehének* című verse politikai indulatával akkor felért Petőfi *Nemzeti dalával*, a *Kolhoz Kör* tagjaival volt jelen, voltaképpen ők szervezték az október 6-i demonstrációt, amikor még nem tudták, hogy az a nap nemcsak az aradi vértanúk gyásznapja, de Rajk újratemetése is lesz. De tartották magukat a tervhez, ők is kivonultak a Kerepesibe, majd a temetés után onnan kezdték békés *sétájukat*. A *Kolhoz Kör*be tartozó bölcészek jórészt vidéki származásúak voltak, ezért tartották magukat népieknek, az értelmiségi, polgári szülők gyerekeit pedig urbánusoknak. De ez nem okozott széthúzást (az csak a rendszerváltás után ütötte fel a fejét).

A *Kolhoz Kör* megalakulása *Molnár József* latintanárra, valamint *I. Tóth László* dékánra és helyettesére, *Varga János* nevéhez fűződik, ők hozták létre ezt a félillegális csoportot, amelybe az „elitből” válogatták ki a politikailag megbízható hallgatókat. A szervezéshez jó alkalom volt a vizsgáztatás, a kollokváló diáknak olyan kérdéseket tettek fel, amelyekből kitűnhetett véleménye a Rákosi-rendszerről. Főleg azok közül választottak, akik falusi szülei sorsát ismerve úgy látták, hogy gyökeres változásokra van szükség. A csoport a Várban lévő Fehér Galamb vendéglőben jött össze, komoly és heves viták zajlottak itt a parasztság helyzetéről, a szovjet csapatok itt-tartózkodásáról és egyéb kényes kérdésekről. Ha spiciliveszély támadt, a rokonszenvező pincér jelzett, és rögtön átváltottak vonalas beszédre. *Kabdebó Lóránt* is tagja volt a körnek, később sokat írt is róla, megemlékezve *I. Tóth László* professzorukról, aki a forradalom mártírja lett. („1956. október 25-én egy előre bejelentett tárgyalásra vezette a küldöttséget, hogy megértesse, az egyetemi ifjúság nem felfordulást akar, hanem a szabadság rendjét.” De a Pártközpont őrsége tüzet nyitott, és halálos lövés érte.)

Zsebők Csaba *Tiszta szívvel 1956-ban – A „Kolhoz Kör” a forradalom (egyik) szellemi előkészítője* című könyve tekinti végig ennek a csoportnak a történetét. Annyi évtizeddel '56 után és ismerve a forradalomról szóló dokumentumok, emlékezések sokaságát is felfedezészámba megy ez a könyvecske. Alig másfél száz oldalán olyan eseményeket

ismerhetünk meg, amelyek előkészítői voltak annak a napnak, amely a lengyelek iránti rokonszenvtüntetésből a magyar történelem egyik legdicsőbb pillanata lett, az október 23-án kitört forradalom.

Sokszor emlegettük a *Tiszta szívvel* című folyóiratot, de kevésbé ismerjük a történetét. *Máté Imre* bölcész írja visszaemlékezéseiben, hogy mivel a *Kolhoz Kör*hez tartozók elvesztették befolyásukat az Egyetemi Ifjúság című lapnál, elhatározták egy saját, független lap kiadását. A szerkesztőbizottságban ott volt *Kabdebó Lóránt* is. Az orgánumban, amely október első harmadában jelent meg, friss hangvételű tanulmányok, versek, oktatási javaslatok – mint például az orosz nyelv fakultatívva tételének követelése – voltak olvashatóak, és lelkesítő befolyással bírt a vidéki egyetemek hallgatóinak körében is. Csak egyetlen száma jelenhetett meg, utolsó példányig elfogyott, ma sem lehet hozzájutni, csupán egyetlen archív példányról tudnak. *Máté A szent tehének* című verse a lap egyik legbátrabb írása volt. De hiszen, mint az akkor huszonegy éves főszerkesztő vallotta, egyetemi lapjuknak az volt a szerepe, hogy előkészítse egy forradalom kirobbanását alkalmas időben.

A népiek törekvésével szemben az urbánusok úgy érezték, lemaradnak, ezért egységfrontot javasoltak. *Kéry László*, a világirodalom professzora azt ajánlotta, hogy fuzionáljon a két folyóirat, vagyis a *Tiszta szívvel* című azzal, amelyet Gömöriek terveztek. De *Máté* ebbe nem ment bele, annál is inkább, mert az a lap még csak terv volt. Ezáltal külön akcióra készítették őket. Gömöri lengyel szakos volt, alaposan ismerte a lengyel helyzetet, így ők szervezték a szimpátiatüntetést a lengyelek javára.

Zsebők Csaba könyve visszavisz minket '56 nyarára. Nyugtalan nyár volt, az *Irodalmi Újságban* szokatlan hangvételű cikkeket lehetett olvasni, neves, a kurzusnak megfelelni akaró szerzők most egyszerűen más hangot ütöttek meg, éles kritikákkal illették a személyi kultusz idejének irodalmát, önkritikákat lehetett hallani, a szépirodalom levetkőzte a sematizmust, a gyors enyhülés egykettőre meghozta az olvadást. Az építőmunkások szövetségének székházában a múltat leleplező előadások hangzottak el érdeklődő tömegek előtt, működött a Petőfi Kör, az emberek fellélegezve, de a múlt tapasztalataiból okulva óvatosan figyelték a változó eseményeket. Akik nem voltak közel a szellemi körökhöz, például nem tartoztak az egyetemek világához, nem tudhatták, a fiatalok körében milyen szellemi törekvések, előkészületek viszik előbbre és előbbre a történelmi eseményeket.

Van egy különösen figyelemre méltó epizód a könyvben. *Máté Imre Rozsdásodik az ősz* című, '56 szeptemberében írt verse kézzől kézre járt. „*Rozsdásodik az ősz már / vérvörösen. / Itt-ott vérfolt csillog / a leveleken. / Ha lehullik a földre / a sok levél, / szomorú lesz az utca / és csupa vér.*”

Felfigyelt erre a verse *Benke Valéria* is. *Máté* jól ismerte, professzora lányának volt osztálytársa. Nyíltan szidta előtte a rendszert. Az váltig csitította, hogy igen, vannak hibák, de... Aztán egyszer rákérdezett a verse, hogy az vajon csak fantázia, vagy terveznek valamit? *Máté* próbálta elviccelni a választ, de *Benke* aggódalmasan figyelmeztette, hogy vigyázzanak, mert figyelik őket. És valamit még elárult, ami nagyon fontos és érdekes! Emlékeztetett az '53-as berlini felkelésre, amelyet levertek. Szerinte sok jel mutat arra, hogy a hatalomnak jól jönne egy kis zendülés. Szálin halála után a csatlós államok vezetői félnek, hogy leváltják őket. De ha egy lázadást levernének, bizonyíthatnák, hogy szükség van rájuk. Ezért provokálni akarnak. „Pártunk és államunk” érdekelve lett volna egy könnyen leverhető forradalomban '56 őszén. Csakhogy nem forradalmacska tört ki, hanem szabadságharc!

Az *Oikosz Alapítvány* még tavaly adta ki *Zsebők Csaba* könyvét. A visszaemlékezésekre, szakirodalomra, levéltári forrásokra alapozott munka felfrissíti emlékezetünket 1956 történelmet formáló napjairól. ♦♦

SZUHAJ KATALIN – VEREBES EDIT

LEGYŐZÖTT HATÁROK

Őszi séta a megújuló Szolnoki Művésztelepen

A felújított Szolnoki Művésztelep

Akora őszi szellő a Zagyva folyón lefelé indul, finoman meglegyinti a fővénykerítéseket, aztán táncolva bukdácsol át az ösvényeken, egészen a kacskaringós partot határoló erdősávig. A víz áttetszően zöld, és a mélyén félénken remegnek a hínárok. A Zagyva folyó felett magasodó híd e különös világok felett átívelve vezet a Szolnoki Művésztelepre.

A hídon átkelve, a letűnt idők hangulatát megidéző Várkapu bővületében, ahol a Zagyva finoman belefolyik a szőke Tiszába, az arra sétálók hirtelen megtorpannak és tisztelettel áldoznak az előttük kibontakozó látvány előtt: már az Árpád-korban is állt itt egy földvár, amit aztán a török időkben I. Ferdinánd parancsára végvárrá bővítettek – ez volt az úgynevezett szolnoki vár – amely a török fenyegetettség miatt stratégiai szerephez is jutott a XVI. században.

Az elénk táruló színpompás, szabálytalan alakú Várkapu mögött harmonikusan terül el a Szolnoki Művésztelep. Elkalandozik tekintetünk a napfényes, sík Alföld felett egészen a távolban derengő horizontig. Alattunk a folyó sodrásában keringő, a melegben vidáman hápogó, hideg őszi napokban összebújó kacsák és vízmadarak rezervátuma. A terebélyes facsoportok között suhog a szél, mintha rejtett üzenetet hozna távoli országok felől.

Itt, a Zagyva folyó partján, a régi vár helyén, egy hatalmas park mélyén megbúvó két épület hat-hat műtermében a háborúk okozta pusztí-

tás, a rendszerváltások, felújítások és újjáépítések ellenére, száztizennyolc éve folyamatos alkotómunka folyik. A Szolnoki Művésztelep épületei harmonikusan pihennek meg az őszi fényben és nagyvonalúan adnak randevút az oszlopaik és tornácaik alatt megbúvó szemlélődőnek. A parkban immáron tovaszáll a nyári meleg, hogy átadja magát az októberi színharmóniáknak: akár egy Palladio által megálmodott színpadi díszlet, az épületek arányait harmonikusan formálta hosszú évtizedek történelme, hogy a 2020-as években megújult formában táruljon az ide látogató közönség elé, mégis visszakanyarodva a dicső múlt emlékeihez. Az építészeti összhanghoz hozzáadódik az épületeket belakó művészek jövés-menése,

a beszélgetések keresetlen bája: a művésztelep éppoly sokszínű palettát tart felénk a művészek életvitelében, művészi útkeresésükben, mint az árnyas park látványában.

Két hónapja költözött vissza az élet a százéves falak közé, lassan helyreáll a rend, és az alkotás terpentínillata lengi be a találkozások örömteli pillanatait. A Szolnoki Művésztelep sokadik felújítását éljük, de a távol töltött idő nem állíthatta meg a művészettörténet kocsija kerekét, a telep életét mozgató művészeti iroda nem lankadó lelkesedéssel tervez, szervez és alkot. Alkot, hiszen minden új tárlat egy új világ, a benne helyet kapó művek pedig az őket alkotó művészek teljes univerzumának lenyomatai.

A MANK és a Szolnoki Művésztelep pályázata – 2020

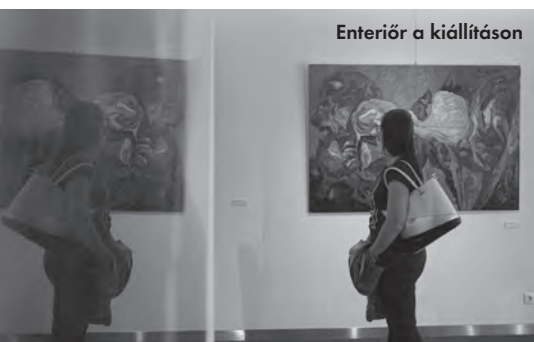
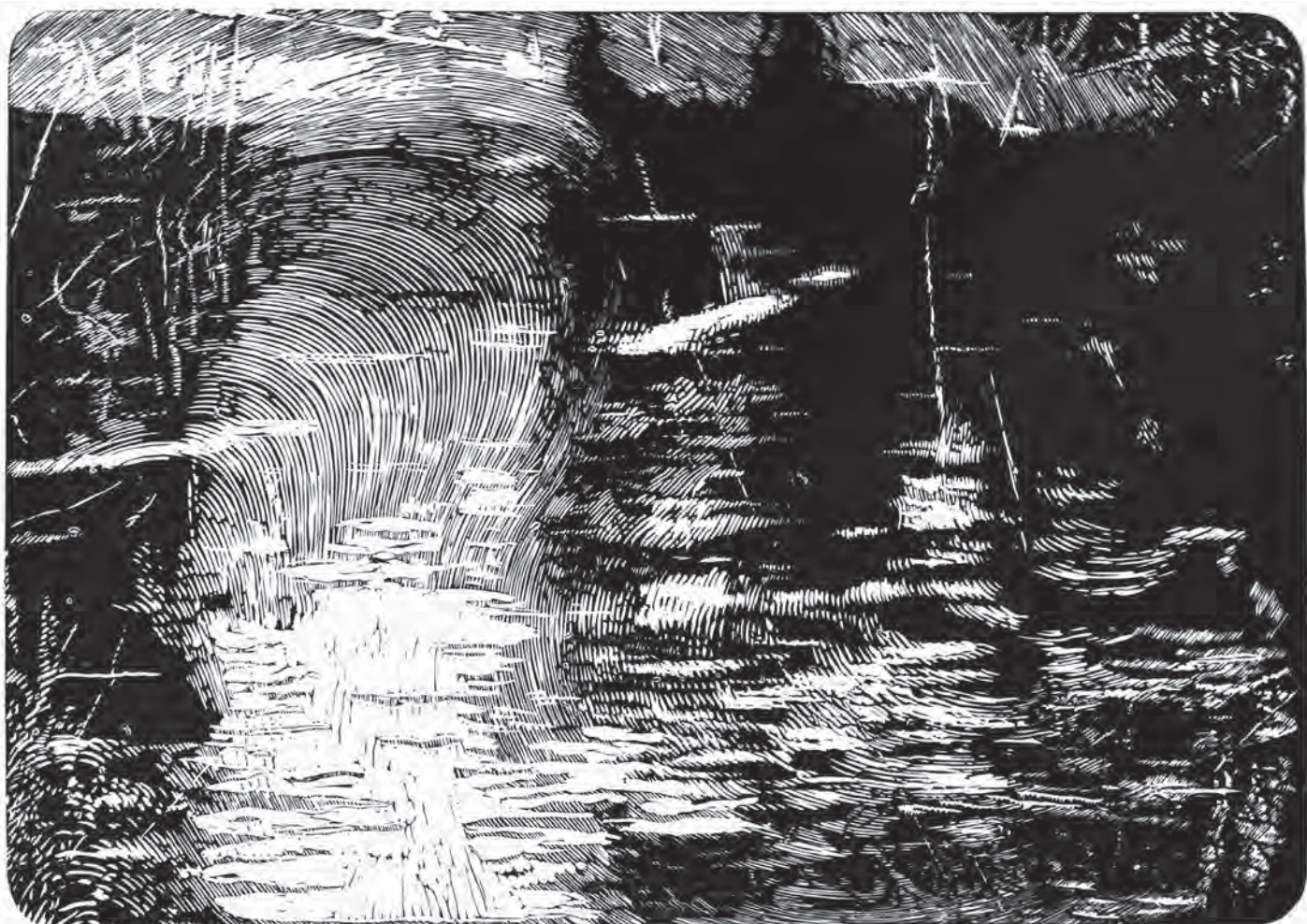
Még ki sem csomagoltak a tornácukon meglátódva álló művészek, máris egy nagyszabású kiállításra kaptak felkérést.

A Szolnoki Művésztelep és a MANK Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Kft. közös projektbe kezdett, művészeti pályázatot írt ki. A *Kép/Test/Lét* című országos projekt keretében *Legyőzött határok* címmel hirdette meg a szolnoki pályázatot, melynek elsődleges célja az volt, hogy az alkotóművészet területén tevékenykedő jelentős vidéki művészközösségeknek megjelenési lehetőségeket biztosítson, támogassa a művészek lokális megszólítását és közösségé formálását, ezáltal a különböző művészeti területek közötti összhang megteremtését, valamint a helyi és térségi művészeti élet erősítését.

A nagy sikerrel megrendezett kiállításnak az

Enteriőr a Legyőzött határok kiállításán

Aba-Novák Agóra Kulturális Központ nagyszerű kiállítótere adott otthont, ahol a zsűrizés után ötvennégy művész munkája került bemutatásra. Határaink legyőzése az emberi élet legnagyobb kihívása, ezen belül a testi határok elérése, meghaladása vagy ennek teljes elengedése már az elme határait is feszegeti. Ennek megfelelően a kiállító művészek által körbejárt téma bemutatásának eszközei és látásmódja széles spektrumon mozog a kiállításon, utazásra hívva a nézőt a lélek finom rezdülésétől az izmok vad, ígérettel teljes vagy éppen reménytelen feszültségéig. A műfajukban is sokszínű, ámde határozottan erőteljes tárlat 2020. október 13-áig tekinthető meg.

Új nézőpontot nyerve a művészek a tornácán ácsorogva, még mindig kissé megszeppenve nézik a halkán áramló Zagyva fölött süllyedő nap fényeit. Minden bizonnyal azon tűnődnek, milyen jó, hogy ez itt és most az övék. Majd hirtelen mozdulattal belépnek a műterembe és

megértik, mindez kiváltság, de felelősség is. Tenni-venni kezdenek, közeleg az éj egy új nap ígéretével.

„Még nem vagyunk nyitva, de tessék bejönni – szólnak az érkezőkhöz. – Az átadó októberben lesz, szívesen megmutatjuk, igen, nagyon jó itt lenni.”

A Szolnoki Művésztelep 1902-es alapításával hazánk legrégebbi művésztelepe, egyben Szolnok büszkesége, amely immár városunk és a kormány közös akaratának megfelelően nemcsak magyar, de nyugat-európai szemmel is egyedülálló lehetőségeket kínál a képzőművészek számára. A két éve kezdődött felújítás és fejlesztés első szakasza lezárult, a kolónia

lakói visszaköltöztek, a 2002-ben megkezdett kulturális nyitás a Szolnoki Művésztelep szlogenje – Megújuló hagyomány – jegyében viszont tovább folytatódik, még inkább bekapcsolva Szolnok városát az ország és a nemzetközi művészeti élet vérkeringésébe.

A 2020. október 17-én kezdődő egész napos programsorozat, a *Képzőművészet ünnepe* a Szolnoki Művésztelepen indul, ahol a megnyitó ünnepséghez a koncertet a Szolnoki Szimfonikus Zenekar szolgáltatja, a hangulati háttérrel a művésztelep ősparkja adja.

A program részeként Szabó Ábel Munkácsydíjas festőművész kiállításának megnyitójára is sor kerül, ezt követően felavatják Pogány

Enteriőr a Legyőzött határok kiállításán

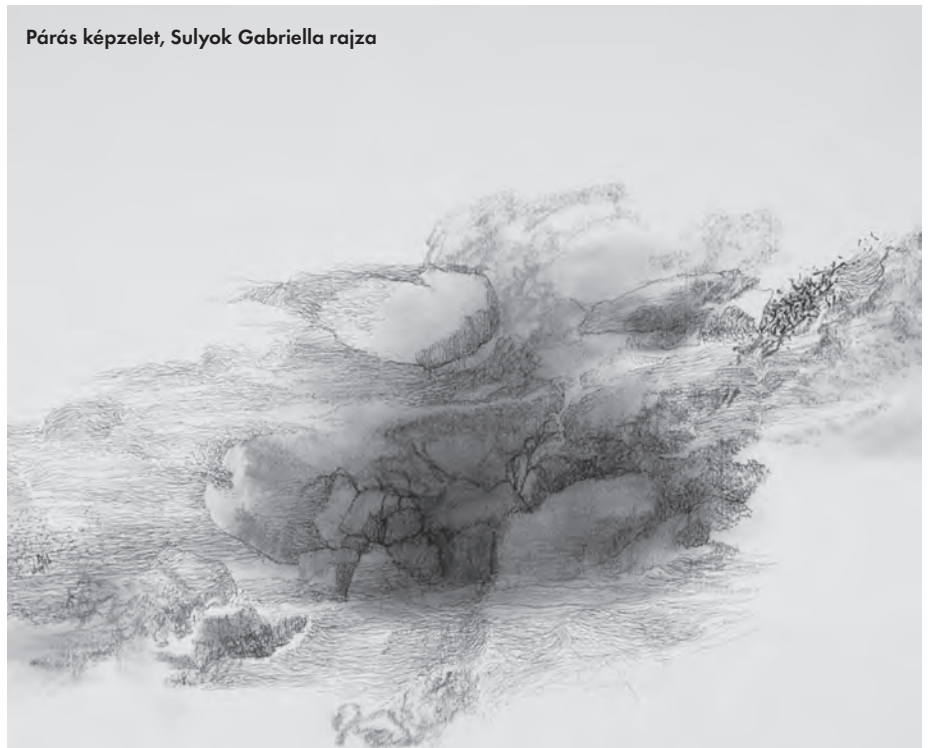
eseménye a Festebed, amely a két világháború közötti időszakban országosan is méltán elhíresült művésztelepi garden partyk hagyományát, na meg a legújabb korszak *ARTjárom* *Összművészei Fesztiváljait* idézi meg.

A Szolnoki Művésztelepen induló program-sorozat a *Damjanich János Múzeumban* folytatódik a *VII. Szolnoki bronzszobrászati szimpózium* kiállításával, melyet a két helyszínen szervezett: *TRANSZ – A Szolnoki Képzőművészeti Társaság* kiállítása követ az *Aba-Novák Agóra Kulturális Központban*. Az egész napos program záróakkordja és egyben csúcspontja e nagykiállítás másik helyszínén, a *Szolnoki Galériában* zajló díjátadó. Itt kell megemlíteni a nagykiállítás társrendezvényét, az *Alexandre Trauner Art/Film Fesztivált* is, amelynek díjátadója közvetlenül a képzőművészeti esemény után következik. A két rendezvény ezen a

Gábor Benő Munkácsy-díjas szobrászművész domborművét, amellyel a nemrégiben elhunyt Nyolczas Nándor, kiváló barát, műpártoló, mecénás előtt tiszteleg a művésztelep mai alkotóköre. Ezután lehetőség nyílik a művésztelep közösségi tereinek, az új szobrász- és grafikai műhely, valamint a húsz fő elszállásolására alkalmas tetőtéri szobák megtekintésére is. Különleges alkalom az épülő Várkapu Látogatóközpontba szervezett körséta is, amelyet a művésztelepet tervező építészek – Álmosdi Árpád és Csendes Mónika –, valamint a szolnoki vár feltárasának régésze, Kertész Róbert vezet.

Kiváló lehetőség ez arra, hogy személyesen is elbeszélgessünk az alkotókkal és egy forró ital mellett az októberi napfényben bejárjuk a művésztelep belső és külső tereit, betekintsünk a kulisszák mögé és eljátszozunk a gondolatokkal, hogy egyszer mi is részesei lehetnénk az alkotás fennkölt folyamatának. Az egész napos program ideje alatt a grafikai műhelyben a Szolnoki Művésztelep kamarakiállítása tekinthető meg. A megnyitóünnepség közkedvelt

Párás képzelet, Sulyok Gabriella rajza

ponton fizikailag is csatlakozik egymáshoz, és hol máshol történhetne az ezt követő társasági esemény, együttlét, mint a Szolnoki Galéria és a Tisza mozi által közrefogott varázslatos helyszínen, a *Műzsák terén*.

- Kész vagy vele?
- Még nem. Megnézed?
- Meg. Jó. Ez most valahogy más.
- Igen, ezt is akartam. Jó a téma, egy ideje már ezen agyalok. Te elkezdted már?

Sötétedés után, ha az utcának már nincs zaja, könnyebb meghallani az emberre ereszkedő gondolatokat.

Az új grafikai műhely

Az új szobrászműhely a művésztelepen

„Rátalálni a világra magunkban”

A 2020-as kiállítás tehát a *TRANSZ* címet viseli. A választott cím olyan, többféle aspektusból megközelíthető témát jelöl, amely széles körű értelmezhetősége révén elsősorban inspiratív gondolati kiindulópontot kíván adni. A tematika – a korábbiakhoz hasonlóan – igyekszik olyan asszociációs alapot nyújtani, amely kortól és helytől függetlenül érvénytel bír, teret ad a hagyománytisztelő és újjító szándékú műveknek egyaránt. Egyéni alkotói szempontok szerint megközelíthető filozófiai-esztétikai, társadalmi, természettudományi, szakrális, vallási, pszichológiai, kompozíciós, technikai szempontból. A kiállítás volumenére és jelentőségére való tekintettel fontos, hogy az adott téma átfogó jellege révén lehetőséget adjon közelmúltban készült alkotások bemutatására, egyszersemind ösztönzést adjon új művek, aktuális reflexiók megvalósítására.

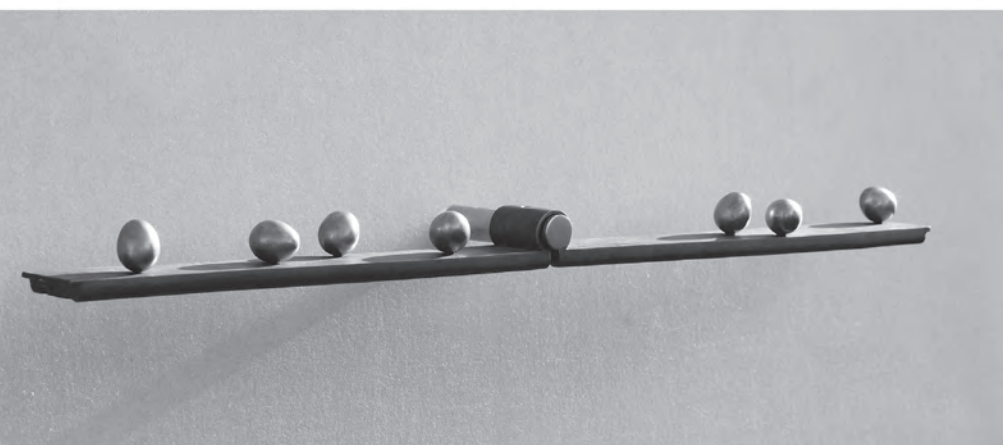
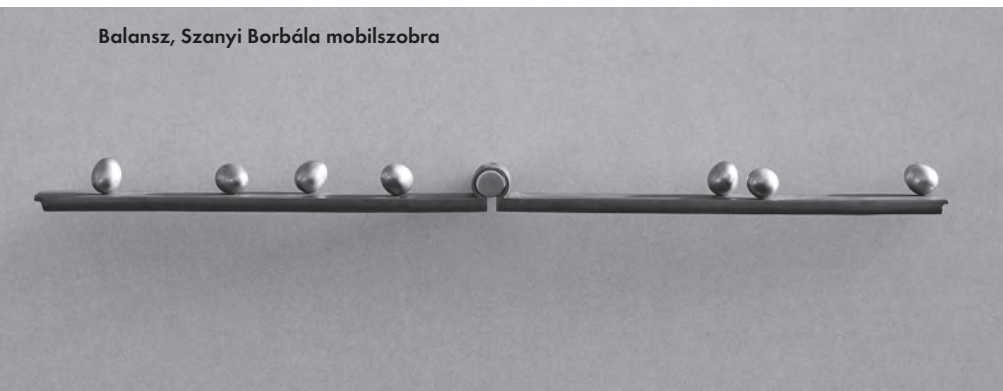

Interiőr a kiállításon

A kiállításra idén is a *Szolnoki Képzőművészeti Társaság* teljes tagsága – több mint száznyolcvan fő – kapott felkérést, 150-180 munka várható, és mint a korábbi években is, a tárlatot digitális katalógus, kisfilm archiválja majd, amelyek a Szolnoki Művésztelep honlapján érhetők el. A kiállítók az egész országból, sőt határon túlról is érkeztek, érkeznek, jól reprezentálva a mai magyar képzőművészeti élet keresztmetszetét. Ennél messzebbre is terjed a látóhatár, ezek a művészek mind ismerik, elismerik Szolnokot mint jelentős és inspiráló gyűjtőpontot. Baráti, szakmai szálakkal kötődnek a sajátosan vonzó levegőjű kolóniához, kialakítva ezzel azt a szellemi közeget, amely 2002 óta épül és erősödik a megyeszékhelyen. Hogyan is ír erről *Verebes György* Munkácsy-díjas festőművész, a Szolnoki Művésztelep vezetője:

„Annak ellenére, hogy szemléletbeli, ideológiai vagy más szempontok nem játszanak szerepet egy közös művészi arculat kialakításában, a hely szelleme mintha átlengené a közeget, észrevétlenül terelve a gondolatot és az alkotóerőt azok felé a kérdések felé, amelyek az ember lényegét érintik, divatoktól és trendektől függetlenül. A társadalmi aktualitások mindig is foglalkoztatták a művészeket, de ami ennek érvényt szerez és hitelessé teszi, az az érzékenység, amely mindenkor a művészi szemlélet lényegét képezte és képezi ma is: a tapasztalt világ szimbólumként való megélése, a jelenségek mozgatóinak meglátása, a természeti analógiák felfedezése, mindezeket keresztül pedig önmagunk feltárása. Rátalálni a világra magunkban.”

Balanz, Szanyi Borbála mobilszobra

EGY „BÉKEBELI” GRÓF, BATTHYÁNY TIVADAR

Trianon előtt – és Trianon után

„A gróf, a gróf vízbe fült. A grófot meg kell menteni” – motoszkaft fülemben a dallamos opera iróniája, miközben olvastam gróf Batthyány Tivadar Beszámoló című, 2017-ben megjelent emlékiratát. Eredetileg a »bűnbakkeresés« elleni védekezéséért írta, miután a múlt század huszas éveiben felelőssé tették az országban történtekért: az ellene indított hajsza csúcspontján kizárták a Nemzeti Casinóból. Ezt az idősebb nemzedék tapasztalatával értettem, akik tudják mit jelentett a kommunista szótárban a pártból kizárás. Ezzel ugyanis megbélyegzetté, az elit körből kitagadottá vált. A 746 oldalas munka először 1927-ben jutott el a botrányra mindig kíváncsi olvasókhöz. Jó néhány hatalomhoz közel álló személy haragját kiválthatta. A XXI. század első negyedére azonban Batthyány Tivadar neve szinte eltűnt a változatlanul zajló bűnbakkereső vitákból: a politika hangsúlyai eltolódtak. Számos – általa fölvetett – izgalmas kérdésre kell még választ találni. Élete meglehetősen ismeretlen: politikai tevékenységének földérítése történettudományi feladat, az alábbiak figyelemfölvívó szándékúak

Családi panoráma

Azokban a Trianon előtti „boldog békeidőben”, amikor egy szerelmes grófot tébolydába zártak, mert feleségül akart venni egy sikeres színésznőt; amikor a primadonnák varázsa ellenállhatatlanul hódított; amikor Fedák Sári „megmondta, nem kell néki piros szoknya”; amikor a bálkirálynők tartották lázban az aranyifjúságot; amikor a magánélet titkai példányszámnövelő szenzációvá váltak a sajtóban; amikor virágkorukat élték a kávéházak – gróf Batthyány Tivadar anélkül tette közzé terjedelmes politikai emlékiratát, hogy mindezekre szót vesztegetett volna. Az első világháborúhoz és az ezt követő összeomláshoz vezető politikai élet szereplőiről viszont határozott közelképeket adott. Azokról, akiknek szándékai, tévedései, „kapitális hibái”, jellemgyengeségei, világismeret-hiányai, tévképzetei nagyban hozzájárultak a háborús vereséghez és az összeomláshoz.

A gróf politikai pályájának legfontosabb eseményeit fölidévezve sok emberről ír engesztelhetetlen gyűlölettel, de mindennél nagyobb hévvel vádolja Windischgraetz Lajos herceget – több okból. Mi pedig tudhatjuk, hogy a herceg¹ annak a Windischgraetz tábornagnak az unokája, aki 1848 decemberében Pesten elfogattatta Batthyány Lajost, az első felelős magyar miniszterelnököt, akit aztán Ferenc József kivégeztetett. A szálak máshol is kereszteznek egymást. A kiterjedt Batthyány családból Tivadar és Pál gróf csak távoli rokonok, egyikük sem a miniszterelnök leszármazottja. De Tivadar gróf 1905-ben egyidejűleg szervezte Moson vármegyében, Pál gróf pedig Zalában a megyei ellenállást a Fejérváry-kormány

szemben. Itt kissé bonyolultabb az érdekesség: ugyanis mindketten Zalában születtek. Csak hogy a Tivadar gróf zalaszentgróti szülőhelyeül szolgáló kastély a huszadik század elején már rég a Károlyi grófok tulajdonába került. A szerencse forgandó, anyagi gondok és sikerek a grófi családokat sem kímélik vagy jutalmazák. Zalacsány, Pál gróf otthona, valaha Batthyány-birtok volt, két kastélyt is építettek ott, aztán a falu a XVIII. században a Csány család tulajdonába ment át. A szabadságharc egyik mártírja – Csány László – az ottani kastélyban született². Ezt a kastélyt vásárolta meg gróf Batthyány Pál apja a XIX. század közepén, de említett fia nem ott, hanem Kehidakustányban jött a világra. Ő építette át az ezernyolcszázad évek második felében a házat korának barokkot és klasszicizmust egyaránt kedvelő ízlése szerint. Hogy nagyobb előkelőséget sugalljon, a kétszintes kastély reprezentatív kocsibejárót kapott, s fölé oszlopok szegélyezte emeleti teraszt építettek, amit timpanon zár. A tekintélyt sugárzó épületet aztán a szovjet hódoltság elején teljesen kifosztották, majd lepusztult, míg nem napjaink egyik jómódú vállalkozója luxusszállodává alakította át. Ma minduntalan e kastélyszálló vendégcsalogató ajánlataival találkozunk az, aki a világhálón a Batthyány család kastélyait keresi. A marketingre persze szükség van, mert – gyermekkori zalai kötődéseim ellenére – vénségemre meglepetten tudtam meg: ma Zalacsány divatos üdülőfalú, ötszáz-nál több szálláshellyel. Lám, ide is eljuthatunk kivégzésektől, születésektől, vagyonvesztéstől kiindulva. Persze ezek a kivégzések, kastélyépítések- és elvesztések sem kerültek bele az említett emlékiratba.

Számos – azonos – kép mutatja a zalacsányi „Batthyány-kastélyszállót”. Nehezebb a Batthyányak többi egykori lakhelyét megtalálni. Azokban nem kínálnak szállást és más jóléti szolgáltatásokat: Ikervár, Bicske, Sárkánydoroszló, Körmend, Zalaszentgrót egykori kastélya ma közösségi feladatokat szolgál. Noha a Batthyány családnak – állítólag – ma is szép számban vannak leszármazottai, e kastélyoktól távol élnek. A kiterjedt család néhány ága még a XX. század első felében eladósodott: Ikervárt – Batthyány Lajos elkobzott, majd családja tagjától visszavásárolt kastélyát, amelyet Ybl Miklós és Pollack Mihály építettek – a két háború közti időszakban el kellett adni, azután államosították. Az utazni szeretők viszont Bécsben két híres Batthyány-palotát is láthatnak, az otthonülőbbek meg egyet-egyét a budai Dísz téren és a pesti Teréz körúton. És akkor még nem említettem Batthyány Tivadar pesti házat, amelyet nem tudtam azonosítani. Egyike lehetett a Palotanegyed szélén megbújó, a Horánszky utca elején álló három kétszintes épületnek. Mivel a páros oldalon a 4. és a 6. szám alatti ház udvaraira nem sikerült benézni, arra gyanakszom, hogy a legrosszabb állapotban lévőről lehet szó. Az 5. szám alatt málló vakolatú, újabb időkben divatos pirosas színűre festett kétszintes házat találok, ahol most vendéglő működik, kerthelyisége helyén lehetett egykor az a belső terasz, amelyre bezárkózása alatti sétáiról szólva Tivadar gróf megemlékezik. A szemben lévő háznak viszont műemlék-emléktáblája is van, megtudhatjuk az építész nevét és az építés idejét. Ez sokkal elegánsabb, főúribb, noha azt rögzíti a felirat, hogy „nagypolgári”.

Gróf Batthyány Tivadar

Az életrajzi nyomozást azért kezdtem a Batthyány család egykor fényes életformát biztosító otthonaival, mert Zalaszentgróton sokszor átutaztam anélkül, hogy tudtam volna: ott született 1859-ben Batthyány Tivadar, akiről – noha írogató ember volt – elég nehéz részletesebb adatokat találni. E sorok a már említett munkával fölkellett érdeklődésem nyomán születtek. Mellesleg a netes adatok megbízhatóságára az jellemző, hogy van, ahol a Batthyány család eredetét a honfoglaló vezérek egyikéhez vezetik vissza, míg az írásos adatokra hivatkozó leszármazási tábla az első ős fölbukkanását „csak” 1160 körülre teszi. Attól kezdve viszont a szétágazott rokonságból sokan – itt felsorolhatatlan számban – szere-

pelnek történelmünkben. A főúri családnak van hercegi és grófi ága, az utóbbiak egyike Batthyány-Strattmanként ismert³. A kettős név egy feleség és anya származására utal, noha a Batthyányakra éppen az jellemző, hogy női ágon alig találunk nem magyar eredetű aszszonyt, viszont leánykori nevük meglepően gyakran Batthyány. Talán megelőlegezhetem, hogy Tivadar gróf is (távoli rokon) Batthyány lányt vett feleségül. Közéleti pályája során pedig e családnévet több más közéleti szereplő is viselte. (Egyikük a fivére.)

Az életpálya felívelése

Az említett kötet borítóján szereplő, tekintélyt és öntudatot sugárzó arckép tulajdonosa, Bat-

thyány Tivadar a szabadságharcban részt vett Batthyány Zsigmond gróf és Erdődy Johanna grófnő harmadik fiaként jött világra. Felőttkorában elkerült Zalaszentgrótról, talán mert ez az ág nem tartozott az ország leggazdagabb mágnásai közé, noha az átlagpolgárnál nagyobb jövedelem fölött rendelkeztek. (A kiegyezést követő fél évszázadban rengeteg főúri és középnemes család szegényedett el, illetve ment tönkre.) Szülőháza nem maradt a család kezében: a zalaszentgróti kastélyt (ahogy már említettem) a XIX. században megvették a Károlyiak, az ő tulajdonukból államosították 1945 után. (Ma a község tulajdona.) Tivadar úrfinak nem voltak magántanítói: nyilvános gimnáziumba járt. Mire ide beírták, megtörtént a kiegyezés. Felőttkorát meghatározta, hogy 1867-ben létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia a maga „dualista” (két központú) államberendezkedésével, gazdasági sikereivel, a „boldog békeévek” illúziójával és föloldhatatlan (a birtokos nemesség érdekeit hátrányosan érintő) ellentmondásaival.

Szülei a kalocsai gimnáziumot szemelték ki neki. E történet mellékága, hogy a helyi iskolát 1764 óta a piarista rend működtette, ám szerzetes tanárainak jelentős része 1848-ban fölsapott honvédnek, ezért itt a tanítás szünetelt⁴. Másfelől közismert, hogy a jezsuiták alapították a Nagyszombati Egyetemet, s a rend fénykorában – az 1700-as években – harminchat felső- és középfokú oktatási intézményben tanították hazánk diákjait. Jelentős szellemi befolyásuk ellen a század vallásellenes erői – főleg a nagy befolyású szabadkőművesek – nemzetközi harcot indítottak, sokszor képtelen (de máig élő) rágalomtől sem visszariadva. 1777-ben Mária Terézia tanácsadói úgy gondolták, hogy a birodalom iskolarendszerének kiépítéséhez szükség van a vagyonukra, s végül arra alapozták a Budára (később: Pestre) helyezett magyar egyetem anyagi függetlenségét. Hamarosan a pápa is megvonta a rend működési engedélyét, amit végül 1814-ben nyert vissza. Közösségük Magyarországon csak a szabadságharc után alakult újjá. Az önkényuralom idején a piaristák elhagyták Kalocsa városát, amelynek ekkor lett érseke Batthyány József gróf, aki a szabadságharc alatt Bécsben szolgált, így a „sajnálatos események” nem terhelték pályafutását. A tanítás újrakezdéséről a piaristákkal nem tudott (vagy nem akart) megegyezni. Élt viszont a hatalom engedélyével, hogy nyolcosztályos gimnáziumot indítson – immáron a jezsuitáikkal, akik azután 1948-ig tanítottak a városban. Mivel ehhez a kezdetektől magyar nyelvű tanárok kellettek, aligha lehetett elkerülni, hogy a szabadságharc egykori résztvevői is közéjük kerüljenek, és néhány év múlva Tivadar úrfi tanárai legyenek.

A fiú tehát, akinek apja ugyancsak honvédtiszt volt, tíz és tizenhét éves kora között a független Magyarországért harcolók befolyása alá került. Emellett olyan közegben élt, amelynek szelleme összhangban állt családjá jelmondatával: „*Hittel és reménnyel.*” De a jezsuiták nemcsak a hitet hirdették, hanem az igazságot (az igazság keresésének kötelességét) is. A Jézus Társaság harcos szelleme kiemelt fontosságot tulajdonít a „missziós” küldetésnek. Dél-Amerikában, a mai Paraguay területén hatalmas missziós központokat hoztak létre, ahol az indiánok az európaiak kizsákmányolásától védett körülmények között élhettek – ma már utópisztikusnak tűnő viszonyok között. Sokan ezt tekintik a világ első – rövid életű – kommunista államának. Tivadar gróf a jezsuita gimnáziumból sok mindent vitt magával szellemi „poggyászában”, noha nem tudok róla, hogy a rend tagjaival – s általában egyháziakkal – szorosabb kapcsolatot tartott volna. (Kivételesen Lajtafalusi plébánosa, akivel ott-tartózkodása alatt urasági vendégszeretettel érintkezett.) Kora egyházpolitikai harcaiban óvatosan foglalt állást, nem is mindig egészen egyértelműen, de katolikus hitét és meggyőződését következetesen megvallva. A szűkebb család anyagi helyzetére és polgári szemléletére jellemző, hogy az iskoláit befejező fiaiknak megélhetést biztosító foglalkozást kellett választani. A főúri nevelés szelleme annyiban érvényesült, hogy Tivadar tanulmányai során – részben talán a jezsuiták segítségével – anyanyelvén kívül folyékonyan beszélt latinul, németül, franciául, angolul, olaszul és nagy valószínűséggel horvátul.

Érettségi után Fiumébe ment, hogy önkéntes évét a haditengerészet kötelékében szolgálja le. Helytállt, mint bármely más érettségizett fiú. Elvégezte a Tengerészeti Akadémiát, teljesítette a kötelezően előírt – a vitorlás hajókon különös erőt, ügyességet kívánó – feladatokat. Szorgalmát és tudását parancsnokai hadnagy kinevezéssel ismerték el. Szolgált a *Habsburg* páncéloson, valamint a *Novara* cirkálón, éjszaka és viharban is sikerrel kormányozta hajóját, ha úgy adódott. Tengerésztisztként továbbképezte magát, megszerezte a hosszútávú (mélytengeri) kereskedelmi hajók vezetésére följogosító kapitányi képesítést. Egyebek között az Andreas Hofer vitorlás hajón járta a tengereket, kereskedelmi hajón megfordult Afrikában és Amerikában is. Eddig a kiegyezés utáni világba számos más igyekvő fiatal ember eljutott, de Batthyány grófnak lehetősége adódott, hogy pályafutását – 1882-től – a fiumei magyar királyi tengerészeti hatóság raktárainak főfelügyelőjeként folytassa. Emellett kinevezték az ottani összes tengeri úszójármű kapitányává. Fiume korábban is a Habsburg-birodalom magyar udvari kancellá-

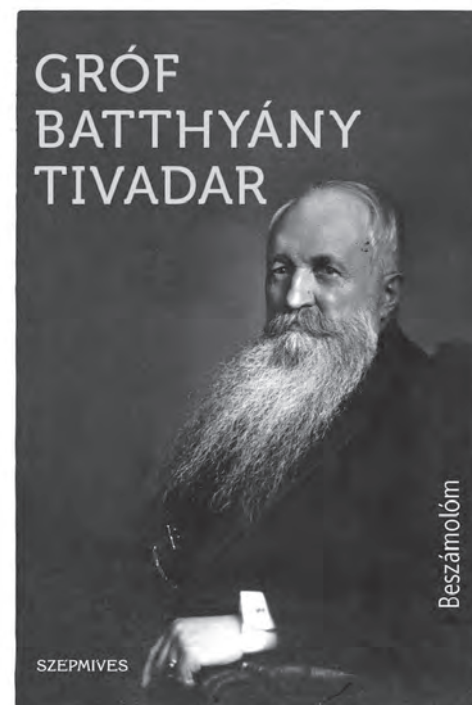
riájának hatáskörébe tartozott, kormányzójává többnyire magyar főtitviselőt neveztek ki. Mivel 1867 körül a kereskedelem fontosságával mindenki tisztában volt, a kiegyezésről tárgyalók – mintegy Kossuth Lajos „Tengerre, magyar!” jelszavának megvalósításaként – igényt tartottak a városra. Fiume – corpus separatumként – a Magyar Királyság része (saját kikötője) lett, a Tisztelt Házba magyar (nem horvát) országgyűlési képviselőt küldhetett. Igaz, belső közigazgatására Ferenc József és a magyar miniszterelnök egymással ellentétes utasítást adott, amin Andrássy Gyula – állítólag – úgy segített, hogy egy darab papírral leragasztotta a királyi utasításnak az övétől eltérő pontját. (Előlegezzünk meg itt annyit, hogy a magyar kormány – és Batthyány Tivadar – a háborús összeomlás alatt még – naivan – azt gondolta, Magyarország megőrizheti e fontos várost, amelyet az uralkodó már a horvátoknak ígért, hadvezetése pedig a teljes flotta átadására utasította a tengerészet parancsnokát.)

Batthyány Tivadar fiumei tevékenységét – és jelentős érdemeit – Ordasi Ágnes alapos és meggyőző tanulmányból ismerhetjük⁵. A fiatal szerző hangsúlyozza, hogy Baross Gábor nagyszabású kikötőfejlesztési elképzeléséhez helyi és szakmai ismeretekkel rendelkező munkatársakra volt szükség. Fiumében nagy beruházások kezdődtek – hivatkozom Ordasi Ágnesre –: gyorsan fejlődött a gőzhajózás, kiépült a vasúti hálózat. Miután gróf Széchenyi Pál kereskedelmi miniszter tárcája keretein belül létrehozta a tengerészeti osztályt, „ezzel párhuzamosan az Adria Gőzhajózási Rt. igazgatóságának élére” is Batthyány Tivadart állította, aki jól ismerte a város életét befolyásoló tényezőket. Grófnak – miniszteri titkárként – hivatali felkérésére memorandumban foglalta össze a legfontosabb célokat (idézem a tanulmányt): „...a magyar szabadhajózás fejlesztését szorgalmazta, amely a tengerparti lakosság mostoha megélhetési viszonyainak javítását és az egyre nagyobb arányú kivándorlás feltartóztatását lett volna hivatott elősegíteni. Az emlékirat szerzője a tengerészeti törvényhozás teljes kibontakoztatásában, a kikötői illetékről szóló törvény módosításában, dokkok és hajógyárak létesítésében, az agg tengerészekről és hozzátartozóikról történő gondoskodásban, illetve az állami szubvencionálásban jelölte meg a kormány és a minisztérium feladatát.” Jövendő politikai pályája szempontjából pedig tapasztalatai alapján arra a fontos felismerésre jutott, „hogy a legközelebbi jövőben a szociálpolitika nagy problémái fogják a törvényhozókat és a kormányokat foglalkoztatni”⁶. Az ifjú és törekvő Batthyány gróf más fontos feladatokat is kapott: 1884-ben például a római egészségügyi világkonferencián a tolmácsok vezetőjeként dolgozott.

1886-ban feleségül vette az első miniszterelnök unokahúgát, Batthyány Gabriella grófnőt. Ekkor kezdett üzleti tevékenységgel foglalkoz-

ni olyan sikerrel, hogy emiatt 1890-ben kilépett a közszolgálatból⁷. Erről az életszakaszáról szinte semmit nem sikerült kiderítenem. Az viszont tudható, hogy két év múlva rokonát, Batthyány Lajost nevezték ki Fiume kormányzójának, őt pedig – szabadelvű programmal – a város képviselőjévé jelölték, majd két alkalommal (másodszor 1896-ban) meg is választották. A ház padsoraiban azt a munkát folytatta más eszközökkel, amelyeket köztisztviselőként kezdett a város fölvirágoztatása érdekében. Ordasi Ágnes említett munkájának figyelme erre is kiterjedt. A házasságával és a közszolgálat elhagyásával azonban meglazult a „magyarság kikötőjével” való kapcsolata, s hiába volt a kor legjobb színvonalán a Budapest–Fiume közti vasúti közlekedés, Lajtafaluból – ahol feleségével letelepedett – nem volt egészen egyszerű az Adria partjára eljutni. Hiányzik annak az ismerete, mikortól gazdálkodott (intéző közreműködésével) itteni birtokán, és lakott – a parlamenti időszakon kívül – e német és horvát népességű faluban, amelyet Trianon Ausztriához csatol majd.

Két budapesti lakáscíméről tudok. Az Országgyűlési Almanach szerint 1905-ben a „régis országház” és a Nemzeti Múzeum közelében, a Főherceg Sándor utca 10.-ben lakott⁸. A most is megtalálható palotát Tauffer Vilmos (híres nőgyógyászprofesszor) és felesége csak 1892-ben – első mandátuma évében – építtette (Schannen Ernővel). Lehet, hogy a háromszintes épületben volt elég hely a grófnak és családjának is. (Később ettől függetlenül említi baráti kapcsolatukat.) 1916-ban viszont már saját háza volt a közeli – már említett – Horánszky utcában. Magánéletéről keveset árul el az emlékirat írója. Politikai tevékenységét ettől – majdnem – teljesen elkülöníti, csak az Esterházy-kormány megalakulása körüli időben hangsúlyozza, anynyira elzárkózott a másokkal való találkozástól,

Batthyány Tivadar Beszámoló
című kötetének belső borítóképe

hogyan említett házából napokig ki sem lépett az utcára, sőt alig is csak a ház „belső teraszán” szokott. Később, 1919-es bécsi emigrációjában kap némi szerepet felesége⁹. Batthyány bécsi életének újdonsága, hogy a hatvanadik évébe lépő gróf életében először találkozott azzal a meglepetéssel, hogy a szükséges anyagiak nem állnak magától értetődően rendelkezésére. Feleségével még mindig Bécs egyik előkelő szállodájában „húzták meg” magukat, de voltak olyan napok, hogy a grófnőnek ebédre (az éhező városban) csak egy tányér leves jutott. A részletek azonban messze nem láthatók tisztán. Adott egy főúri család, ehhez képest szerény vagyoni háttérrel, ami egyszerre tesz lehetővé a középosztálynak megszokottnál sokkal tágabb (a Horánszky utcai emléktábla szerint: nagypolgári) életformát, korlátlan utazási, világlátási, kapcsolattartási és kommunikációs lehetőségeket; viszont ennek az anyagi feltételeit a családfőnek különféle (nem egészen ismert) munkák és feladatok vállalásával (talán újságcikkek írásával is) kell előteremtenie. Tudjuk, a pesti lakás (főleg az impozáns palotában) a legmagasabb szintű társaság fogadására is alkalmas volt; tudjuk, Lajtafalu kastélyában is rendezett körülmények között élhettek, de sem az itteni birtok (illetve a tulajdonába tartozó, máshol található gazdaságai) nagyságát, hasznosításának formáját, jövedelmezőségét nem ismerem. Mindenesetre grófnak mindig megfelelő kiszolgáló személyzettel rendelkezett, fontos hírforrása volt hűséges és jól értesült inasa. Az emlékiratból kiderül, hogy a gróf például a szokásos őszi erdélyi vadászatot olyan magától értetődő „kötelezettségnek” tekintette, amelyről egy kényes politikai helyzet miatt sem mondott le. Életformájára jellemző, hogy gépkocsi (korábban: „fogat”) mindig zökkenőmentesen állt rendelkezésére, vasúton szalonkocsiban utazott, olyan „polgári” gondok, mint a menetrend vagy a jegyvásárlás, soha nem foglalkoztatták. (Képviselőként szabadjegye volt, de azért a vasúti közlekedés rendje aligha igazodott ahhoz, mikor jutott eszébe – mondjuk – Bécsbe utazni. Márpedig az emlékiratból úgy látszik, valódi „nagyúrként” ilyen „apróságok” nem foglalkoztatták: akkor indult, amikor éppen szükségesnek látta.)

A közjó eszmevilágában

Az emlékirat visszafogottan említi két fontosabb társadalmi szerepvállalását: érdekes kutatási téma lehetne társadalmi feladatként betöltött tisztségei közben végzett munkájának a feltárása. Szervezője és elnöke volt a Vasutas Szövetségnek, amely „nemzeti szellemű szervezatként” akarta megakadályozni, hogy a szakmában a nemzetközi szociáldemokraták vegyék kezükbe a munkásképviselet ügyét. A vasutasok ugyan már 1857-ben megalakították szakszervezetüket, de annak vezetése csak a háborús válság hatására – és Batthyány szerint kellő kormányzati megértés hiányában – került a szélsőbal befolyása alá. Tivadar gróf innen is (akárcsak Fiuméből) számos tanulságot vitt magával. Továbbá jelentős munkát végzett a közalkalmazottak helyzetének javítása érdekében is. Ez akkor hasznosult, amikor a háború vége felé – IV. Károly törekvéseihez illeszkedve – kidolgozta az általa sürgetett Népjóléti Minisztérium feladatkeretét. Céljai világosak, megoldási javaslatok azonban még elég vázlatosak. Kivétel az állami szervezésű közegészségügy (amelyről neves orvosprofesszorok véleményét is meghallgatta), s amelynek feladatai közé fölvette a hozzátartozó „népjóléti szervezetek létesítését”. Tervei legmeglepőbb eleme, hogy a háború alatti gazdasági szükségállapot idején lehetségesnek tartotta a lakásépítkezések megkezdését. (Wekerle akkor már fölépítette Kispesten a róla elnevezett telepet, ami mintául és tanulságul szolgálhatott még a háborús hiánygazdaság szűk lehetőségei között is.) Tivadar gróf sürgető szükségét látta, hogy a kormány – társadalmi segélyszervezetek közreműködésével – megszervezze a frontról hazaérkező katonák ételmezését, ruhasegélyét és – lakásgondjaik enyhítését. Miután kilépett a kormányból, senki sem folytatta elképzeléseinek megvalósítását.

Az egykori honvédtiszt apától, családi hagyományból és első tanáraitól örökölt világszemlélet az ifjú gróftól nem kötelezte el sem a kormánypártiság, sem a kiegyezés mellett. Kortársai jelentős részétől eltérően óvatosan határt szabott Ferenc József iránti rokonszenvének, de későbbi ellenzékiessége sem tette a monarchikus államrend ellenségévé¹⁰. Ám a trónra lépő IV. Károlyjal jó személyes kapcsolatot kezdeményezett és alakított ki, amelynek egyik pillére Tisza István politikájával (és az egyéniségéből következő magatartással) szembeni ellenszenvé volt. De térjünk vissza egyelőre oda, hogy Fiumében 1896-ban szabadelvű – kormány- és kiegyezéspárti – programmal választották újra képviselővé! Szorgalmasan dolgozott az „ezeréves” rendezvények szervezésében, támogatta a Rába-szabályozás megindítását, állást foglalt adóügyekben. Beválasztották a felirati, a költségvetési és néhány más bizottságba. Politikai szerepvállalása meghozta számára a „császári-királyi kamarás” címet, de nem emelkedett ki a mamelukok átlagából. Ez

azonban jóval későbbi írásából kibontakozó személyiségképe alapján szinte elképzelhetetlen. Elképzelhetetlen, hogy ez a tehetséges, fiatalon is sokfélével tapasztalattal, ismeretvágygal átitatott grófi sarjadék beérte volna az átlagos képviselői munkával. Ha majd ezt alaposabban elemzik, kiderülhet, hogy már ekkor sokkal nagyobb „énje” volt, s az meg is mutatkozott egyben-másban. Gondolkodása egy polgárosulásért küzdő ország lehetőségei és bajai körül forogtak, a korabeli politikusok többségénél korszerűbb jövőképpel. Idegenkedett minden hódító, leigázó törekvéstől. Magától értetődőnek vette ugyan a történelmi osztályok vezető szerepét – vagy inkább: kötelező feladatát –, de a továbbiakban semmilyen előjogot nem szánt nekik a politikában. Úgy beszélt hercegi, grófi, bárói rangokat viselő kortársairól, mint akik tehetségükkel és teljesítménnyel emelkedtek az „elit” sorába, s ott polgárként is helytálltak. Noha igitig-véig gróf volt, egyenrangúként kezelte a polgárságból kiemelkedetteket. Akik közül néhányról (például Lovász Mártonról) baráti elfogultsággal ír, sőt néhány egészen alulról jött szociáldemokratáról elismeréssel szól.

Magától értetődő természetességgel élt saját származási előnyével, így juthatott később – már a háborús időkben – ehhez kellő fontossággal nem rendelkező személyként Vilmos császár látókörébe, politikusként IV. Károly – már-már – baráti bizalmába. Megnyílt előtte minden ajtó. Csak a nevével kellett megemlítenie, vagy a névjegykártyáját beküldenie, és a legelfoglaltabb államvezetők is azonnal fogadták. Tegyük hozzá: nem ő az egyetlen, aki ezt hirdeti magáról, amelyben azért lehet némi túlzás. De a világ akkor is úgy működött, hogy egy aránylag szűk és zárt kör irányította, ámbár nem mindenben egységesen. Történelmi feladat eldönteni, leírt saját és átvett elképzeléseiből mi volt az adott körülmények között megvalósítható, s mi nem. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy amit „igaznak” tartott, azt határozottan és minden kétely nélkül képviselte. Bizonyos értelemben a mindent leegyszerűsítő marxista szemináriumok anyagába illene az a következetesen „fekete-fehér” világnézet, amely írásából kibontakozik. Szép számú kudarca azzal is magyarázható, hogy a valóság összetettebb módon működik, mint ahogyan számításba vette. Különösen miután átvált az ellenzéki táborba, számos „jó ügyért” szállt harcba – a nagyobb nemzeti önállóságtól az általános választójogig. Azt viszont az emlékirat írója nem veszi figyelembe, szándékainak milyen akadályokba kellett ütközniük, mert azokat a hasonló célokat hirdetőknél az övétől eltérő értelmezése, a Monarchia más részeinek érdekei, s nemritkán a birodalom határain kívüli adottságok és törekvések kereszteltek. Jó példa erre az általános választójog, amely 1905 óta szerepelt a megoldásra váró politikai kérdések között, és amellyel a

háborús válság mélypontján az uralkodó csodafegyverként számolt. A jogosultság feltételeit a magyar szakértők részletesen kidolgozták, de a gróf soha nem gondolt arra, vajon kiket választana képviselővé a rengeteg új szavazó. Azok hogy viszonyulnának a benne erősen élő nemzeti felelősségtudathoz? Mi történne, ha csak csoport- és egyéni érdekeket képviselnének? Ám Batthyánnak életében még e nagy cél közelébe sem sikerült jutnia.

A Kossuth-hagyomány szellemében

Grófunkat 1901-ben szabadelvű programmal választották a Moson vármegyei Zurány kerületének képviselőjévé. Két év múlva kilépett pártjából. Eljött az ideje, hogy a gyermekkorból hozott Kossuth-hagyomány új útra térítse. Ettől kezdve 1919 márciusáig meghatározta politikai gondolkodását a függetlenségi gondolat, kiegészülve az általános választójog megadásának programjával és jó néhány társadalmi kérdésben javasolt új megoldásaival. 1903-ban képviselőként Apponyi Alberthez csatlakozott, majd a Függetlenségi és 48-as Párt Justh Gyula vezette szárnyának alvezére lett. Pártpolitikusi jelentősége gyorsan nőtt. Kossuth szellemében harcolt az önálló Magyar Nemzeti Bankért, ami majd csak a háború után valósulhatott meg. Hasonló követelés volt a közös hadsereg vezényleti nyelvéről és az önálló honvédségről folytatott viták sokasága¹¹. Batthyány soha nem ismerte volna be, hogy részben a véderőviták obstrukciója, az újonclétszám és a költségvetés következetes leszorítása eredményezte a Monarchia hadseregének felkészületlen belépését a háborúba. (Létszáma és felszerelése elégtelennek, korszerűtlennek bizonyult.)

A fölfordulásokkal terhelt 1905-ös évben Batthyányt Zurány már a Függetlenségi és 48-as Párt egyik vezető személyiségéként választotta újra, s – ahogy már említettem – ő szervezte a Moson vármegyében kibontakozó kormányellenes ellenállást. Amikor az ország kormányozhatatlanná vált, a válság megoldására új választást írtak ki. Ezen a szövetkezett ellenzék (vagy Koalíció) elsöprő sikert aratott, Tivadar grófot is a párt választotta újra Zurányban. Továbbá egyidejűleg Pécs városa: Bokányi Dezső szociáldemokrata vezér fölött diadalmaskodva szerzett újabb mandátumot, amelyről aztán le kellett mondania. Jelentős szavazati többlete arra vall, hogy az erre jogosult választók többsége többre becsülte a '48-as eszmék radikális jelszavait az osztályharcnál. Kormányra jutott pártja egyik vezéréként mind több szerephez jutott: 1909-ben az Országgyűlés alelnöke lett.

Pártja – utólag is jól hangzó – nemzeti és társadalompolitikai programjának a megvalósítása azonban leküzdhetetlen akadályokba ütközött. A dualizmus másik országának ellenérdekei kívül útjában állt a monarchikus államrend (és Ferenc József uralkodási elvei)

mellett a sokszínű ellenzéki tábor megosztottsága is. Grófunk mindezért főleg Wekerle Sándor miniszterelnököt tette felelőssé, aki pedig alighanem csak tizenkét évvel később (1918. október 16-án) követte el az igazán nagy politikai hibát, amikor késve érkezett arra a minisztertanácsra, amellyel IV. Károly elfogadtatta végzetes proklamációját. De ebbe ne menjünk bele, mert ide inkább az tartozik, ahogyan az „okos” emlékező elismeri Wekerle kiemelkedő képességeit, az „indulatos” pedig példát ad arra a gyűlölködő légkörre, ami a Nagy Háborút megelőző másfél-két évtized parlamenti csatáit átitatta, s amelyből alaposan kivette a részét. Megértőbben emlékezik meg Batthyány arisztokrata barátai – és Justh Gyula pártvezér – erőfeszítéseiről. Mielőtt ennek bonyodalmaikat elkezdenénk találgatni, nézzünk szembe azzal, hogy 1910-ben Tisza István – rendet ígérő – Munkapártja nagy győzelmet aratott a választáson. Batthyány számára elveszett a jól ismert mosoni kerület, helyette a lakóhelyeitől távoli Szekszárdon választották képviselővé. Mandátuma 1918-ig érvényben maradt, s az azt követő évben 16 nyomtatott oldalon számolt be egykori választóinak arról, mit tett, mit ért el és mit nem. Ez majdnem mindent magában foglal, amit majd *Beszámoló*m című – terjedelmes – munkájában olvashatunk. Majdnem, mert a füzet tárgyilagosra törekvő hangját fölváltja a bő lére eresztett, ismétlésekkel terhelt, de számos történelmi eseményt eddig nem ismert megvilágításban helyező, a vezető politikusok sokaságának elismerésével vagy éppen felelőssé tételével magyarázott önhitt – sokszor arrogáns – hang. Abban például biztosan igaza van, hogy a háború végén Magyarország beszorult a német szövetség csapdájába, s elméletileg végtelenségig elemezhetjük, a politikának milyen más lehetőségei lettek volna, ha a döntési helyzetben lévő személyek másként ítélik meg a valós körülményeket. De nem így történt. Batthyány ellenzéki pártvezérként jelentős szerepet töltött be 1910 és 1916 között, személyes befolyása főleg Ferenc József halála után nőtt meg. Azt ugyan nem láthatjuk egyértelműen, hogy az új uralkodóval mennyire volt szoros és bizalmas a kapcsolata, az viszont tény, hogy IV. Károly király nem tudott együttműködni Tisza Istvánnal, a hivatalban lévő magyar miniszterelnökkel, és lemondásra kényszerítette. Helyére saját választottját, Esterházy Móric grófot nevezte ki.

Az ifjú uralkodó – akinek minden lépését a béketeremtés vágya vezette – nagyra értékelte, hogy a korabeli képviselőházban igen fiatalnak (36 éves) számító politikus külföldön tanult, ismerte Angliát, járt az Egyesült Államokban és baráti viszony fűzte befolyásos brit politikusokhoz, amelyhez IV. Károly a lehetségesnél nagyobb reményt társított. Alkalmasnak látta Esterházyt békekötési törekvéseinek elősegítésére, az általa fontosnak ítélt szociális változások bevezetésére, az általános választójog

törvénybe iktatására. Biztosra vehette, hogy választottja mélyen katolikus világszemléletéből következően is támogatja legfőbb törekvéseit. Esterházy kormányában Tivadar gróf „a király személye körüli miniszter” tárcáját kapta. Távollabbi rokona és közeli ismerőse azonban nem tudott megbirkózni feladatával, és gyorsan lemondott. Hivatalban maradt minisztere sajnálattal állapítja meg: „Örökké kár, hogy mielőtt elfoglalta a miniszterelnöki széket, nem szolgált valamelyik minisztériumban. (...) Ha előzetesen beletanult volna az állami közigazgatás részleteibe, ha előzetesen alkalma lett volna az emberi jellem ezer hibáit, kicsinyességeit és csúnyaságait megismerni, megedződött volna idegrendszerre, annyira, hogy könnyebben bírja azt a sok csúnya intrikát, melyet minden miniszterelnök – álljon a világ bármelyik államának élén – kénytelen elviselni.”¹²

A kiegyezés több sajátos megoldást kényszerített mindkét államra. Ilyen volt a történeti irodalomban sokszor tárgyalt közös minisztériumok felállításával, az „a király személye körüli miniszteri” tisztség. Betöltőjének nyilván azt a szerepet szánták, hogy korlátozza az uralkodóra gyakorolt bécsi befolyást, magyar részről így tartsa vele a kapcsolatot. Grófunk – jellegzetesen lekezelő hangon – az addigi miniszterek fő feladatát a „kitüntetések, címek és rangok” adományozásának adminisztrálásában látta. Miután azonban elnyerte ezt a tisztséget, úgy ítélte meg: neki „képviselelnie kell az egész vonalon a magyar politikai és gazdasági érde-

Szurmay Sándor honvédelmi miniszter, gróf Batthyány Tivadar, a király személye körüli miniszter, Ugron Gábor belügyminiszter, Gratz Gusztáv pénzügyminiszter, gróf Serényi Béla kereskedelmi miniszter, Mezőssy Béla földművelésügyi miniszter, gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter, Vázsonyi Vilmos igazságügyi miniszter, gróf Zichy Aladár, horvát-szlavon-dalmátorsz. miniszter

Batthyány Tivadar korabeli fotógrafikán

keket Ausztriában, mindenről tájékozódni és a magyar minisztereket otthon, Budapesten politikai és gazdasági eseményekről informálni, másrészt összekötötést tartani fenn a külföldi diplomatákkal és az osztrák politika minden árnyalatával¹³. Igaza volt: a háború alatt e feladatok félreértésekkel teli kezelése számtalan váratlan nehézséget okozott: ez is hozzájárult a vereséghez. Grófunk tehát – addig lényegében betöltetlen – feladatot ismert föl, s nyilván őszinte elszántsággal igyekezett ebben az értelemben munkakörét kitágítani. Hamarosan azonban e tárca viselőjeként a Népjelölti Minisztérium főállításiának megtervezését is magára vállalta, s ha figyelembe vesszük azt a rövid időt, ami mindehhez rendelkezésére állt, láthatjuk, hogy hajlamos volt teljesítőképeségét alaposan túlbecsülni.

Felelősségtudat és felelőskeresés

Azt olvassuk, hogy a háborús ultimátum napjaiban beteg volt, a képviselőháztól távol – Lajtafaluban – gyógyíttatta magát. Minő szerencse, így a háború után igen részletesen kifejtette, miért tartotta eleve reménytelennek a győzelmet. Ám erre is érvényes, amit Tisza István meggyilkolásakor jegyzett meg (miután súlyosan elmarasztalta híveit, akik magára hagyták, amikor szüksége lett volna rájuk): „abban a zűrzavaros időben nehezebb volt a helyes cselekedeteket eltalálni, mint ma utólag...”. Nem találtam nyomát, hogy háborúellenes fenntartásai megzavarták volna a hadüzenetet fogadó általános lelkesedést. Kár, hogy Tisza miniszterelnökkel sem tárgyalt minderről, noha neki is közismerten súlyos ellenérvei voltak.

A *Beszámoló*m című emlékirat legérdekesebb része Tisza István lemondásával kezdődik. Batthyány a háború alatt is elszánt ellenfele volt a miniszterelnöknek. Egyik ütközési

pontjuk – melyet a szerző nagyon egyoldalúan tárgyal – a német szövetség, a másik a Mitteleuropa-terv volt¹⁴. Másfelől Tisza közismert makacssággal ragaszkodott elveihez legalább annyira, ahogy ez szerzőnkől is kiderül. A nagy hatalmú miniszterelnök megrögzötten félt attól, hogy az általános választójoggal a nemzetiségi képviselők döntő befolyáshoz jutnak. Ezért nem érthetett egyet az 1916-ban magyar királlyá koronázott IV. Károly (egy személyben Ausztria császárával), aki – mint említettem – a társadalmi feszültségek megoldásának kulcskérdését a választójogban látta. Ennek bevezetésére hiába dolgoztak ki Batthyányék óvatosan átgondolt javaslatot, annak elfogadása (vagy mérlegelése) helyett a miniszterelnök inkább a lemondást választotta. Valószínűleg a háború megnyerésére már végleg semmi reményt nem látott, amit persze – még – nem ismerhetett be. (Batthyány szerint 1918-ban is elsiette ezt.) Tény, a háborúban kimerült, megoldhatatlan gondokkal küszködő ország Tisza István távozásával rátermett vezető nélkül maradt. (Ezt Batthyány sem vitatja.)

Noha szó szerint grófunk nem állít ilyesmit, érvelése azt sugallja, hogy Tisza utódlására önmagát tartotta a legalkalmasabbnak. Talán nem is egészen alaptalanul. Határtalan önhittsége ellenére jót tehetett volna az országnak, ha egy határozott tengerészkapitány vezet. Lehet, hogy grófunk nem csupán utólag emlékezett arra, időben figyelmeztette uralkodóját Esterházy gróf közigazgatási tapasztalatlanságára, nem csupán utólag tartotta elhibázottnak a tapasztalt Wekerle miniszterelnöki kinevezését, mégis együttműködött velük, amíg alkalma volt rá. Van rá magyarázata, amit a válságos helyzet alátámaszt. Nyilván segíteni szeretett volna. Nem téveszti szem elől, hogy Tisza lemondása után nagyon megerősödtek – vagy inkább erősebb hangot kaptak – a képviselőházon belüli ellentétek. A politika színpadán szereplők – akiket eddig nyomasztott a miniszterelnök tekintélye – szabadjára engedték egyéni elképzeléseiket és érvényesülési vágyukat. Wekerle Sándor új kormánya – amelynek Tivadar gróf is tagja volt –, immár a fő kérdésekben a királyétól eltérő politikai szándékokat képviselt, azaz részben az őt támogató Batthyány (és köre) programjától is elfordult. Sem a béke – nyilvánvalóan különbéke – elérhetősége, sem a társadalmi gondok enyhítésének szándéka nem került közelebb a megvalósuláshoz.

E történésekre tartozó kérdéskör további feszegetése helyett hadd idézzek egy az egész Monarchia új vezetésének zavaros viszonyaira jellemző epizódot. Batthyány szerint Czernin, a közös külügyminiszter tiltakozott a magyar miniszterelnöknél, hogy a háborús erőfeszítések mélypontján Károlyi Mihály „pacifista” beszédeket tart. Batthyány a kormányban részt vevő Függetlenségi és 48-as Párt alelnökeként megígértette Károlyival, hogy beszédeiben egy ideig nem száll szembe a kormány ez irányú

hallgatásával. Miután Károlyi – a háború tombolása idején – mégis a békéről szónokolt, Batthyány ezt számokérte. Válaszul pártja hivatalos vezetője bizonyosságát adta, hogy a külügyminiszter kérte a béke szükségességének hangoztatására. (Előzetes kifogásával éppen ellentétesen.) A történet nehezen hihető lenne, ha nem közismert, hogy Sixtus páрмаi herceg szigorúan titkos békeszerző kísérletét is Czernin „leplezte le”. A háborús összeomláshoz, a Habsburg-birodalom széteséséhez, a történelmi Magyarország tragédiájához emberi jellemtelenségekkel, téves helyzetmegítélésekkel együtt a gyűlölködés parlamenti szintre emelése is hozzájárult.

Miután a háború utolsó szakaszában IV. Károly – állítólag Batthyány tanácsai ellenére – Ausztriát föderális állammá nyilvánító manifesztumával szétrobbantotta a dualista rendszert, a Wekerle-kormány egyetértett az Országgyűlés többségével, amely függetlennek nyilvánította Magyarországot. Azaz elérte azt, amit a Függetlenségi Párt nevében a Kossuthra hivatkozás jelentett. A dualizmus megtagadása önmagában is azt üzentte a katonáknak (akik ezt alighanem már maguk is fölismerték), hogy nem a hazáért, hanem idegen érdekekért harcolnak. Ne ontsák tehát tovább a vérüket Ausztria déli határán – az olasz fronton: Linder Béla hadügyminiszter, aki nem akart többé katonát látni, külön táviratban utasította őket, hogy tegyék le a fegyvert. Ugyanakkor a Balkánon előretörő franciákkal senki sem szállt szembe. Az ezzel a feladattal megbízott Kövess Hermann tábornagy – miután jelentette, hogy nem maradt, akit harcba vezethetne – egyszerűen elpucolt a belgrádi frontról.

Ebben a helyzetben vállalta a tenni szerető Batthyány a belügyministerséget Károlyi Mihály kormányában. A fölfordulás első mélypontján, kilátástalan körülmények között igyekezett helyreállítani a rendet, amelyben miniszterelnöke nem akadályozta, de nem is segítette. Hamarosan elfogyott körülötte a levegő, a hatalomra törő radikális baloldal nyomására 1919. január 13-án lemondott. Márciusban az országból is menekülnie kellett.

E portrénak nem célja, hogy értékelje negyed százados képviselői tevékenységének történetét. Még kevésbé, hogy megítélje Kossuth Lajos történelmi szerepét. Emigrációjából fölkinált javaslata a „Dunai Szövetségre” (dunai államkonföderációra) a maga idejében sem talált egyetértést. A „magyar Svájc” megvalósíthatósága csak elméletekbe zárkózók elképzeléseiben élt tovább, a gyakorlatias gondolkodású Batthyány jól tudta ezt. A háború előtt még látott bizonyos együttélési lehetőségeket a nemzetiségekkel, de akármennyire radikálisnak vallotta is magát, Jászi Oszkár eszméitől idegenkedett. Saját tapasztalatai mellett Kossuthéi

Batthyány gróf miniszteri, közéleti szerepben

is azt igazolták, hogy az ország területén élő nem magyarok egyáltalában nem lelkesednek a szabad Magyarország eszméjéért. A horvátok, szerbek, románok, rutének, szlovákok – és persze az itt élő németek – egyaránt elutasítják annak a gondolatát, hogy „nem magyarul beszélő magyarokká” váljanak, ahogy erről néhány valóságtól elszakadt „próféta” még 1918-ban is álmodozott.

Hiába tudjuk, mennyi előnnyel járt a kiegyezés – főleg pedig mennyire nem látszott semmilyen más megvalósítható történelmi lehetőség –, ellenzéke kezdetől lényegesen nagyobb volt, mint ahogy azt a választási eredmények tükrözik. Több társadalmi réteg, még több egyén, s főleg a hatalomból kimaradt politikusok elégedetlenkedtek a változó helyzet különféle összetevőivel. Végül a Függetlenségi és 48-as Párt – ahogy láttuk – kétszer is hatalomra jutott, de a háború alatti Wekerle-kormányban is meghatározó szerepe volt. A szóban forgó emlékirat egyik hangsúlyos eleme Batthyány Tivadar gróf azon rendíthetetlen meggyőződése, hogy ő jobb vezető, jobb miniszter, jobb miniszterelnök lenne, mint az, akit ezzel megbíztak. Alighanem mindent, ami tőle tellett, meg is tett különböző tisztségek megszerzéséért. E korszak ellenzékének egyik lehangosabb képviselője volt, de a hangoztatott „radikalizmus” meg sem közelítette azt, ami már Károlyi kinevezésével bekövetkezett, s amit 1919-ben a Kun Béla vezette erők elsöpörtek. Ennyi-ben biztosan helytálló a *Beszámolóm* számos öngazoló állítása, beleértve elhatárolódását pártvezértársától, Károlyi Mihály gróftól.

A vereség tudatában már nem meglepő, hogy igen részletesen kifejti mindazokat az érveket, amelyek a bukásig vezetnek, és meg-

nevezi azokat, akiket ezért felelősnek tart. Ezt azonban többnyire érzelmileg túlfűtött elfogultsággal teszi. A tárgyilagosságot sugalló elemzések mögött is halvány rokonszenvek és izzó ellenszenvek érvényesülnek. A háborúra vezető okok bemutatása közül érdekes, hogy a délszláv kérdéseket nem a földrajzi, etnikai adottságokból és a sokféle érdekkülönbözőségekből kiindulva vizsgálja, ahogy ez általános. Az ő felfogásában szinte kizárólag magatartásbeli tényezők, emberi mulasztások idézték elő a feszültségek fölizzását.

Az a magyar arisztokrácia, amely 1790, majd 1848 körül nagyot vesztett befolyásából, a kiegyezés után meglepően sok befolyásos politikust küldött vezető tisztségekbe. Ráadásul többen közülük ellenzéki szerepeket vállaltak. Valószínű, hogy azt az utazási, világlátási, külföldön tanulási lehetőséget használták ki, amit vagyonuk és nemzetközi kapcsolatrendszerük biztosított. A kiegyezés utáni évek politikai és gazdasági fejlődése a középosztály fiai előtt is lehetőséget nyitott, hogy tudással érvényesüljenek, a főúri családok nemzetközi távlatai azonban csak lassan és kormányzati segítséggel nyílhattak meg előttük. Az alulról érkezett politikusok jobban be voltak zárva a magyar viszonyok gondjaiba. Mintha ez bizonyos mértékig az életpályáját jórészt önállóan építő Batthyányra is érvényes lenne: világlátását nem a származásának köszönhette, azt a tengerészet alapozta meg. Egyúttal azonban be is zárta saját „hajója” szűkebb világába. Nem vehetett észre olyan összefüggéseket, akadályokat és következményeket, amelyeket az utókor olvasója észrevehet.

Szándékok és tettek

Ne csodálkozzunk, hogy 1919 szörnyű eredményei nagy indulatokat váltottak ki, sokan keresték az összeomlás felelőseit. Batthyány Tivadart is közéjük sorolták. Már a tíz év kép-

viselői munkájáról a szekszárdi választókhoz írt beszámoló is, még inkább a *Beszámolóm* (1928), a védekező kissé kétségbeesett érvelését tartalmazza. Ne szépítsük, származása, neveltetése, tapasztalatai, politikai nézetei ellentmondást nem tűrő személyiséggé me-revítették. Hiába látta át a magyar gondokat kortársai többségénél világosabban, hangja – a *Beszámolóm*-ban is – fölényeskedően ki-oktató. Számtalan érdekes részletet, személyes kapcsolatokban megvalósuló politikaformáló kísérletet mérlegelhetünk. Ám minden szó egy világméretűvé tágitott személyes kapcsolati rendszerhez van kötve. Önarképe szerint gróf Batthyány Tivadar szenvedte el a magyar történelem legsúlyosabb és legigazságtalanabb sérelmeit. *Pedig ő tudta, ő megmondta!* Hiába akarta sokoldalú képességeivel megmenteni hazáját, az értelmetlen emberi gonoszság, ostobaság, szűklátókörűség ezt megakadályozta. A végzetes tévedéseket mindenki – Vilmos császártól és IV. Károlytól a magyar miniszterelnökökig – azért követte el, mert nem hallgattak rá. Az emlékező – nyilván akaratlan pökhendisége miatt – óhatatlanul ellenszenvet kelt. Az olvasó tudatában ironikus fénytörésben jelenik meg mindaz, ami akár igaz is lehetett.

A gróftot meg kell menteni a feledéstől. Nem azért, mert történelmünk nagy államférfiúja volt. Ennek bizonyítására a körülmények nem – illetve alig – adtak neki lehetőséget. Mert az államférfit nem a szándékai, még csak nem is az eszméi minősítik, hanem a tettei. A megvalósított tettei. Olyan elemet azonban nem találni a *Beszámolóm*-ban, ami a magyar sors szerencsésebb alakulásához valóban hozzájárult volna. Ebben a tekintetben harcostársához – Károlyi Mihály grófhhoz – hasonlítható. Csak éppen nem volt olyan gazdag. Ráadásul a képzeletbeli mérleg nyelvét a tengerészkapitányság és a Fiume fejlődése érdekében végzett hasznos munka felé billenti. 🗨️

LÁBJEGYZETEK:

¹ Akinek a közelmúltban ugyancsak megjelentek emlékiratai.

² A kormánybiztos Világosnál esett fogságba, Pesten végezték ki, szobra Zalae-gerszegen áll.

³ E nevet magas állami kitüntetés is őrzi. Ahogy a miniszterelnökét a talán legszebb budai tér, szobrával.

⁴ Az épületében Kossuth Zsuzsa kórházat rendezett be.

⁵ A világhálón az eredetileg OTDK-dolgozatnak készült munka különböző címenek

érhető el – néha sikeresen, máskor sikertelenül.

⁶ Gróf Batthyány Tivadar: *Beszámolóm*, Budapest, 2017. 100. o.

⁷ Egyebek között börgyárat alapított.

⁸ Ma: Bródy Sándor utca. A nemrégiben följújtott házban színvonalas szálloda működik.

⁹ Lányai közül az egyikről tudható, hogy ekkor már Esterházy Mihály gróf felesége volt, a másik föltehetően azzal a hölgygel azonos, akit 1956-ban – Batthyány Luisse néven – az immár

ausztriai Lajtafaluban (Potszneusiedel) temettek el.

¹¹ Noha a vezényleti nyelvet a „közös ezredekben” a német volt, a tisztektől elvárták, hogy a legénységhez anyanyelvükön tudjanak szólni.

¹² *Beszámolóm*, i. m. 178 o.

¹³ Uo. 168. o.

¹⁴ A terv – erős leegyszerűsítéssel – egész Közép-Európát és benne Magyarországot az uralkodó német befolyási övezet részévé kívánta tenni. A háború alatt heves viták folytak megvalósíthatóságáról.

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXIX. évfolyam, VI. szám.
2020/6.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gülch Csaba,
Gyulai Líviusz, Iancu Laura,
Kalász Márton, Markó Iván,
Próhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezető: **Weltler Ildikó**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 233-6951.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.
Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**
Nyomdai kivitelezés:
VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.
1037 Budapest, Bécsi út 267.
Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailek a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu.
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft. Egy példány ára: 450 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

A lélek tájain járva, **Zsin Judit** akvarelljei **B/2**

Szakonyi Károly: Ezerhatszázhusz **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE **ÁGH ISTVÁN**

Ágh István: Csillagféléhő, Jósolat a kézen,

Zokogások, Kései hálaének,

Halvány jel arcodon, Testamentum **2–5**

Alföldy Jenő:

Ágh István új kötete alkalmából **5–6**

Czigány György: Jegyzet és vers Beethovenről **7**

Zrínyi-emlékévé 2020, A költő és a hadvezér **8**

„Hic nobis vel vincendum... **8–10**

Kazinczy Ferenc: Zrínyi **11**

Szörényi László:

Zrínyi Miklós és Maffeo Barberini... **12–13**

Bognár Antal: A megénekelt Zrínyi **14**

Weltler Ildikó: A Szelejmán-titok **14–16**

Zágorec-Csuka Judit:

Csáktornyára vezető út **15**

Réfi Zsuzsanna:

Beszélgetés Berczelly Istvánnal **17–19**

50 éves az Adáshiba **20**

Vincze János:

Bódogék az okostelefonok idején **21**

Borbély László:

Páskándi Gézára emlékezve **22–23**

Simon Erika:

Találkozás Zsin Judit szobrászművésszel **24–25**

Földabrosz az OSZK-ban **26–27**

Józsa Ágnes: Mikulás Ferenc pályarajza **28–31**

Markó Iván különvéleménye **31**

Alföldy Jenő: Olvassuk újra!

Utassy József emlékezve **32–33**

Utassy József: Züg március, Akár a szarvasok,

Nyilatkozat, Látni akarom Istent,

Zengi és gyalazza Istent, Krisztushoz **32–34**

Szakonyi Károly:

Bertha Bulcsu szobra Balatonyörökön **34**

Bozók Ferenc: Sörözgető magyar költők **35**

Weltler Ildikó:

A Kertész Imre Intézet megnyitóján **36–37**

Sághy Ildikó:

Könyvünnep karanténban 2020 **38–42**

Szakonyi Károly: Utak a forradalomhoz **43**

Szuhaj Katalin – Verebes Edit: Őszi séta

a megújuló Szolnoki Művésztelepen **44–47**

Taxner-Tóth Ernő: Egy „békebeli” gróf,

Baththyány Tivadar **48–54**

Inkey Alice köszöntése: **56–57**

P. Maklári Éva: Illyés Gyula szülőházának

romjai előtt, Száz év magány **58**

Weltler Ildikó:

DNS-vizsgálat alatt a holt-tengeri tekercsek **58–59**

Udvarhelyi András:

S. Nagy János, a tudós és műgyűjtő **60–B/3**

A képzőművészet ünnepe Szolnokon – 2020 **B/4**

KÜLÖNSZÁM

Erdélyi utazás **Klotz Miklós** fényképeit követve **2**

Sághy Ildikó: „Örömmel taposom a földet...” **3**

Csécs Márton Lőrinc: Tündérekert és lakói **4–7**

Erdély, Csécs Márton Lőrinc unitárius lelkész

vallomása **8–11**

Weltler Ildikó:

Erdély és az unitárius vallás **12–14**

Weltler Ildikó:

Jókai és Bartók alakja az unitáriusok közt **14–15**

Erdélyi Magyar Televízió:

Torockói beszélgetés Klotz Miklóssal **16–19**

Klotz Miklós: Lexikon **21**

A Nagybányai Művésztelep tagjai közt **20–21**

Csécs Márton Lőrinc:

Enyedi György eszméje nyomán **22–23**

Tündérekert lakói **24**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adó-juk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetésével mellét befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségéből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Magyar Építő Zrt.
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Szolnok Művésztelep 2020 kiállításának képeivel, Zsin Judit szobrászművész munkáival, Széles Judit textilképeivel, Szipál Márton portréfotóival, az Országos Széchényi Könyvtár archív képanyagával, a Kecskeméti Rajzfilm-stúdió képanyagával, a Miniszterelnöki Kabinetiroda eseményfotóival, Klotz Miklós fotográfiáival, Inkey Alice film- és portréfotóival, Tóth László és Komlós Attila előadásfotóival, S. Nagy János műgyűjtő képeivel, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagával illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Ágh István, 1938
Bognár Antal, 1951
Borbély László, 1968
Bozók Ferenc, 1973

Czigány György, 1931
Csécs Márton Lőrinc, 1987
Józsa Ágnes, 1946
Kazinczy Ferenc, 1759–1831
Kurta Kinga, 1982
Markó Iván, 1947
Orbán Viktor, 1963

P. Maklári Éva, 1957
Réfi Zsuzsanna, 1974
Sághy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971
Szakonyi Károly, 1931
Szörényi László, 1943
Szuhaj Katalin, 1965

Taxner-Tóth Ernő, 1935
Udvarhelyi András, 1944
Utassy József, 1941–2010
Verebes Edit, 1967
Vincze János, 1947
Weltler Ildikó, 1970
Zágorec-Csuka Judit, 1968

Tordai Teri a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című filmben

Rajz János az *Égig érő fű* című Palásthy-filmben

Andor Tamás operatőr köszönti Inkey Alice-t

Dajka Margit

INKEY ALICE KÖSZÖNTÉSE

Sára Sándor

Illés György operatőr munka közben

A Balázs Béla-díjas fotográfus kerek évfordulót ünnepelhetett, hiszen ez év tavaszán töltötte be nyolcvanadik évét. Előtte nem sokkal a fővárosban, a FilmesHáz Alapítvány Ráday utcai nagytermében, a *Filmek és színészek* címmel rendezett kiállításon, Andor Tamás operatőr kollégája beszélgetett Inkey Alice fotóművésszel élménygazdag, fordulatos pályájáról. A kiállításon híres színészek színes sztárképei, neves filmrendezők és operatőrök művészportréi, valamint emlékezetes filmjelenetek felvételei váltották egymást.

Inkey Alice, édesapja Inkey Tibor fotóművész nyomába lépve – aki a múlt század első felében vált a fotográfia ikonikus alakjává –, életre szólóan a fényképészet mellett kötelezte el magát. Harminc évet töltött a filmgyárban – ötvennégy nagyjátékfilmnek volt a jelenetfotósa, emellett legalább ennyi tévéfilm forgatásánál fotózott –, s olyan nagyszerű rendezőkkel dolgozott együtt, mint Fábri Zoltán, Bacsó Péter, Kovács András, Kósa Ferenc, és olyan kiváló operatőrökkel, mint Illés György, Sára Sándor és Szécsényi Ferenc.

A portréfotózásra Inkey Alice így emlékszik vissza: „Ha a kezembe kerül egy-egy régi portré, tudom, hogy milyen hangulatban készült, mire kellett vigyáznom, amikor fotóztam, és

hol készült a kép. Amikor Lukács Sándornak megjelent az első verseskötete, a Városligetben dolgoztunk. Olyan portrét szerettem volna készíteni róla, amelyen láttam a főszerepeket játszó színészt és a komoly íróembert is. Több időt vettem igénybe a fotózás, mert elégedetlen voltam az eredménnyel. Azt az arckifejezést kerestem, amely bennem élt, amelyre talán egyszer már felfigyeltem. Erre vártam, és restelkedve kértem elnézést tőle. – Ne izgasd magad, Alizkám, én ráérek! Mert ez marad meg, a fotó! – nyugtatott Lukács Sándor. És milyen igaza volt! Édesapám, Inkey Tibor híres, cigarettás Karády-fotója a legjobb példa erre. Ahogyan ő láttatta, úgy ismerték meg Karády Katalint a mai fiatalok is. S ha már megismerték, talán a filmjeit is megnézik, s rácsodálkoznak majd Mezey Mária, Kiss Manyi, Jávor Pál, Csontos Gyula, Szörényi Éva és Kabos Gyula hajdani remek alakításaira.”

Inkey Alice a nyugdíjas éveiben kezdett el írni. Első könyvében, az *Alsógödi Amarcordban* gyermekkorra és kisvárosa hangulatát jeleníti meg. Újabb könyvében – *Kép-mesék a magyar film történetéből* – saját filmgyári emlékeit dolgozta fel, fotóival gazdagon illusztrálva.

Szívből gratulálunk Alizkának, Inkey Alice fotóművésznék! 🍷 (S. I.)

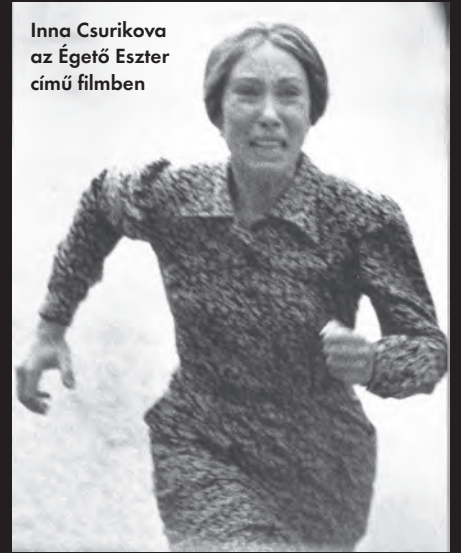
Koltai János az Ítélet című filmben

Latinovits
Zoltán

Inna Csirikova
az Égető Eszter
című filmben

Ruttkai Éva

Bessenyei Ferenc
a Kósa Ferenc rendezte
Ítélet című filmben

P. MAKLÁRI ÉVA

ILLYÉS GYULA SZÜLŐHÁZÁNAK ROMJAI ELŐTT

ott a házakon túl
a zöldellő lankák között
a talpam alatt csikorgó kavicsok
fölött ahol sötétedő felhők
fonták körbe az emlékoszlopot

s az odavéssett arc mereven
kemény tekintettel nézett szemembe
összegyűjtve múltat jelent és jövőt
ott a végtelen magány tengerében
állva vállalva önnön sorsát
odacövekelve mozgásra képtelenül

ott értettem meg mit jelentett
számára ez a nyomorúságos pusztá
a megtartó szülőháza

SZÁZ ÉV MAGÁNY

„Ne hívjad az éjszakát,
amely népeket mozdít ki helyökből”
(Jób könyve)

És akkor a lélek szétszakítatott,
s az égi mezőkre fölrepült
körbeölelni a darabokra szelt tájat,
elúszott folyók vizébe csobbanni,
holdat rajzolni a völgyek fölé,
hol sötétbe borult kertek álmodoztak,
s gyökerüket vesztve könnyeztek a fák.
Mert akkor elvontatták a hegyek is,
béklyóba verettek ősi szavak,
buzgóságuk vesztették a gólyák,
s a térben tévelygő gondolatok
száz év óta vándorútjuk róják
az emlékek falai közt, értetlenül.

És már bóbiskolnak az ösvények is,
néha tör fel egy-egy zokogás,
meggrázkódnak a kiüresedett házak,
távolban fölzeng egy tárogató hangja,
vigaszt adva e reményvesztett nyárnak.

(2020. jún. 4.)

DNS- vizsgálat alatt a holt-tengeri tekerccsek

Nyár elején sorra számoltak be az internetes hírportálok – köztük a National Geographicé is – az izgalmasnak ígérkező eseményről: nem kevesebbet állítva, mint hogy ezzel fény derült a holt-tengeri tekerccsek eredetére. Arra, hogy milyen állat bőréből készítették a pergameneket, miáltal a genetikai és számítógépes elemzések választ adhatnak néhány eddig lezártan tudományos kérdésre. A tudományos áttörést ígérő kutatást egy véletlen kapcsolat hozta, amikor is Oded Rechavi genetikusprofesszor és Noam Mizrahi bibliatudós professzor együtt vacsorázott a Tel-avivi Egyetem oktatóinak rendezett estén. – Arról beszélgettünk, hogy a kumráni szövegeket tartalmazó bőr genetikai információi megvilágíthatják a kapcsolatot az egyes töredékek között – nyilatkozta Rechavi a The Jerusalem Post angol nyelvű lapnak. A kutatáshoz összefogott az Izraeli Régészeti Hatóság, a svéd Uppsalai Egyetem és a New York-i Weill Cornell Egyetem orvosi fakultása is.

Először mintát kellett venni a *holt-tengeri tekerccsek*ből. Ám nem akartak kárt okozni az ősi pergamenekben, ezért vagy a hátoldalukon kaparták meg a kiválasztott töredékeket, vagy csekély, szöveg nélküli morzsalékokat gyűjtöttek a tekerccsek mellől. Mivel az évezredek alatt rengeteg szennyeződés, állati ürülék, kéznyomok rakódhattak a történelmi emlékekre, ezeket számítógépes algoritmusokkal szűrték ki az eredményekből.

A kutatás első részében néhány fontos, vitatott eredetű tekerccset vizsgáltak meg. Például *Jeremiás könyvének* több változata is felbukkant, s kiderült, hogy a szövegek közül kettőt a Júdeai-sivatagban is honos juh bőréből készítettek, kettőt viszont tehénbőrből, ami arra utal, hogy ezeket a tekerccseteket máshonnan hozhatták.

A DNS-vizsgálatok az újabb információk mellett tudományosan is megerősítettek régebbi teóriákat. A kutatók bíznak abban is,

hogy a szövegek jobb megismerésével többet megtudnak majd a szétszórás előtti zsidó társadalomról. Ezenfelül pedig több információjuk lesz az akkor élt állatokról, juhokról is, és összehasonlíthatják őket a jelenleg Izraelben élő fajtákkal.

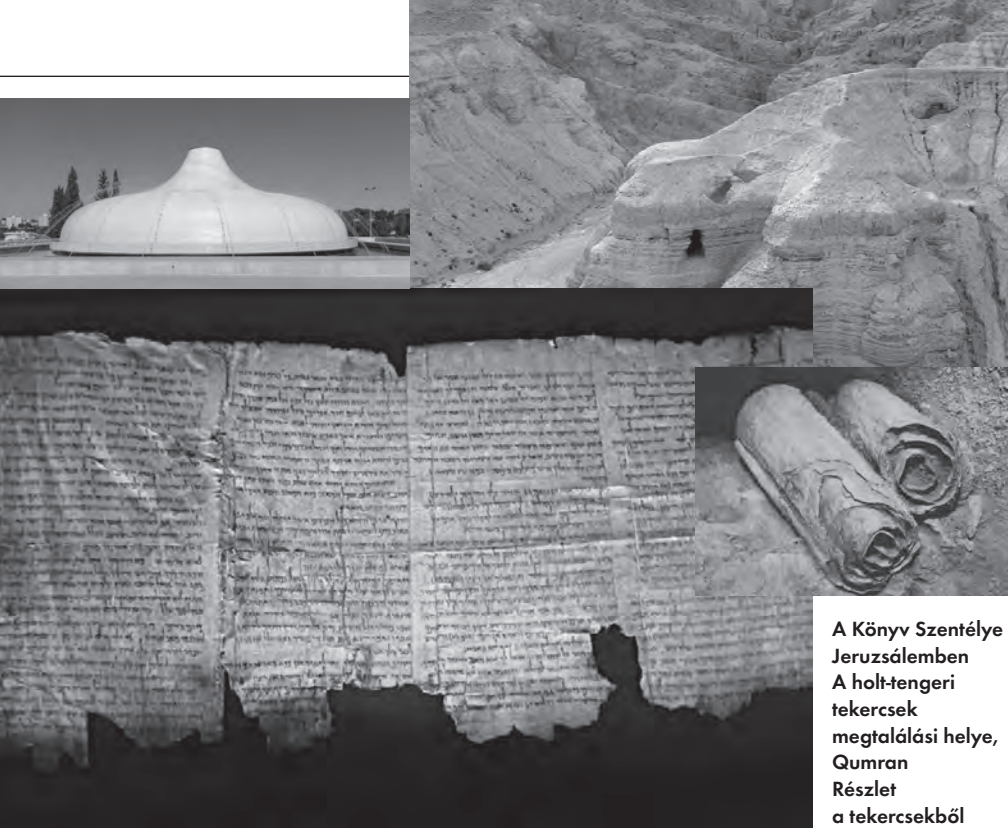
Mielőtt azonban a további részleteket firtatnánk, érdemes a múlt század közepének legnagyobb régészeti felfedezéséről, annak kivételesen érdekes történetéről képet vázolnunk a Lyukasóra folyóirat hasábjain is.

Egy beduin kecskepásztor világraszóló leletei

Jerikótól nem messze, a Kumráni-hegység lábainál 1947 nyarán egy fiatal beduin kecskepásztor a nyáját legeltette, amikor egy elveszett állatának keresésére indulva észrevett egy barlangbejáratot. A barátjával átkutatták a barlangot, annak reményében, hogy kincset találnak. Ehelyett összetört korszok cserépmaradványait, valamint három, fedővel lezárt ép korszót, az egyikben gondosan becsomagolt bőrtekerccset találtak. Ezeket magukhoz vették.

Mivel a beduinok nem tudták a tekerccset hasznosítani, azok, kalandos körülmények között, de eljutottak az akkori Palesztinai Régészeti Múzeumba, majd az Izrael Múzeum keretében a tekerccsek őrzésére külön épületet emeltek A Könyv Szentélyét.

A későbbiekben további barlangokat fedeztek fel, összesen tizenkettőt. A legelső tekerccsek tehát az 1-es barlangból kerültek elő. Legnagyobb jelentősége a 4-es barlangban talált *Ézsaiás-tekerccs*nek van, amely egészen jó állapotban maradt ránk. A leghosszabb tekerccset *templomtekerccs*nek hívják. Az alapjául szolgáló borjúbőr kikészítéséhez a közeli Holt-tenger vizét használták, tehát a bőr helyi eredetű. A többi tekerccs kevésbé jó állapotban került elő, jórészt szétzúzott pergamendrabok formájában (összesen mintegy kilencszáz tekerccs, több ezer darabból). Anyaguk

A Könyv Szentélye Jeruzsálemben
A holt-tengeri tekercsek megtalálási helye, Qumran
Részlet a tekercsekből

többségében pergamen illetve papirusz, ám az egyik barlangban egészen egyedi vörösréz tekercspárost is találtak. A tekercseket hosszúságú agyagkorsók őrizték, melyeket viasszal légmentesen lezártak, ennek hála maradhettek fenn ilyen hosszú időn át. A 12-es barlangot 2017-ben fedezték fel a kutatók.

Eszmecsere Dávid Nóra ókortudatóval

„A Holt-tenger nyugati partjához közel, Jerikótól mintegy tizenöt kilométerrel délre fekszenek a *Khirbet Qumran* néven ismert település romjai. A forró és terméketlen Júdeai-sivatag peremén, a föld egyik legmélyebb pontján található hely ma élettelen, néma és kietlen vidék, amelynek csendjét csak az időről időre ideérkező turistabuszok utasainak lármája veri fel. Évszázadokkal ezelőtt egy napon erről a helyről indultak el sietve egy ősi zsidó közösség tagjai, akiknek itt volt a központjuk, és a környező sziklákat megmászva, az ott lévő tizenegy barlangban rejtették el a számukra oly értékes tekercseket. A tekercsekért azonban senki nem jött vissza, így az elkövetkező közel két évezred folyamán elfeledve porosodtak a kumráni barlangokban” – olvasható Vermes Géza 1994-ben írt, *A kumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története* című, meghatározó könyvében.

Ezzel az idézettel vezette be *Galambos*

Ádám a mintegy két évvel ezelőtt írt publikációját az *Evangélikus Élet* hetilap hasábjain, amelyben *Dávid Nóra* vallás- és ókortörténész-szel, a Szegedi Tudományegyetem adjunktusával a kumráni tekercsek jelentőségéről és az iratok kutatásáról beszélgetett.

A kumráni tekercsek a legkorábbi bibliai kéziratok. „Ezek az iratok egy külső forrásból is ismert, a zsidóságon belüli csoport létezéséről tanúskodnak. A tekercsek által megismerhetjük a csoport életmódját, teológiáját és világképét. *Dávid Nóra* elmondja: „A héber Biblia könyvei mellett a második szentély korában (Kr. e. 6. – Kr. u. 1. sz.) keletkezett szövegek is előkerültek (például a Jubileumok könyve, Henok könyve). Továbbá olyan iratok, amelyeket a telepen élő közösség saját iratainak tekintenek.”

Dávid Nóra kifejti: „A tudomány mai állása szerint a szövegeket a *Josephus Flavius* és *Philón* által is említett *esszénusok* írták, akik *Khirbet Qumranban* éltek a második szentély korában, elhatárolódva a »mainstream« judaizmustól, a jeruzsálemi szentélytől és papságától. A tekercseket ők helyezték el a telep melletti barlangokban, majd amikor a telep a római hódítás sodrában (a zsidó háború végén) elnéptelenedett, azok ott maradtak.” Az ókortörténész arról is beszámol, hogy a kumráni szövegek magyar nyelven, kommentárokkal ellátva is olvashatóak *Fröhlich Ida* professzor fordításában.

A tekercsek hatása a teológiára

„Segítenek megismerni az Ószövetség legkorábbi szövegvariánsait. A kéziratok nagyon sokat adnak a szövegkritikával foglalkozó kutatóknak. Segítenek megismerni a második szentély korának történetét, társadalmát, eszmerendszerét. Nagyon fontosak a tekercsek az úgynevezett apokrif/deuterokanonikus/

pszeudoepigráf könyvek kutatása szempontjából is. További különlegesség, hogy olyan szövegvariáns is előkerült, melyet akár *Jézus* is ismerhetett”.

A kumráni tekercseket különböző csoportokba sorolják. A Szegedi Tudományegyetem adjunktusától megtudjuk, hogy a kezdeti, első kiadások utáni kategorizálás három csoportba rendezte az írásokat: bibliai szövegek (kivéve *Esztert* és *Nehémiást*), apokrif iratok (korábban nem ismertek is) és a közösség saját iratai („szektás” irodalom).

Dávid Nóráról megtudjuk, hogy a tudomány mai állása szerint a szövegeket hét csoportba lehet sorolni: bibliai és apokrif szövegek; jogi szövegek; szabályzatok; magyarázatok és kommentárok; naptárak; liturgikus szövegek, imák, áldások, himnuszok; bölcsességi irodalom és eszkatologikus szövegek.

A régészeti kutatást az a kérdés is foglalkoztatja, hogy volt-e kapcsolat a telepen élők és a tekercseket a barlangokban elhelyező emberek között, vajon ők tényleg az *esszénusok* voltak-e. A kutatás így e hármas kapcsolati reláció nyugszik: *tekercsek–telep–esszénusok*. *Dávid Nóra* elmondja: „A Kumránnal foglalkozó régészeti kutatások is e hármas materiális lenyomatát vizsgálják: a barlangok és az ott talált leletek, a telep és a temető kapcsolatát.”

A feltárások sokáig tizenegy barlangról adtak hírt, de nemrég nagy bejelentés történt: megtalálták a tizenkettedik barlangot is. „2017 februárjában jelentette be a Héber Egyetem, hogy *dr. Oren Gutfeld* vezetésével újabb barlangot fedeztek fel, ahol minden bizonnyal tekercseket rejtettek el annak idején. A barlangban számos olyan tárgyat találtak (agyagedények, tekercsek átkötésére való bőrszíjak, a tekercsek becsavarásához használt textilmaradványok), amelyek egyértelműen arra utalnak, hogy ebben a barlangban is tekercseket tároltak, minden jel szerint azonban kifosztották. Egy olyan tekercset is találtak, amelyet írásra készítettek elő. Szöveg azonban sajnos nem volt rajta. A barlangban az 1950-es évekből származó eszközöket (például egy csákányt) is találtak, mely szintén a kifosztás elméletét támasztja alá” – mondja a felfedezésről *Dávid Nóra*.

Az ókortörténész beszél arról is, hogy a Kumránnal előkerült szövegek többsége héber nyelven íródott, de számos arámi és szórványosan görög nyelvű szöveg is előkerült. A tekercsek között találtak olyanokat is, melyek titkosírással készültek. Ezzel kapcsolatban *Dávid Nóra* kifejti: „A különböző titkosírások használata nem ritka az ókorban, gyakran alkalmazták a vezetők, még akkor is, ha olyan dologról írtak, mely mások számára is ismert volt. Céljuk többnyire az volt, hogy ezzel is státuszukat hangsúlyozzák, kitűnjenek az átlagból.”

LEXIKON: Dr. *Dávid Nóra* ókor- és vallástörténész, PhD-t szerzett 2009-ben a kumráni közösség halottkultusza témájában. 2009-től 2016-ig a Bécsi Egyetemen volt tanársegéd, 2018-tól egyetemi adjunktus a Szegedi Tudományegyetem ókortörténeti tanszékén. Piliscsabán él, három gyermek édesanyja.

UDVARHELYI ANDRÁS

FORTUNA KEGYELTJE

S. Nagy János, a tudós és műgyűjtő

Találkoztam egy szerencsés szentendreiével, S. Nagy János nemzetközi híru tudóssal. Itthon a Semmelweis Orvostudomány Egyetemen volt kutató vegyész, és a 70-es, 80-as és 90-es években az Amerikai Egyesült Államokban dolgozott. Évtizedekig előadott hazai és nemzetközi konferenciákon, és tudományos munkássága mellett műgyűjtőként is tevékenykedett. Jomagam már sokszor jártam Szentendrén, megszerettem ezt a festőien szép kisvárost, és amikor találkozhattam S. Nagy Jánossal, végre lokálpatrióta idegenvezetőm lett. Jót beszélgettünk életéről, tudósi pályafutásáról, a városáról, gyűjtőszendvényéről és persze a szerencséről is. Mert az tényleg szerencse, ha valaki jó helyre születik, mint ő: a festők városába. Olyan nevelést kapott művelt őseitől, hogy azzal már eleve előnyben volt kortársaival szemben.

De Nagy János nemcsak szerencsés, hanem kitartó is. S. Nagy János szentendrei lokálpatriotizmusa szorosan összefügg hivatásával, a műgyűjtéssel, hiszen úgy lesz lokálpatrióta és műgyűjtő, hogy beleszületik, belenő városába, és szülei, tanárai, tanítják meg látni és tettekkel szeretni az emberléptékű poliszt.

Sokan nem tudják, mi a különbség a műkereskedő és a műgyűjtő között. A műkereskedő ügyeskedő sáfárkodó, aki azért vásárol képeket, hogy eladja, és célja, hogy minél nagyobb vagyont szerezzen. Örül, ha eladhat egy-egy festményt, nem fáj a szíve érte, hogy megválnak tőle. A műgyűjtő ezzel szemben szenvedéllyel gyűjt, és szinte megszakad a szíve, amikor egzisztenciális okokból meg kell válnia egy-egy kedvenc festőjének a képétől. Neki a festők barátai, szellemi társai, akiktől megtanulta, hogy mi a szép és miért. S. Nagy János lokálpatriotizmusa meghatározta gyűjtőkörét. Főleg a szentendrei festők és azon belül is a híres *Nyolcak* képeit gyűjtötte és gyűjti.

Megérkezem a szentendrei HÉV állomásra, egy magas szikár, kissé kopaszodó magyar úr fogad barátságosan, és mintha ezer éve ismernénk egymást, azonnal mesél, mesél. Alig kell kérdezni.

– Soha nem felejttem nagyapám házát, a szoba keletre nézett, talán még négyéves sem lehettem, de arra emlékszem, hogy az ablakon besütő nap cirógató sugarai édesítik ébredésem, miközben a falon lévő festményekben gyönyörködöm. Már abban az időben is kedvenc képem Onódi Béla *Út a Szamár-hegyre* című festménye volt. Ez volt gondtalan életem kezdete, amely csak rövid ideig tartott, mert megszólaltak a légítamadást jelző szirénák. 1944-et írunk. Ilyenkor anyám átvitt a légópincébe, a mai Ferenczy Múzeum pincéibe.

– *Hogyan és miért lettél gyűjtő?* – tegezem a nyolcvanéves műgyűjtőt, hiszen alig van köztünk néhány év.

– Erre nehezen tudok válaszolni. Annyi biztos, hogy környezetemben sok művészetszerető ember élt, például a kitűnő festő, atyai jó

barátom, Onódi Béla, akiről könyvet is írtam. 1978-ban vásároltam először egy kisméretű Deli Antal-tusrajzot a BÁV egyik üzletében, azután nem volt megállás, a kezdődő élvezet szokássá vált. A képeket minden komolyabb előképzettség nélkül kezdtem vásárolni. Az első szempontom az volt, hogy nekem tetszik-e. A második persze az ár – ez a mai napig behatárolja gyűjtésemet. A művészetet – mint emocionális, és nem racionális megfontolásokból eredendő szubjektív élményt – érezni kell az agyunkban. Aztán abban is szerencsém volt, hogy a szentendrei festők lettek a tanárim, ők tanítottak meg arra, mi a szép.

Beszélgés közben a girbegurba, keskeny utcácskák között kanyargunk, de nem mehetünk tovább, mert elállja az utunkat egy rakodó autó. János kifakad:

– Ideköltözik mindenféle újjazdag és megkeserítik az öslakók életét. Elfoglalták a várost, ez már nem az a város, ahol élni lehet.

Kis kerülőt teszünk, megérkezünk, s János bevezet a lakásába, pontosabban múzeumába. Ő a múzeumőr, a tárlatvezető. A falakon mindenütt festmények. Régi, a XIX. századi és XX. századi polgári hangulatot árasztó, nehéz faragott bútorok fogadnak, perzsaszőnyeg, zongora, és persze a feleség, aki kedvesen hozza a kávé.

– *Milyen jelentősége van a műgyűjtésnek?*

– Egy jó gyűjtemény része a magyar képzőművészetnek Igazi jelentősége az, hogy kiegészíti a nagy közgyűjtemények anyagát, és egyúttal a köz számára is láthatóvá teszi gyűjteményét. Ugyanakkor a gyűjtő értékmentő is. Gyakran olyan festményeket ment át a jövőbe, amelyeket koruk elfeledett, nem becsült... Régen – a háború után is még sokáig – a szentendrieiek számára természetes jelenség volt az utcán festő művészek látványa. Ez hozzátartozott a városképhez. Családom, és így én is, az itt munkálkodó művészeket mind ismerte, a legtöbb mesterrel baráti viszonyban voltunk. Bánáti Sverák József tanár ur fél évig oktatót nekem rajzot. Ismertem Conrad Gyulát, aki az ötvenes évek első felében újra itt festett. Deli Antalt, aki munkásruhában járt és rajzszakkört vezetett. A szerény Szösz Jenő tanár urat, aki első rajztanárom volt, és haláláig a városban élt. De igazából Onódi Béla és Bánovszky Miklós voltak azok a mesterek, akiknek az alakja még ma is felrémlik előt-

tem, amint nagyapámhoz betértek beszélgetni. Modok Mária és Czöbel Béla is gyakran voltak nálunk, apám többször vitte a művész-házaspárt autójával budapesti fogadásokra.

– *Ki az a festő, akinek legtöbbet köszönhetsz?*

– Már többször említettem Onódi Bélát. És most egy halk fohással hálát szeretnék mondani neki, hogy mindenben támogatott, és érzem: odafentről ma is bátorít.

– *Más eligazitóid, festő barátaid?*

– Mindig szeretettel emlékszem Bánovszky Miklósrá, atyai jóbarátomra, a száz évet megélt szentendrei festőre, aki amerikai éveim alatt is visszavárt Szentendrére. Meg kell említenem még néhai Szánthó Imre szentendrei festőművész barátomat és kritikusomat, aki megható leveleivel ostromolt még 1986-ban is, s a cirógató ősz szentendrei hangulatát lefestve hívott vissza szülővárosomba. Ők ma már mindnyájan Szentendre város díszpolgárai, akik reményeim szerint nem vesznek el a feledés homályában. Inspirációkat kaptam még Deim Pál festőművésztől is.

– *És a gyógyszervegyészi szakmában?*

– A hivatásom sorsszerűen a kémia irányába vitt: kémikus lettem, méghozzá kutató. Fontos volt professzorom, Knoll József akadémikus bátorítása Magyarországon, Thomas P. Singer professzor nagyrabecslése az Amerikai Egyesült Államokban, akinél San Franciscóban dolgoztam, s aki magyarországi látogatásai során többször megtekintette gyűjteményemet.

– *A reáلتudományok művelői mintha jobban értenének a humán tudományokhoz, mint a humán műveltségűek a reáliákhhoz. Mi az oka ennek?*

– Talán az ok abban keresendő, hogy a reáلتudományok művelői vagy a műszaki emberek a kíváncsiságon túl, nem akarnak szakbarbárok maradni. A művészet, az irodalom feszültségoldó, és olyan többletet ad, ami szinte észrevétlenül irányítja tudományos életünket is. Életem utolsó harmadát most a festészet tölti ki. Valami keveset alkothattam az előbbiben, s hogy a művészet terén mennyit tettem, azt műgyűjteményem mondja el helyettem. Mert a műgyűjtés, egy jó gyűjtemény létrehozása is alkotás. Szerencsére jól érzem magam a világban. ♦

Bánovszky Miklós: Kalapos önarckép, 1923

Onódi Béla: Napraforgósokor, 1967

Bánovszky Miklós: Lajtos kocsival Szentendrén, 1926

LEGYŐZÖTT HATÁROK

*A képzőművészet ünnepe
Szolnokon – 2020*

Cikkünk a 44. oldalon

1. A felújított Szolnoki Művésztel
2. Tenk László: A partravetett
3. Varga-Amár László: Figurán áttűnő Necker-kocka II.
4. Művárrom angyalal a művésztel kertjében
5. Simon-Mazula Tibor: Resting No1 2020

